

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні

Випуск 12

Хмельницький, 2023

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УКРАЇНІ**

Випуск 12

Хмельницький – 2023

УДК 342.7
ББК 67.9 (4Укр)
А 129

А 129 Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2023. Вип. 12. 230 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті за матеріалами інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні». Авторами статей розкрито такі питання: служба в органах місцевого самоврядування; правовий статус суб'єктів господарювання; інструменти примирення сторін в цивільному судочинстві; сучасні досягнення криміналістики; шляхи вдосконалення законодавства України та проблеми його адаптації до правової системи Євросоюзу; питання діяльності правоохоронних органів в Україні.

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., директор Хмельницького інституту МАУП, кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор); **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права (Хмельницький інститут МАУП); **Андрушко А.В.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова); **Жданкіна Л.К.**, кандидат юридичних наук (Конституційний суд України); **Лисенко С.О.**, доктор юридичних наук, професор (Хмельницький інститут МАУП); **Мота А.Ф.**, доктор юридичних наук, доцент (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького); **Наголюк О.Є.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут МАУП); **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (Хмельницький економіко-правовий коледж МАУП).

Рецензенти:

Дем'янова О.В., кандидат юридичних наук, доцент (м. Хмельницький)
Рабовська С.Я., кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 30.01.2023 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
© автори статей,
2023

А.В. Авсісвич,
PhD
(*м. Хмельницький*)

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ: ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА СТОРОЖІ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЇ

Кібератаки в цифровому світі сьогодні стають все більш поширеними, і міжнародний арбітраж, на жаль, не залишається осторонь. Навпаки, міжнародний арбітраж є досить чутливим до кібератак, що пояснюється самою сутністю та основоположними принципами, такими як: конфіденційність, захист даних, процедурна гнучкість.

В 2015 році, наприклад, веб-сайт Постійного арбітражного суду було «зламано» під час проведення арбітражу між Китаєм та Філіппінами з приводу суттєвого конфлікту на морському кордоні. Те саме стосується юридичного сектору загалом, про що свідчить приклад «Panama Papers», який стосується витоку конфіденційної інформації юридичної фірми Mossack Fonseca, яка спеціалізується на роботі з офшорами. Цей витік у 2019 році вперше розкрив інформацію про активи та власність політиків та інших публічних діячів [1; 2].

У світлі таких подій, під час тижня арбітражу в Нью-Йорку видання Протоколу про кібербезпеку в міжнародному арбітражі було очевидним. Цей Протокол розроблений Міжнародною радою з комерційного арбітражу (ICCA) спільно з Нью-Йоркською Асоціацією Адвокатів (NYSBA) та Міжнародним інститутом запобігання й вирішення конфліктів (CPR). Протокол містить рішення для безпечного обміну інформацією в арбітражі, чинники, на які повинні зважати сторони, обираючи заходи безпеки, перелік таких заходів, а також заходів для обмеження впливу порушень безпеки даних. Протокол має рекомендаційний характер, однак сторони можуть домовитися про обов'язковість його застосування.

Арбітражні установи також можуть відіграти роль у сприянні кібербезпеки, зокрема, включаючи відповідні положення у своїй регламенті. Наприклад, як це зробив Гонконгський міжнародний арбітражний центр (HKIAC): в оновленому Регламенті міститься спеціальне положення, яким онлайн-сховище, погоджене сторонами для використання для обміну та збереження інформації, було визнане

як засіб зв'язку. Окрім того, установам варто впроваджувати безпечні методи передачі та зберігання даних, які зможуть протистояти сучасним викликам і ризикам кібербезпеки [3].

У тому ж ключі, в 2018, Міжнародна асоціація адвокатів опублікувала власний набір Правил кібербезпеки. Їх мета - допомогти фірмам у захисті від порушень безпеки даних та потенційної відповідальності, а також у продовженні своїх операцій у разі кібератаки [4].

Які наслідки порушень кібербезпеки в міжнародному арбітражі?

Вплив кібератаки буде різним залежно від конкретних обставин кожного випадку. Однак, в загальному, це може призвести, *серед іншого*, до:

- збільшення загальної вартості міжнародного арбітражу та економічні втрати для будь-якого учасника, інформація якого порушена;

- додаткові затримки та ускладнення арбітражного провадження, так як це може спричинити ряд практичних питань, такі як допустимість хакерських доказів, розподіл додаткових витрат, потенційний сумнів щодо неупередженості та незалежності арбітрів (що часом може бути гарантованим), а також розбіжності щодо прийняття відповідних заходів для усунення порушення;

- збитки репутації від несприятливого висвітлення інциденту у ЗМІ, особливо арбітрам, постійно діючій арбітражній установі, адвокатам;

- потенційна договірна та / або жорстока відповідальність відповідно до відповідних законів, головним чином, за порушення вимог кібербезпеки, що встановлюються численними режимами захисту даних, що існують по всьому світу. Наприклад, невиконання відповідних заходів безпеки може призвести до притягнення до відповідальності, накладання штрафів та регуляторних санкцій в рамках цього законодавства.

Який найкращий підхід для зменшення ризику кібератак у міжнародному арбітражі?

Ефективна кібербезпека вимагає активної та постійної участі всіх учасників арбітражу, а саме сторони, адвокати, арбітри, адміністрування установ, експерти, свідки та будь-які інші особи, які можуть бути залучені до арбітражного процесу. Саме постійно діючі арбітражні установи, через їх адміністративні органи здатні

використовувати стратегії кібербезпеки централізованим способом, що дозволило б їм охопити зростаючу чисельність кібератак. У свою чергу, арбітри можуть приймати рішення про «додаткові шари захисту», втілені в процедурних наказах та з урахуванням потреб кожної окремої справи.

Отже, найкращим підходом було б для всіх учасників міжнародного арбітражу уважно розглядати питання кібербезпеки, визнаючи їх роль частиною спільної колективної відповідальності, особливо там, де можуть бути здійснено втручання в безпеку, але вирішення цього питання не повинно бути самоціллю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Did China Just Hack the International Court Adjudicating Its South China Sea Territorial Claims? <https://thediplomat.com/2015/10/did-china-just-hack-the-international-court-adjudicating-its-south-china-sea-territorial-claims/>
2. Панамські документи. <https://panamapapers.sueddeutsche.de/>
3. Захист даних та кібербезпека в міжнародному арбітражі. Юридична газета online. 2019. № 40 (694).. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/zahist-danih-ta-kiberbezpeka-v-mizhnarodnomu-arbitrazhi.html> /
4. Cybersecurity Guidelines: By the IBA's Presidential Task Force on Cybersecurity. October 2018. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2020/01/Cybersecurity-Guidelines-arbitration-Oct-2018.pdf>

К.О. Адамчук,

*здобувачка фахової передвищої освіти
(м. Хмельницький)*

О.В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

Умисна спільна участь у виконанні кримінального правопорушення кількох осіб, як правило, становить більшу суспільну небезпеку, ніж вчинення кримінального правопорушення

однією особою. В Особливій частині КК України конкретні склади кримінальних правопорушень описані, виходячи з припущення їх вчинення однією особою – виконавцем кримінального правопорушення. Проте навмисні кримінальні правопорушення можуть бути вчинені не лише однією особою, а й у співучасті кількома особами. Як зазначається у ст. 26 КК України, співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь кількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення [1]. Зміст цього визначення дає змогу стверджувати, що обов'язковими умовами (ознаками) співучасті у кримінальному правопорушенні є: 1) наявність двох або більше осіб (співучасників); 2) спільність дій співучасників у вчиненні одного й того самого кримінального правопорушення; 3) наявність умислу всіх співучасників на вчинення такого кримінального правопорушення; 4) наявність причинного зв'язку між діями кожного співучасника і єдиним злочинним результатом [2, с. 117]. За сукупності цих умов настає кримінальна відповідальність осіб, які спільно вчинили кримінальне правопорушення, за правилами про співучасть і за статтею Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за конкретне кримінальне правопорушення. Коло осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за навмисне вчинення одного й того самого кримінального правопорушення спільними зусиллями кількох осіб при виконанні ними різних ролей (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), та умови, що визначають їх відповідальність, описані у ст. 27 Загальної частини КК України.

Співучасть як особлива форма злочинної діяльності характеризується сукупністю обов'язкових об'єктивних та суб'єктивних ознак. З об'єктивної сторони співучасть передбачає діяльність, особливістю якої є те, що вона: 1) походить від кількох осіб, які безпосередньо беруть участь у вчиненні кримінального правопорушення або сприяють йому; 2) є складовою спільних зусиль осіб, які беруть участь у кримінальному правопорушенні, і веде до певного єдиного результату. За характером така діяльність може становити просте об'єднання зусиль кількох осіб (співвинність), за яким дії одного учасника кримінального правопорушення дорівнюють діям кожного з інших його учасників. Так, А. і Б., домовившись між собою, викрали 2 бідони меду загальною вагою 54 кг, який належав фермерському господарству. У цьому випадку дії

кожного однакові і безпосередньо спрямовані на вчинення крадіжки, тому А. і Б. були засуджені як виконавці кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 185 КК України. Кримінально протиправна діяльність кількох осіб може бути складнішою і діставати вияв у вчиненні кожним з учасників різних дій, а у певних випадках – і у бездіяльності окремих учасників. Для наявності об'єктивної сторони співучасті необхідна також спільність дій осіб, які беруть участь в одному й тому самому кримінальному правопорушенні, що передбачає таку діяльність учасників, яка є взаємодоповнюючою і спрямована на досягнення єдиного кримінально протиправного результату.

Умисна спільна кримінально протиправна діяльність двох або більше осіб може виявлятися у формі простої або складної співучасті. Проста форма співучасті передбачає: 1) співвиконавство без попереднього порозуміння; 2) співвиконавство з попереднім порозумінням. Складна форма співучасті включає: 1) співучасть у вузькому розумінні цього слова (кожен зі співучасників виконує певну роль у вчиненні кримінального правопорушення); 2) злочинне угруповання (банда, організована група, незаконне воєнізоване формування чи група); 3) злочинна організація. Проста форма співучасті полягає у вчиненні кожною особою, які діють спільно, дій, що утворюють об'єктивну сторону складу конкретного кримінального правопорушення. У таких випадках кожен із співучасників виступає як виконавець кримінального правопорушення. При співвиконавстві всі учасники можуть вчиняти дії одночасно (наприклад, при вчиненні вбивства в одному випадку всі наносять смертельні рани потерпілому, в другому – одні тримають жертву, інші – наносять смертельні рани) або послідовно (наприклад, при вчиненні так званої підробки грошових одиниць – ст. 199 КК України: деякі учасники цього кримінального правопорушення можуть виготовлювати підроблені гроші, інші – збувати, перевозити або пересилати їх). Цей вид співучасті передбачає усвідомлення кожним співвиконавцем того, що він спільно з іншими особами (співвиконавцями) вчиняє одне і те ж саме кримінальне правопорушення.

У ст. 27 КК України дано визначення окремих видів співучасників: виконавця, організатора, підбурювача і пособника. В основу такого розподілу покладено об'єктивні критерії – ступінь і характер участі кожного з них у вчиненні кримінального

правопорушення. Ступінь участі – це інтенсивність діяння кожної з осіб, які діють спільно, щодо виконання своєї ролі у вчиненні кримінального правопорушення. Характер участі визначає функціональну роль кожного співучасника у спільному кримінальному правопорушенні. У деяких випадках при одній і тій самій функціональній ролі особи може бути різний ступінь її участі у вчиненні кримінального правопорушення. Наприклад, в одному випадку пособник у розкраданні майна порадив виконавцю найкращий спосіб вчинення шахрайства, в іншому пособник не лише запропонував найкращий спосіб вчинення шахрайства, а й дав виконавцеві «ляльку», яку той використав, аби заволодіти майном потерпілого. У цих двох випадках функціональна роль одного і другого пособників однакова, проте ступінь їхньої участі у кримінальному правопорушенні різний. Головною ознакою, за якою вирізняють виконавця, організатора, підбурювача і пособника, слід вважати характер дій, які вчиняє кожен із них і які створюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення кожного із співучасників, що і є основою поділу співучасників на види.

Окрім цього, в КК України термін «причетність до кримінального правопорушення» не вживається, а головно використовується у науці кримінального права. Причетність до кримінального правопорушення – це різновид суспільно небезпечної поведінки особи, що не містить ознак співучасті в кримінальному правопорушенні, вчиненому чи такому, що вчиняється іншою особою, але безпосереднє стосується вчиненого кримінально протиправного діяння або самого злочинця у зв'язку з вчиненням ним кримінального правопорушення, і перешкоджає виявленню або розкриттю кримінального правопорушення чи затриманню злочинця [3, с. 207]. До недавнього часу у науці кримінального права йшлося про три форми причетності до кримінального правопорушення: 1) не обіцяне заздалегідь приховування кримінального правопорушення; 2) недонесення про кримінальне правопорушення; 3) потурання кримінальному правопорушенню. Варто також зазначити, що перші дві форми причетності до кримінального правопорушення були виписані в раніше діючому кримінальному законі.

Суб'єкт кримінального правопорушення набуває статусу організатора, пособника чи підбурювача лише при наявності виконавця кримінального правопорушення. Окрім того кваліфікація діяння співучасників при відсутності ексцесу виконавця

здійснюється в залежності від характеру діяння виконавця та ступеня його завершеності, що має головне значення під час вирішенні питання про відповідальність співучасників кримінального правопорушення. Якщо навіть і присутній ексцес виконавця, то відповідальність всіх інших співучасників так визначається в залежності від дій виконавця, оскільки саме від характеристики ступеня їх завершеності, що мли місце до ексцесу і буде визначатись стадія кримінального правопорушення, що інкримінується співучасникам вчиненого виконавцем кримінального правопорушення [4, с. 78].

Отже, проаналізуємо положення теорії самостійної відповідальності при співучасті. Варто зазначити, що кількість безпосередніх проявів положень теорії самостійної відповідальності при співучасті в нормах інституту співучасті являється більшою за кількість проявів першої теорії, тобто теорії концепції акцесорності співучасті у кримінальному правопорушенні. Зокрема, її відображення зосереджено у таких нормативних приписах кримінального закону, як:

1) відповідно до положень ч. 2 ст. 29 КК України встановлюється, що організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем»;

2) згідно із положеннями ч. 3 ст. 29 КК України визначається, що ознаки, що характеризують особу окремого співучасника кримінального правопорушення, ставляться в вину лише цьому співучасникові. Інші обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини цього Кодексу як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставляться в вину лише співучаснику, який усвідомлював ці обставини;

3) поєднання у системі положень визначених у ч. 1 ст. 14 і ч.ч. 3–5 ст. 27 КК України визначає, що невідале підбурювання, організація і пособництво, хоч і самі по собі не утворюють співучасті у кримінальному правопорушенні, проте розглядаються як готування до кримінального правопорушення та мають бути кримінально караними, незалежно від відсутність виконавця кримінального правопорушення;

4) відповідно до ч. 5 ст. 29 КК України встановлюється, що співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом, тобто не несе відповідальність за ексцес виконавця;

5) згідно із ч. 1 та ч. 3 ст. 31 КК України визначається, що у разі добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених статтею 17 цього Кодексу. У цьому випадку інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за готування до того кримінального правопорушення або замах на те кримінальне правопорушення, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець. У разі добровільної відмови будь-кого із співучасників виконавець підлягає кримінальній відповідальності за готування до кримінального правопорушення або за замах на кримінальне правопорушення, залежно від того, на якій із цих стадій його діяння було припинено;

6) відповідно до ч. 2 ст. 31 КК України визначається, що не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи пособник, якщо вони відвернули вчинення кримінального правопорушення або своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється. Добровільною відмовою пособника є також ненадання ним засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення або неусунення перешкод вчиненню кримінального правопорушення;

7) згідно із ч. 5 ст. 68 КК України встановлено, що при призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись положеннями ст.ст. 65–67 КК України, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення;

8) у випадку кількісного ексцесу виконавця не виключається можливість здійснення кваліфікації діянь усіх співучасників щодо спільно вчиненого кримінального правопорушення за різними нормами Особливої частини КК України;

9) здійснений аналіз змісту положень ч. 5 ст. 68 і ст.ст. 66–67 КК України вказує на те, що пом'якшуючі та обтяжуючі обставини також враховуються для кожного із співучасників окремо;

10) кримінальний закон не містить ніяких формальних вимог у випадку призначення покарання підбурювачу, організатору чи пособнику в залежності від покарання, яке призначається виконавцю кримінального правопорушення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А.А. Васильєв, Є.О. Гладкова, О.О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
3. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2015. 560 с.
4. Копйова І. А. Виконавець як співучасник злочину: поняття, види, відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 233 с.

Н.Л. Бондаренко-Зелінська,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ІНСТРУМЕНТИ ОБ'ЄКТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ

Розвиток суспільства в цілому починається з розвитку окремо взятої особистості. Тому питання освіти у всі часи залишаються актуальними. Якщо говорити про вітчизняну освіту, то серед останніх новацій привертає увагу затверджений 8 жовтня 2022 року національний план щодо відкритої [1].

Відкрита наука (Open Science) – це набір практик, спрямованих на те, щоб зробити наукові процеси та результати більш прозорими та доступними для людей поза дослідницькою командою. Це включає в себе надання повних дослідницьких матеріалів, даних і лабораторних процедур у вільному доступі в Інтернеті для будь-кого. [2]

В умовах широких можливості поширення й обміну інформацією, що їх надає інтернет, як вірно вказують фахівці[3], ефективно і швидко впровадження відкритої науки в Україні може стати основою перезапуску вітчизняної наукової системи, яка не є цілком конкурентноздатною, у глобальному вимірі. Серед іншого це стосується розвитку оновленої національної наукової культури, заснованої на академічній доброчесності, співпраці та орієнтації на потреби суспільства.

Відкрита освіта, як і відкрита наука, це не нове явище, а радше новий підхід до організації освітнього процесу, що передбачає ефективну взаємодію, як між учасниками освітнього процесу, так і з третіми особами, а також широкі можливості щодо поширення й обміну знаннями завдяки мережевій комунікації та використанню сучасних інформаційно-цифрових технологій.

Важливим елементом відкритої науки є об'єктивне оцінювання, що повинно визначати ефективність та якість освітнього процесу та цінність результатів здобутих його учасниками.

Нормативне закріплення вимога щодо об'єктивного оцінювання отримала в Законі України «Про освіту» [4], в ст. 42 якого вказується, що порушенням академічної доброчесності є необ'єктивне оцінювання, під яким законодавець розуміє свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти, при цьому офіційна дефініція власне «об'єктивного оцінювання» відсутня. Після ознайомлення з таким визначенням одразу виникає питання: а що якщо нерелевантність оцінки буде несвідомою, то таке оцінювання можна бути визнати об'єктивним? В доктрині також немає єдиної точки зору щодо дефініції «об'єктивного оцінювання». Хоча цій проблематиці присвячено чимало праць [5; 6; 7].

Вбачається, що для розуміння сутності «об'єктивного оцінювання» та його інструментів, то на нашу думку, слід враховувати, наступне:

По-перше, оцінювання людиною апріорі не може бути абсолютно об'єктивним і завжди містить суб'єктивну складову, що обумовлено внутрішніми переконаннями, які формуються в будь-якої людини на основі її темпераменту, життєвого та професійного досвіду, самооцінки, самокритичності, відкритості до новацій тощо. На ці фактори, не можливо, та й не доцільно впливати нормативно. Адже в освітньому процесі непоодинокими є випадки коли здобувачі

обирають певні навчальні дисципліни, курси чи тренінги саме з оглядкою на конкретного викладача, зважаючи не тільки на цінність матеріалу, що він дає, а й його особистісні якості.

За таких умов інструментом, що може урівноважити суб'єктивність може бути система критеріїв оцінювання, що повинна розроблятися ще до початку навчального процесу і бути доступною до відома здобувачів до моменту обрання ними того чи іншого суб'єкта надання освітньої послуги.

По-друге, якісний освітній процес, принаймні в Вищій школі повинен бути орієнтованим в першу чергу на здобувача. Знання, уміння та навички, якими він оволодіє в процесі отримання вищої освіти повинні задовольняти його індивідуальний запит щодо набуття кваліфікації в професії. Отримані знання та освоєні навички повинні робити конкретного здобувача конкурентноздатним на ринку праці; забезпечувати йому високу здатність до працевлаштування за отриманою спеціальністю.

Для досягнення такого результату потрібна ефективна взаємодія між учасниками освітнього процесу. По одним і тим же навчальним дисциплінам повинні розроблятися різні типи завдань, передбачатися механізми зарахування позааудиторної, наукової активності здобувачів. Також в ЗВО повинні реально функціонувати, не тільки номінально бути створеними органи студентського самоврядування, наукові гуртки. Повинні бути запроваджені інші механізми покликані стимулювати свідомий підхід до навчання і у здобувачів, і у викладачів.

По-третє, в юридичній освіті часто предметом оцінки виступає не стільки факт засвоєння здобувачем теоретичного матеріалу (хоча і це також оцінюється), скільки правильність виконання практичних кейсів, що передбачають варіативність вирішення; а також самостійність суджень, переконливість аргументів, використаних здобувачем для обґрунтування своєї точки зору або креативність наукових (творчих) результатів тощо.

Відкритість науки, а отже і освіти передбачає відкриття доступу не тільки до навчальних та наукових матеріалів, методики викладання конкретної дисципліни конкретним викладачем та критеріїв оцінювання. Потрібне реальне існуванні вибіркової дисциплін, що дозволяє здобувачам не обирати ті дисципліни, критерії оцінювання в яких здобувачам видаються необ'єктивними.

По-четверте, аксіоматично, що застосування різних методів в процесі пізнання при вивченні одного і того самого явища може спричинити різні результати. А на багато питань та проблем, що постають перед учасниками освітнього процесу просто не існує єдиної правильної відповіді. Більше того, ніхто не застрахований від помилки, навіть комп'ютерна програма. Отже жодне оцінювання не може вважатися єдино можливим.

Тому існування механізму перехресного оцінювання та/або апелювання результатів оцінювання є не тільки стимулюючим фактором для оцінювача проявляти максимальну уважність до оцінювання, а й важливою гарантією виправлення можливих помилок.

Інакше кажучи, об'єктивним, на нашу думку, є оцінювання, що може містити суб'єктивну складову, але за умови, що оцінка результатів навчання здобувачів освіти відповідає критеріям оцінювання, наперед (до початку освітнього процесу) доведеним до відома останніх та погоджених з ними. І у випадку виникнення підставних сумнівів в релевантності такої оцінки здобувач повинен мати можливість апелювати результати до колегії відповідних фахівців.

Підсумовуючи слід констатувати, що попри те, що проблематика об'єктивного оцінювання, як складової академічної доброчесності, була і залишається предметом пильної уваги і науковців і освітян. Утім фактично далі констатації проблеми справа не просунулась, оскільки більшість дослідників прагнуть досягнути абсолютної об'єктивності. На нашу думку, потрібно не боротися з суб'єктивними проявами оцінювання, а застосовувати інструменти (лише окрему частину яких зазначено вище) для пошуку правильного балансу між суб'єктивністю та об'єктивністю в оцінюванні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про затвердження національного плану щодо відкритої науки: розпорядження КМУ від 08.10.2022 року №892. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#n11>
2. Elizabeth Gilbert · Katie Corker. Research Transparency: 5 Questions About Open Science Answered. <https://www.electrochem.org/ecsnews/research-transparency-5-questions-open-science-answered/t>

3. Березенко О. Відкрита наука — другий шанс для української наукової системи? <https://zn.ua/ukr/science/vidkrita-nauka-druhij-shans-dlja-ukrajinskoji-naukovoji-sistemi.html>
4. Про освіту: Закону України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Биков В.Ю., Спірін О.М., Білощицький А.О., Кучанський О.Ю., Діхтяренко О.В. Відкриті цифрові системи в оцінюванні результатів науково-педагогічних досліджень. Інформаційні технології і засоби навчання, 2020, Том 75, №1. С. 294-315. https://www.researchgate.net/publication/339588289_VIDKRITI_CIFROVI_SISTEMI_V_OCINUVANNI_REZULTATIV_NAUKOVO-PEDAGOGICNIH_DOSLIDZEN
6. Гладківська О., Лебединська О. Дослідження методів оцінки результативної діяльності наукових працівників. Правова інформатика. 2007. №3(15) С. 71-82. <http://ippi.org.ua/sites/default/files/07godnp.pdf>
7. Гончаренко С. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. <https://lib.iitta.gov.ua/706520/1/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>

Д.В. Гончар,
студент 4 курсу
(м. Вінниця)

Науковий керівник:
Ю.А. Кокарча,
кандидат політичних наук
(м. Вінниця)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Права і свободи людини невід’ємні від її безпеки, а також від безпеки суспільства і держави. Актуальною за цих умов є проблема пошуку балансу між захистом інформаційної приватності життя людини і потребами захисту інформаційної і національної безпеки держави та суспільства. Отже, в умовах правової держави та

сучасного розвитку інформаційного суспільства мусять бути законодавчо визначені певні рамки обмеження правами людини в інформаційній сфері. [1, с.1].

Аналізуючи сферу захисту прав, свобод і безпеки громадянина в інформаційній сфері можна виокремити низку системних проблем, а саме:

1) проблема захисту приватного життя людини, що знайшла відображення у так званій концепції «права на приватність» (right to privacy) – права особи «на саму себе», права «бути залишеною на самоті» (privacy).

За матеріалами узагальнення прецедентної практики в США «делікти проти приватності» (privacy torts) ця проблема була розділена на такі складові:

- втручання в усамітненість (intrusion upon seclusion)
- вторгнення в «особистий простір» індивіда;
- публічне розголошення інтимних фактів (publication of private facts);
- спотворене представлення особи перед громадськістю (false light);
- використання чужого імені або образу в корисливих цілях (appropriation).

Зазначене дає підстави для окремого розгляду питання щодо запровадження у науковий обіг поняття «інформаційна приватність»;

2) проблема негативних інформаційно-психологічних впливів на людину і суспільство.

Мрії, бажання, почуття та й діяльність людини завжди були пов'язані зі словосполученням «недоторканність особистого життя», еквівалентом якого у законодавстві США та публічних виданнях країн-членів ЄС є поняття «privacy» (від англ. «приватність»). Цей термін є запозиченням значення з латинської мови слів: особистість, інтимність, таємність, самотність, власність, міжособисті відносини [8, с.72]. Узгодженого та юридичного визначення поняття «privacy» немає. Зустрічаються його різні розуміння і тлумачення, зокрема: «особисте життя», «право на приватне життя», «недоторканність приватного життя», «право на самоту» [2, с.16]. Термін «privacy» визначено як «приватна справа, таємниця, усамітненість» – правова категорія в англосаксонській правовій системі, пов'язана із захистом інтимного життя людини [3, с.6].

Фахівці громадських організацій Electronic Privacy Information Center та Privacy International у своєму спільному дослідженні запропонували умовно виокремити такі види приватності :

- фізична приватність – умови захисту від примусових для людини процедур, зокрема медичних та ін. Деякі міри обумовлені потребами врахування інтересів суспільства і держави. Зокрема, поліції надане право зняти в арештованого відбитки пальців або узяти в нього аналіз ДНК для включення в національну базу даних тощо;

- територіальна і майнова приватність – зазвичай мається на увазі недоторканність фізичних речей та житла. Певний рівень приватності мають не тільки будинки і квартири, але й робочі місця, готельні номери, купе поїзда тощо. Майнова приватність визначається правом власності на майно та правом використання об'єктів інтелектуальної власності. Право власності на інформаційний продукт законодавством не визначається, хоча інформацією завжди торгували і вона знаходиться у комерційному у обігу;

- інформаційна приватність – під цим розуміється наявність передусім захисту прав людини та основоположних свобод в інформаційній сфері, її уявлень та намагань покращити своє життя;

- приватність комунікацій – це все, що пов'язане з технічними засобами і техніко-технологічними діями, які стосуються, зокрема, таємниці телефонних розмов, поштових, електронних повідомлень. Приватність комунікацій безпосередньо пов'язана з інформаційною приватністю, зокрема з Інтернетом, який, як ніколи раніше, надає можливості несанкціонованих контролю та впливу на особисте життя людини. [10, с.58];

Згідно з Доктриною інформаційної безпеки України до ключових ознак інформаційної безпеки віднесено:

- 1) конфіденційність – стан поводження з інформацією, при якому доступ до неї отримують тільки суб'єкти, які мають на це право;

- 2) цілісність – запобігання несанкціонованій або незаконній модифікації інформації;

- 3) доступність – запобігання тимчасовому або постійному приховуванню інформації від користувачів, які мають право на доступ [11, р.13].

В умовах швидкого науково-технічного прогресу, особливо в інформаційної сфері, надзвичайно актуальним постає питання забезпечення персональних даних. Воно стосується кожного з нас. Закон України «Про захист персональних даних», саме спрямований на регулювання правових відносин, пов'язаних із захистом і обробкою персональних даних, із забезпеченням захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. До речі, «Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру» підписана в Страсбурзі 28 січня 1981 р. у своїй ст. 1 закликає до забезпечення на території кожної держави-учасниці для кожної особи незалежно від її національності або помешкання поважання її прав і основних свобод, зокрема її права на недоторканність особистого життя, стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру. [3, с.68]

Крім того, у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Право на приватність у цифрову епоху» від 18 грудня 2013 року підкреслено глобальну й відкриту природу Інтернету і швидкий розвиток у сфері інформаційних та комунікаційних технологій як рушійної сили для прискорення прогресу на шляху до розвитку в різних формах. [3, с.69] У документі підтверджено, що «ті ж права, що люди мають в офлайн-режимі, повинні також бути захищені онлайн, у тому числі право на приватність».

Засади захисту персональних даних у правовій практиці провідних країн Європи і світу зводяться до того, що:

- пріоритетним є право особи розпоряджатися своїми персональними даними, а їх використання без дозволу особи тягне відповідальність згідно з законодавством;

- для будь-кого, хто здійснює користування персональними даними фізичних осіб з їх дозволу, встановлено відповідальність у разі умисного розголошення цих даних третім особам (крім випадків, коли на це надано дозвіл). [6, с.7]

Зокрема у 2018 році набули чинності нові правила захисту персональних даних, що є обов'язковими для країн-членів ЄС. Вони поширюються і на компанії з інших країн, які пропонують товари і послуги в ЄС. У нових правилах переглянуті цивільні права користувачів, відповідальність за збереження даних, а також введені деякі обмеження переміщення даних між різними країнами

Європейського Союзу. Важливим нововведенням є запровадження більш суворого покарання за несвоєчасне повідомлення інформації про витік даних. Обов'язковим є необхідність отримання згоди користувачів на обробку їх персональних даних, причому на обробку даних з різними цілями потрібні будуть окремі згоди. При цьому, згода має бути вільною, свідомою і конкретною, а також може бути відкликана в будь-який момент. Не буде вважатися вільною згода, якщо користувач змушений її дати, щоб одержати доступ до сайту, програми або додатка. Винятком можуть бути лише персональні дані користувача, що потрібні для виконання угоди. У випадках, коли персональні дані збираються й обробляються для маркетингових цілей, користувач повинен мати можливість не погоджуватися зі збором і обробкою його даних. Компанії, що працюють із персональними даними, повинні будуть також вести облік операцій з персональними даними (тип даних і цілі, для яких вони обробляються), мінімізувати використання персональних даних відповідно до принципу data protection by design, а також проводити внутрішній аудит) [5, с.73]

Господарські товариства на сучасному етапі розвитку світової економіки та економіки нашої держави є домінуючою формою підприємницької діяльності. Тому в нашій державі створена чітка законодавча база, що створює можливість вдалого й ефективної економіки в перспективі, сприятиме забезпеченню сприятливих умов для економічного зростання нашої держави, залучення інвестицій та захисту різних форм власності.

Безпека є однією з базових потреб людини. Це насамперед пов'язано з тим, що людина постійно дбає про збереження своїх прав і свобод від тих чи інших посягань, прагне до безпеки, бо це благо є вічною її природною потребою, умовою для життя та діяльності людини. Безпека людини – це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової, соціальної (матеріальної), психологічної і моральної захищеності людини, її прав і свобод. Людина лише тоді відчувває себе у безпеці, коли вона, її права та свободи надійно захищені (забезпечені, гарантовані). Інакше кажучи, саме права і свободи людини та їх гарантії забезпечують її безпеку [8, с.10]. Надійна безпека для всіх людей може бути досягнута лише через усунення причин створення загроз для людини, її прав і свобод. Тільки в умовах демократичної, соціальної, правової держави людина знаходить безпеку від тиранії, гноблення,

свавілля, беззаконня, безправ'я, насильства тощо. Головною функцією, метою і обов'язком нашої держави, усіх гілок влади та державного механізму є забезпечення безпеки людини (гарантування, охорона і захист прав і свобод людини. Безпека людини вважається однією з найважливіших соціальних цінностей нашої держави, як зазначено в статті 3 в Конституції України. Держава є основним суб'єктом забезпечення безпеки людини. Саме людина, її права і свободи є головним об'єктом національної, державної, політичної, техногенної, екологічної, економічної, інформаційної, громадської безпеки (захисту від злочинів та криміналітету). Таким чином, вбачається, що потреба в безпеці – це потреба в захищеності й потреба почувати себе у стані, за якого відсутня загроза для життя і здоров'я. Безпека – це умова задоволення інших потреб. Людина прагне до безпеки, намагається жити в безпеці, в стані, коли їй ніщо не загрожує, у світі, вільному від страху. Хоч в суспільстві все одно постійно існують небезпеки для людини: фізичні, біологічні, психологічні, екологічні, економічні, соціологічні, інформаційні, політичні тощо. [7].

Сучасне українське суспільство стрімко еволюціонує до інформаційного суспільства. Становлення й розвиток інформаційних основ соціуму припускає наявність сукупності передумов, що забезпечують його відтворення й розвиток. Неодмінною умовою цього виступає правовий захист інформаційних прав та свобод людини й громадянина, які мають як юридичну, так і загально соціальну значущість та надають можливість забезпечувати взаємно необхідні відносини громадянина й держави. Нині в Україні активно обговорюються зміни в юридичній науці та практиці у зв'язку з так званою цифровою трансформацією суспільства. Українська влада, залишаючись в тренді цих змін, усіляко сприяє процесу трансформації, результатом чого станом на сьогодні ми маємо мобільний за стосунок Дія (скорочення від «Держава і я»), вебпортал і бренд цифрової держави в Україні, розроблений Міністерством цифрової трансформації України¹. Дію було вперше презентовано у 2019 році й офіційно запущено у 2020 році. Застосунок дає змогу зберігати водійське посвідчення, внутрішній і закордонний паспорти й інші документи в смартфоні, а також передавати їхні копії при отриманні банківських чи поштових послуг, заселенні в готель і в інших життєвих ситуаціях. Також через Дію (застосунок і/або портал) можна отримати такі державні

послуги як «Малятко» (комплексна послуга при народженні дитини), зареєструвати бізнес і ФОП онлайн, сплачувати податки й подавати декларації, підписувати будь-які документи, змінювати місце реєстрації тощо. До 2024 року планується перевести 100 % державних послуг у Дію. Станом на листопад 2022 року додатком і порталом користується вже понад 17 млн людей. На порталі доступно вже 72 послуги, а у застосунку — 9 послуг та 15 цифрових документів.

Взаємозв'язок інформаційної та цифрової культури є очевидним, а компетенції, що вони передбачають, дають можливість реалізовувати право на інформацію. Нині більшість цифрових прав є похідними від інформаційних та відображають сутність реалізації тих компетенцій, що має людина з високим рівнем інформаційної культури. Однак, епоха цифрових трансформацій спричинює формування нового наукового дискурсу, який веде до думки про появу нових прав, таких як право на використання віртуальної реальності, право на доступ до Інтернет (право на цифровий доступ), право на доступ до цифрових знань та цифрової освіти тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бєлєвцева В.В. Правовий захист інформаційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми та перспективи / В.В. Бєлєвцева, В.Я. Настюк // Інформація і право, 2015. – № 2 (14). 323 с.
2. Брижко В.М., Фурашев В.М. Інформаційне право та інформаційне законодавство: наукове видання. Київ: НДІП НАПрН України, 2019. 290 с.
3. Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції. 21 травня 2020 р., м. Київ. / Упоряд. : С.О. Дорогих, В.Ф. Фурашев, В.Г. Пилипчук, О.В. Петришин. – Київ, 2020. – 376 с.
4. Довгань О.Д. Право на приватність у цифрову епоху.- К., Видавничий дім «АртЕк» – 2019.134 с.
5. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 10.11. 2022).
6. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 12.11. 2022).

7. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 11.11. 2022).
8. Закон України « Про внесення змін до Закону України "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" щодо підтвердження відповідності інформаційної системи вимогам із захисту інформації від 04 червня 2020 року №681-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-20#Text>
9. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.
10. Соколова М. (2014). Защита персональных данных онлайн: основные понятия. URL: <https://www.researchgate.net/publication/281459597>_(дата звернення: 10.11. 2022).
11. Становлення і розвиток правових основ та системи захисту персональних даних в Україні: монографія; за ред. В.М. Брижка, В.Г. Пилипчука. Київ: ТОВ “Видавничий дім “АртЕк”, 2017. 226 с.
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України”: Указ Президента України від 25.02.17 р. № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 10.11. 2022).

Л.К. Жданкіна,
кандидат юридичних наук
(м. Київ)

ЖИТТЯ, ЛЮДИНА, МИР: ЧИ ПРАЦЮЄ ПРАВОВЛАДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Уявімо українця чи українку в січні 2022 року... Вони люблять свою країну, живуть і працюють в Україні з радістю і захопленням. Вони щасливі, маю все: життя, сім'ю, роботу, майбутнє, впевненість у майбутньому, плани. Все, що треба для щасливого життя. У кожного своя формула життя і щастя.

24 лютого 2022 року. Безпрецедентні явища в Україні – іноземна інтервенція, війна, окупація, тероризм, знущання над людьми зумовили необхідність переглянути адженду сьогодення.

Жителі України зіткнулися з проблемами, які не є для них повсякденними, не підлягають звичайному опису та вирішенню. Соціальні наслідки названих подій призвели до великої кількості внутрішньо перемішених осіб та осіб, які покинули територію України у пошуках притулку і захисту, а також до порушень людських прав.

Через війну Росії проти України від 24 лютого 2022 року для українських громадян настав час вирішувати: як бути українцем, що любить свою країну, і водночас як належним чином себе захистити, як зберегти своє життя, життя дітей?

Всі жителі України вочевидь поклалися на державу. На закони, прийняті державою. На міжнародні угоди, які підписані державою. На міжнародні гарантії, що надані світовим товариством Україні. 24 лютого 2022 року практично нічого з цього не спрацювало для належного захисту людського життя. Зуміли уберегтися лише ті люди, які фізично сховалися, втекли, або були в іншому місці, куди не впали ракети. Але це не правильно. Сталось так, що юридична визначеність чи інші складові правовладдя не спрацювали. Якщо спитати: чому? То прямої відповіді не буде. Це домашнє завдання підвищеного рівня.

Через майже 12 місяців війни спостерігається українці потрохи вчаться жити в нових умовах вони пристосовуються, намагаються працювати, волонтерити, проявляти інші ініціативи. Здавалося б що не так? Як не дивно, але на це питання є відповідь. Всі ці зміни в житті сталися під примусом. Їх ніхто не питав, чи він/вона хоче припинити все, що було. Чиясь воля взяла перевагу над його/її власною волею. Звичайно людина хотіла б сама вирішити, підготуватися до переїзду в іншу країну, в іншу місцевість, жити, працювати, навчатися в особливих чи нестандартних умовах, узгодити це з рідними. Врешті – людина воліла б, щоб всі рідні були поруч. Якщо це неможливо, то це не її вибір! Людина прийняла умови, які їй хтось нав'язав.

Пройшло майже 12 місяців. Здається, що світ втомився від українців. Країн багато, різні проблеми, природні катаклізми, стихійні лиха тощо. Все це також потребує уваги та допомоги. Однак коли під загрозою винищення цілої нації, всього народу, то це не можна просто забути. До цього не можна звикнути.

Українці – люди. Кожен з них, як і всі люди в світі, мають найголовніший актив – своє життя! Його не купують, не випрошують

як милостиню, не виграють в лотерею. Люди народжуються. Тому повинні жити.

Життя – найвища цінність. Право на життя – передумова, головний реквізит всіх інших прав і свобод. Це найважливіше питання, що зараз має стояти в порядку денному.

Право на життя це основа міжнародного права і людських. Воно закріплене в усіх основних міжнародних договорах з прав людини, які стали частиною загального міжнародного права. Право на життя не може оновлюватися чи відбиратися. Його не можна перезавантажити. Ми не можемо використати наступну версію життя. Життя людини треба зберегти!

Захист права на життя належить до найцінніших пріоритетів людської цивілізації.

Відповідно до статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), метою її створення є підтримка міжнародного миру та безпеки. З цією метою ООН декларує, що вживатиме ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і провадити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру.

10 грудня 1948 року на пленарному засіданні Генеральної асамблеї ООН абсолютною більшістю держав, що брали участь у голосуванні була прийнята Загальна декларація прав людини (далі – Декларація). Статтями 1 та 3 Декларації передбачено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства; кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Декларація послужила основою для двох обов'язкових пактів ООН про права людини. Вони зафіксували дуже важливі гарантії захисту людських прав.

Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя (Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права).

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що

включає ... неухильне поліпшення умов життя (Стаття 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права).

Значну охоронну функцію беззаперечно виконує Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не можна умисно позбавити життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання (частина перша статті 2). Зі змісту цього припису вбачається два матеріальні зобов'язання: загальне зобов'язання захистити право на життя за допомогою закону і заборону умисного заподіяння смерті, обмежене вичерпним переліком винятків.

Що зазначені міжнародні норми означають для теперішньої ситуації? Яку роль вони відіграють в аспекті повномасштабного вторгнення росії на територію України?

Декларування ідей повинно мати реальний механізм їх втілення.

Конституція України у Статті 3 передбачає: Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 21 Основного Закону гарантує: усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

А відповідно до статті 27 Конституції України, Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Конституція України це Основний Закон. Верховенство Конституції України забезпечує Конституційний Суд України - орган конституційної юрисдикції. Його функція є вкрай важливою у сфері дотримання приписів Основного Закону та захисту людських прав. Він вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Конституційний суд наголошує, що Право на життя належить людині від народження і захищається державою. Невід’ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99).

Людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу (Рішення Конституційного Суду України Другий сенат за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021).

Враховуючи зміст статті 8 Конституції України Конституційний Суд України, верховенство права розуміє, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади. Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, зокрема, в контексті таких основоположних його складових: принцип законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду.

Українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу є двоскладовою: відповідно до першого складника „верховенство права в Україні визнається“, відповідно до другого – „верховенство права в Україні діє“. Що стосується першого – імперативу визнання правовладдя державою, то Україна виконала його як на міжнародному рівні (шляхом приєднання до Статуту Ради Європи та ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року), так і на національному (шляхом унормування принципу верховенства права передусім у розділі I „Загальні засади“ Конституції України, завдяки чому він сукупно з іншими принципами цього розділу визначає український конституційний лад, а також шляхом унормування цього принципу у звичайних законах держави як керівного для діяльності різних органів державної влади). Другий складник „верховенства права“ (правовладдя) висуває імператив його дієвості, тобто ефективності, чим, власне, і здійснюється забезпечення його практичної значущості. Ідеться насамперед про сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави (її органів і посадових осіб). Цей складник спрямовано здебільшого на вимогу щодо наявності в політичній та юридичній системах держави тих інституційних (структурних) елементів, що в поєднанні з відповідними юридичними процедурами забезпечують інституційний та процесовий механізми верховенства права (правовладдя) (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213-VIII 18 від червня 2020 року № 5-р(П)/2020).

Верховенство права є одним із засадничих конституційних принципів, який означає, зокрема, те, що Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правова акти мають ухвалюватись на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України).

Зараз ми спостерігаємо те, як люди фактично біжать від смерті та небезпеки. Вони намагаються зберегти своє життя, життя дітей.

Однак це не може бути єдиним способом вижити. Мають діяти державні та міжнародні підходи. Багато років країни домовлялися спільно як зберегти мир на планеті. Вони розробляли шляхи подолання криз, бідності, хвороб тощо. Для цього створювалися міжурядові організації, приймалися акти. Це не повинні бути пусті слова.

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що стаття 2 Конвенції може застосовуватись навіть у тому випадку, коли особа, яка вважає себе потерпілою від порушення права на життя, не померла. (Makaratzis проти Греції [ВП], § 55, Soare і Інші проти Румунії, §§ 108-109, і Trévalet проти Бельгії, §§ 55-61).

Отже, перед світом знову те ж саме питання: як захистити право на життя в умовах війни і збройних конфліктів? Як в такому випадку діє правовладдя?

Війна є загрозою для людини, її прав, особливо права на життя.

30 жовтня 2018 року Комітет ООН з прав людини прийняв новий загальний коментар № 36 (2018) щодо статті 6 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права про право на життя, у якому особлива увага приділяється захисту права на життя у збройних конфліктах, а також зобов'язання держав у цьому відношенні.

«Право на життя є правом осіб бути вільними від дій і бездіяльності, які мають на меті або можуть очікувати, що вони можуть призвести до їх неприродної або передчасної смерті, а також до життя з гідністю», і що це «верхове право, від якого не допускається жодне відступлення навіть у ситуаціях збройного конфлікту та інших надзвичайних ситуацій, що загрожує життю нації». Це право є «передумовою для задоволення всіх інших людських прав».

«Держава учасниця зобов'язана поважати і забезпечувати права, передбачені статтею 6, усіх осіб, які знаходяться на її території та всіх осіб, що підпадають під її юрисдикцію, тобто всі особи, яким користується право на життя він здійснює владу або ефективний контроль.

Це стосується осіб, які знаходяться поза межами будь-якої території, фактично контрольованої державою, чиє право на життя, однак, піддається впливу її військової або іншої діяльності прямим і розумним чином».

Комітет з прав людини вважає, що застосування смертоносних сил у військових операціях регулюється головним чином міжнародним гуманітарним правом.

«Використання смертоносної сили, що відповідає міжнародному гуманітарному праву та інших застосовних норм міжнародного права, взагалі не є довільним (не є свавільним).

Навпаки, практика, несумісна з міжнародним гуманітарним правом, що тягне за собою ризик для життя цивільних осіб та інших осіб, захищених міжнародним гуманітарним правом, включаючи націлювання на цивільних осіб, цивільні об'єкти та об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, безладні напади, невиконання принципів обережності та пропорційності, а також використання людських щитів також порушують статтю 6 Пакту».

Навіть у випадку міжнародного воєнного конфлікту закріплені у статті 2 Конвенції гарантії продовжують застосовуватись, хоча й витлумачені у світлі міжнародного гуманітарного права, яке відіграє незамінну і загальновизнану роль у зменшенні варварства і негуманності воєнних конфліктів.

Інструменти захисту, що існували до тепер, виявилися не зовсім адекватними та дієвими. Часто вони не відображають дійсності, не можуть швидко реагувати на збройну агресію в світі.

Адже сьогодення ставить нові виклики, які не можуть бути розв'язані за старими формулами. Насамперед світове співтовариство мусить домовитися про досягнення згоди щодо головної мети усіх зазначених правових механізмів - людські права мають бути відновлені. Вочевидь, що спільні дії законотворців та правозастосовних органів зможуть знайти єдину схему для захисту прав людини.

Мир дорівнює Життя. Це не синонім, не просто красиве слово або частина слогану якогось рекламного постеру. Це головна цінність людини, запорука права на її життя!

Список використаних джерел та літератури:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
2. Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. Міжнародний документ від 16.12.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
7. Конституція України.
8. Закон України «Про Конституційний Суд України».
9. Рішення Європейського суду з прав людини Makaratzis проти Греції [ВП], § 55, Soare і Інші проти Румунії, §§ 108-109, і Trévalec проти Бельгії, §§ 55-61.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99.
11. Рішення Конституційного Суду України Другий сенат за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213-VIII 18 від червня 2020 року № 5-р(II)/2020. 13. General comment №36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life. URL: <https://disasterlaw.ifrc.org/media/2927>.

А.М. Зелінський,
*головний спеціаліст відділу державного контролю
у сфері обігу лікарських засобів,
медичної продукції та обігу наркотичних засобів,
психотропних речовин і прекурсорів
(м. Хмельницький)*

ЕЛЕКТРОННА РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами як вид господарської діяльності в економіці України виникла зовсім нещодавно – її дозволи здійснювати з січня 2022 року. Тому ґрунтовних теоретичних досліджень науковцями цієї проблематики немає, а окремі її аспекти розглядалась та дискутувалась лише на вузько-профільних круглих столах, конференціях, шпальтах спеціалізованих фармацевтичних видань¹.

Емпірична база дослідження такої діяльності також не може похвалитися значними напрацюваннями і не в останню чергу цьому посприяли проблеми зі світлом і зв'язком, що його спричинили терористичні атаки російської федерації. Через те, що для здійснення даного виду фармацевтичної діяльності необхідно функціонування інформаційно-комунікаційних систем, зокрема відповідного сайту, електронних платіжних систем тощо. Тому не дивно, що станом на 8 грудня 2022 року право (ліцензію) на здійснення електронної роздрібною торгівлі лікарськими засобами отримали не більше 20 суб'єктів господарювання².

¹ До таких належать, наприклад: газета «Аптека», журнал «Фармацевт практик» та інші спеціалізовані видання.

² За даними Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, оприлюдненими на офіційному сайті служби - <http://dls.gov.ua/>

Водночас очевидно, що такий стан речей носить тимчасовий характер і після завершення активних бойових дій на території України ситуація почне стрімко змінюватися. Адже попит на лікарські засоби в Україні колосальний, а можливість відвідати аптеку та придбати ліки офлайн в багатьох українців відсутня (у зв'язку з сумнозвісними подіями, що тривають вже більше дев'яти місяців), тому створення якісного правового підґрунтя для електронної роздрібної торгівлі лікарськими є надзвичайно актуальним.

В умовах сьогодення правове регулювання електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами фактично представлено Законом України «Про лікарські засоби»[1; 2], Законом України «Про електронну комерцію» [3], Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затвердженими Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 929 (зі змінами)[4] (далі-Ліцензійні умови).

Внаслідок недостатньої дослідженості проблематики електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами в Україні, наразі ми не знайшли ані наукового визначення електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами, ані можливих її особливих ознак.

Закон України «Про лікарські засоби» як 1996 року, так і в редакції 2022 року, не містить легального визначення такої діяльності. Відповідне визначення можна знайти лише в Ліцензійних умовах (абз. 14 п. 3).

Відповідно до зазначеного акту, електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами - це роздрібна торгівля лікарськими засобами з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем дистанційним способом, яка включає прийом, комплектування, зберігання, доставку замовлень на лікарські засоби та відпуск лікарських засобів кінцевим споживачам.

Відзначимо, що поряд з електронною роздрібною торгівлею лікарськими засобами існують й інші схожі види діяльності. Наприклад, на сайтах аптечних мереж чи у застосунку «Tabletki.ua» (надзвичайно популярному зараз) можна дізнатись про наявність лікарських засобів в конкретній аптеці, їх ціну, забронювати засіб, перемістити замовлення з однієї аптеки в іншу (зручнішу для

споживача) та ін. Чи, наприклад, буде електронною роздрібною торгівлею лікарськими засобами діяльність з надання послуг чи допомоги з закупівлі лікарських засобів та наступною їх доставкою замовнику?³ Для надання відповідей на такі запитання необхідно проводити подальші наукові дослідження з наступними пропозиціями законодавцю з внесення відповідних змін у нормативні акти.

Одним із таких перспективних напрямів ми вбачаємо дослідження дефініції «електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами», визначення основних ознак такого виду діяльності.

З однієї сторони електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами є різновидом електронної торгівлі, так як здійснюється реалізація товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-комунікаційних систем. З іншої сторони, предмет реалізації накладає свої особливості і така діяльність є діяльністю з торгівлі лікарськими засобами. Відзначимо, що електронна торгівля лікарськими засобами дозволена лише для роздрібу, тобто реалізації споживачу.

Таким чином, електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами притаманні властивості і електронної торгівлі та роздрібною торгівлі лікарськими засобами.

На нашу думку, специфіка предмету реалізації – лікарських засобів, призводить до того, що властивості роздрібною торгівлі лікарськими засобами превалюють на тими, властивостями, що притаманні їй як електронній торгівлі.

Так, електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами притаманні усі властивості як роздрібній торгівлі лікарськими засобами, але способи укладення договору купівлі-продажу, розрахунку такі як і при електронній торгівлі, включаючи наступну доставку придбаного товару.

Таким чином, можна визначити особливі ознаки електронної роздрібною торгівлі лікарськими засобами:

- особливі суб'єкти (контрагенти): аптечний заклад (аптека чи аптечний пункт) та наявність ліцензії на здійснення роздрібною

³ Даний вид платних послуг з замовлення на сайті на купівлю та наступну доставку лікарських засобів був дуже популярний у великих містах України. Виконання вимог щодо замовлення лікарських засобів оформлювалось як договір доручення і т.п. При цьому можна було замовляти не лише лікарські засоби, а й медичні вироби, предмети особистої гігієни, продукти тощо. І такі послуги передували введенню в Україні електронної роздрібною торгівлі лікарськими засобами.

торгівлі лікарськими засобами, а також пацієнт - споживач⁴ та їх правовий статус;

- особливий предмет купівлі-продажу (товар): лікарські засоби⁵;

- особливий спосіб укладання договору: дистанційним способом із використанням інформаційно-комунікаційних систем;

- особливі умови поводження з предметом купівлі-продажу (товаром) на всіх етапах торгівлі, зокрема при доставці пацієнту – споживачу.

Визначивши особливі ознаки електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами, ми можемо дати відповіді на поставлені вище питання та відмежувати електронну роздрібну торгівлю лікарськими засобами від схожих видів діяльності, а також запропонувати наступне визначення: «електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами – це роздрібна торгівля лікарських засобів пацієнту – споживачу дистанційним способом із використанням інформаційно-комунікаційних систем».

Як зазначалось, даний вид торгівлі має особливий предмет купівлі-продажу (товар) - лікарські засоби, крім виключень встановлених діючою на сьогодні ст. 19 Закону України «Про лікарські засоби»:

- лікарських засобів, реалізація (відпуск) яких громадянам здійснюється за рецептами лікарів (крім відпуску таких лікарських засобів за електронним рецептом у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я);

- лікарських засобів, обіг яких відповідно до закону здійснюється за наявності ліцензії на провадження діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- сильнодіючих, отруйних, радіоактивних та імунобіологічних лікарських засобів, перелік яких визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

⁴ Як це нами раніше в інших дослідженнях було аргументовано запропоновано називати у цих відносинах споживача.

⁵ Відзначимо, що не усі лікарські засоби можуть бути предметом електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами. Заборони з продажу окремих груп лікарських засобів дистанційно встановлені Законом України «Про лікарські засоби».

На сьогодні паралельно існують дві форми рецептів: паперові рецепти та рецепти в електронній формі [5]. При цьому, на момент запровадження електронних рецептів, за такими рецептами передбачався лише відпуск лікарських засобів, вартість яких підлягає реімбурсації. Але вже з серпня 2022 року було запроваджено електронний рецепт на відпуск антибактеріальних лікарських засобів для системного застосування, що класифікуються згідно з кодом АТХ (анатомо-терапевтично-хімічним) - J01), а з листопада 2022 року – на наркотичні засоби, психотропні речовини. В подальшому ж планується «переведення» усіх лікарських засобів, що відпускаються за рецептами, на електронну форму.

Тобто, при електронній роздрібній торгівлі можна реалізовувати лікарські засоби, що відпускаються за рецептами лікарів, але електронними, а не паперовими. Й з урахуванням тенденцій запровадження електронного рецепту, через деякий час зазначене вище обмеження щодо відпуску лікарських засобів втратить свою актуальність, оскільки всі «рецептурні» лікарські засоби будуть виписуватись за допомогою електронних рецептів.

Вважаємо за необхідне звернути й на наступні обставини особливостей обігу лікарських засобів. Зокрема, науковцями вирізняються різні статуси оборотоздатності лікарських засобів. Так, окремі дослідники вважаються лікарські засоби об'єктами квазіобмеженими в обороті[6, 39], інші визначають, що окремі лікарські засоби не обмежуються в обігу (безрецептурні), а інші або обмежені в обігу, або взагалі виключені з нього. [7, 8] На нашу думку, лікарські засоби, які відпускаються за рецептом лікаря, є обмеженими в обігу в наслідок фармакологічних властивостей та правового режиму їх обороту.

В той же час, як відповідно до ст. 2 Закону України «Про електронну комерцію», дія цього закону не поширюється на правочини, якщо предметом правочину є об'єкти, вилучені з цивільного обороту або обмежені в цивільному обороті відповідно до законодавства. І це створює певний правовий вакуум в регулюванні електронної роздрібною торгівлі лікарськими засобами саме в якості електронної торгівлі. А Закон України «Про лікарські засоби» (ст. 19) від 1996 року та Закон України «Про лікарські засоби» (ст. 81) від 2022 року містять лише окремі (не основні) положення щодо правового регулювання електронної роздрібною торгівлі лікарськими засобами, а все інше віддають на відкуп підзаконному нормативно-

правовому акту – ліцензійним умовам. Таким чином, визначальним актом в системі правового регулювання зазначеної торгівлі стає не закон, а підзаконний акт – Ліцензійні умови.

З огляду на роль лікарських засобів для підтримання, збереження чи відновлення здоров'я людини, як найвищої соціальної цінності в Україні (стаття 3 Конституції України [8]), навряд чи такі відносини віддавати на відкуп підзаконному акту. Тому, положення Закону України «Про лікарські засоби» повинні бути в подальшому переглянуті та доповнені з урахування досвіду правозастосування.

З огляду на вище зазначене, можемо стверджувати, що електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами та її правове регулювання наразі знаходяться на етапі свого становлення та потребує подальшого наукового дослідження з метою покращення доступності населення до якісних лікарських засобів дистанційним способом із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про лікарські засоби: Закон України від 28.07.2022 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-20#Text>
3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
4. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 року № 929. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2016-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження Правил виписування рецептів на лікарські засоби і виробу медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків: наказ МОЗ України від 19.07.2005 року № 360, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 липня 2005 р. за № 782/11062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-05#Text>

6. Скрипник В. Речі, обмежені в цивільному обороті, як об'єкти цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №1. С. 36-40.
7. Пашков В.М. Особливості правового регулювання обігу лікарських засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Х, 2005. 22 с.
8. Конституція України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

А.Ю. Диптан,
здобувачка освітнього ступеня «Бакалавр»
(м. Харків)
Науковий керівник:
К.А. Дмитренко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Харків)

ХАРАКТЕРИСТИКА ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Права і свободи людини та громадянина є фундаментальним надбанням людства, важливим елементом у процесі становлення й соціалізації кожного індивіда, адже дозволяють йому задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Ступінь їх гарантування визначає ступінь демократичного розвитку будь-якого суспільства. Особливе місце в системі прав і свобод людини і громадянина посідають конституційні права і свободи, які разом із відповідними обов'язками встановлено в основному законі кожної держави. [1, с. 381]

Зауважимо, що загальновизнані та найважливіші громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні, культурні та інші права і свободи зосереджені в нормативних документах, зокрема Конституції України. Таким чином, засновник визначає правовий статус людини і громадянина і регулює діяльність усіх юридичних осіб. Законодавство України на конституційному рівні закріплює сукупність прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, реалізація яких гарантує функціонування держави на демократичних,

соціальних і правових засадах. Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість із них не є абсолютними, оскільки їх реалізація може бути обмежена законом. Таке обмеження допускається в інтересах охорони здоров'я і моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, а також охорони громадського порядку, запобігання злочинам та з'ясування істини при розслідуванні злочинів.[1, с. 381]

Варто відзначити, що у процесі дослідження даної проблеми, слід звернути увагу на те, що обмеження основних прав і свобод в умовах спеціальних правових режимів визначаються відповідно до Конституції України, законів «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про правовий режим воєнного стану», а також інші закони України. Враховуючи специфіку захисту прав українців в умовах воєнного стану, перш за все, варто уточнити, що має розуміти ця держава. В юридичній літературі та законодавстві України наведено достатньо широкий перелік визначень цього явища. Запровадження правової системи наділяє органи виконавчої влади, військового управління та органи місцевого самоврядування особливими повноваженнями порівняно з повноваженнями, встановленими законом у мирний час, і створює необхідні умови для здійснення цих спеціальних повноважень, а також як зосередження всіх ресурсів, необхідних для забезпечення обороноздатності держави [5, с. 10].

Можна підкреслити, що запровадження особливого правового режиму, особливо воєнного стану, є потенційною загрозою основним правам і свободам, тому чинне законодавство України містить багато важливих гарантій захисту прав людини. Зокрема, обмеження конституційних прав і свобод громадян, які можуть застосовуватися в умовах надзвичайного та облогового стану, є комплексними і не підлягають розширеному тлумаченню зазначених норм законодавства. Строк їх застосування не може перевищувати термін дії надзвичайного або воєнного стану. Права і свободи людини і громадянина в умовах надзвичайного та облогового положень, встановлені ст.2. Стаття 64 Конституції України. [1, с. 382; 2]

Так, логічним є той факт, що військовий стан може бути введено на строк не більш ніж 30 діб і не більш ніж 60 діб в окремих регіонах та місцевостях. Але незаперечним є те, що у разі необхідності військовий стан може бути продовжений за розглядом і

ухваленням Президентом України, але не більш ніж на 30 діб. Указ Президента України про продовження дії надзвичайного стану набирає чинності після його прийняття та затвердження Верховною Радою України. [1, с. 382; 3] Однак існують й гарантії прав людини і громадянина під час введення особливого правового режиму. Так, у разі дії надзвичайного чи воєнного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права й у законах України. А будь-які спроби та варіанти щодо використання та введення надзвичайного військового стану для захоплення влади або зловживання нею тягнуть за собою відповідальність згідно із законом. [1, с. 382; 6, с. 111].

Зважаючи на введення військового стану у нашої державі, актуальним питанням сьогодення виступає налагодження зв'язку і чіткої взаємодії між усіма органами державної влади та посадовими особами при виконанні своїх обов'язків. Водночас, не можна допустити використання воєнного стану в Україні будь-якими силами у своїх політичних інтересах, у т. ч. з метою скасування виборів або перенесення їх термінів. За умови дотримання цих вимог воєнний стан, що запроваджено в Україні мінімально позначиться на обмеженні прав громадян України та фактично не зачіпатиме їх інтереси та повсякденний побут. В іншому випадку може виникнути реальна загроза гострої внутрішньої кризи в країні з непередбачуваними наслідками. Таким чином, маємо зазначити, що у сучасному світі застосування обмежень прав і свобод людини є одним з ґрунтовних елементів взаємовідносин людини з державою. Це здійснюється з метою знаходження компромісу між суспільством і державою, яке проявляється у захисті особи, прав і свобод інших осіб від свавілля. В Україні ця теза закріплена на рівні Конституції у статті 23. Тому обмеження основних прав і свобод особи являє собою правомірне, цілеспрямоване кількісне та якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки, які складають основне право особи, з боку інших осіб. Воно має виключно законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу і змісту фундаментальних потенційних можливостей особи. Можливість обмеження основних прав і свобод людини державою передбачено

фактично у всіх міжнародно-правових актах, які регламентують права людини й основоположні свободи. Кожен договір визначає межі можливих обмежень та вичерпний перелік підстав для них, а також установлює низку прав, які за будь-яких обставин не можуть бути обмежені.

Також варто зазначити, що на період дії воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому чи спеціальному обліку в Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки, може бути заборонено змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військовослужбовця, комісар або начальник, обмежений альтернативною (невійськовою) службою обов'язків.

На сьогодні законодавець визначає, що надзвичайний військовий стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в районах воєнних дій, надзвичайного стану чи проведення антитерористичної операції чи заходів щодо забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та запобігання збройній агресії Російської Федерації та/або інших держав проти Української держави.

Відтак, як висновок, зауважимо, що, що більшість наукових праць присвячені вивченню захисту та регулювання окремих чи всіх прав і свобод, які були обмежені під час воєнного стану. Водночас,

зважаючи на обмежений обсяг дослідження, пропонуємо зосередити увагу на захисті прав власності в умовах воєнного стану.

Теоретичний аналіз гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні змусив зробити висновок, що дане питання не було предметом окремого наукового виявлення і потребує нових наукових досліджень, оскільки 24 лютого в Україні було введено воєнний стан і фактично змінилася законодавча база, яка регулює зазначені права. А отже, головною особливістю сучасної ситуації є суперечливість воєнного стану і збереження державою прав і свобод кожного українця, закріплених на рівні Конституції України.

Відтак, авторська думка полягає в тому, що в даному випадку, слід звернути увагу на наступний момент: вітчизняні та міжнародні законодавчі норми так чи інакше передбачають захист прав людини в надзвичайних ситуаціях і не встановили чіткого та єдиного поняття «надзвичайний воєнний стан». закон". Водночас питання про співвідношення різних понять, пов'язаних із запровадженням спеціальних заходів, залишається важливим, головним чином з теоретичної точки зору. Труднощі визначення такого протиріччя є цілком очевидними і виникають через специфіку законодавчого визначення. Крім того, норми, що стосуються забезпечення поваги до прав людини, вимагають відповідних правових положень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. [С. 381-384.]
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> [дата звернення 22.04.2022].
3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> [дата звернення 22.04.2022].
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [дата звернення 22.04.2022].

5. Кириченко С.О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. Наука і оборона. 2019. № 2. [С. 9-16.]
6. Демків Р. Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. [332 с].

О.І. Дікарєв,
кандидат політичних наук, доктор в галузі права
(м. Київ)

В.М. Барановська,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ)

НАРАТИВНІ ВИТОКИ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВА

Мета статті: поглибити концептуальний ряд загальної (аналітичної) теорії права за допомогою звернення до більш широких категорій та наукової рефлексії проблематики наративного в аналізі інтертекстуальності і адресантності (суб'єктності) політогемного дискурсу у вимірі позиціювання права як «таємниці» державної влади та управління у відповідності до вимог життєвої практики. Концептуалізуються гіпотези про те, що: політико-правова думка містить в собі приховані, зашифровані в символічній формі основоположні уявлення про владу й право; існує певна ізоморфність глибинних смислових структур політичних наративів в дослідженні витоків права; релігійно-етичні обґрунтування діючих законів, правосудних інститутів та їх рішень відбувається в контексті генези базових категорій модерного політичного мислення типу «vis dominationis (сила панування)», «arcane imperii (таємниця влади), «regione di Stato» (державний інтерес), «маніпуляція»; при системному підході та комплексному розгляді різних версій політичної епістемології і правових вчень і нині домінує інтерес панування провідних політичних сил; правове регулювання, на відміну від політичного впливу, завжди здійснювалося за допомогою свого «динамічного інструментарію» – особливого, властивого тільки правовому механізму, всього комплексу динамічних систем і структур, призначених для юридичного гарантування досягнення

правових завдань в рамках певних типів, моделей юридичного впливу на сфери життя з точки зору «логіки права»; наріжний камінь юридичного світогляду в контексті «логіки права» суспільного договору заклав в своїй юридичній діяльності в тріаді «(1) влада – (2) справедливість – (3) міра» голландський правознавець Гроція Гуго де Гроота. Для досягнення мети дослідження використано тріадний метод кореляції цінностей та орієнтацій політичного розвитку в ряді моделей регулювання відносин в сферах людського життя (духовної, етноісторичної, культурної, економічної, політичної) в формі політико-стратегічних тріад – стійких понять внутрішньополітичного та міжнародного життя: «(1) мир – війна – торгівля»; «(2) право – звичай – закон»; «(3) перемовини – договір – компроміс»; «(4) сила – мораль – істина»; «(5) влада – довіра – віра»; «(6) політика – маніпуляція – діалог»; «(7) потреба – інтерес – мета»; «(8) *vis dominationis* (сила панування) – *arcane imperii* (таємниця влади) – «*regione di Stato*» (державний інтерес); «(9) право – гарантії – обов'язки»

Ключові слова: політичний наратив, генеза права, тріадний метод кореляції цінностей та орієнтацій механізмів регулювання відносин соціуму.

Вступ. В нашому дослідженні ми спираємося на епістемологічний ряд Рене Декарта (1500-1650), Т. Гоббса, Гроція Гуго де Гроота, Н. Мак'явеллі, Лудовіко Дзукалло (1568-1630), Джамбатісто Віко (1608-1744). Конститутивним *trait d'union* для них є їх власне та їх прибічників позиціонування як «творців нової науки» в термінах нового метода наукового судження. Історія народів як і історія їх культур – міфологія, право, державний інтерес та інститути складали мету творчості та діяльності цих дослідників. Складність та множинність політичних процесів та правових відносин вимагала певного метода. При чому такого універсального методу, що давав би можливість пізнати даний в досвіді історичний світ. Віко прямо свідчить, що відправною точкою для нього слугувала епістемологічна рефлексія Декарта та поняття *virtu* Н. Мак'явеллі. Проте, треба зазначити, що Декарт виступав лідером новітньої Академії скептиків, альтернативу якій склав емпіризм [4; 8; 11; 20]. В Неаполі Віко запозичив концепти таких представників експериментального методу із Академії делі Інвестіньяті як Лукантоніо Порціо, Томмазо Корнеліо, Леонардо ді Капуа. Під їх впливом кожна із аксіом Віко представляє собою наратив. Згідно

барочній риторичній традиції Н. Мак'явеллі, що наслідує Віко існувала думка, що афористичний стиль має ряд переваг [18-19; 34]. Так, Лудовіко Дзукалло (1568-1630) концептуалізує триаду понять «*ragione di Stato* – «*vis dominationis* (сила панування)» – «*arcane imperii* (таємниця влади) історичним наративом Нумо Помпілія в системі фактів. Наратив виступає по суті системою значень, що функціонує в повсякденній свідомості як міф [20].

Політичне мистецтво Мак'явеллі *in extreme* теж вимагало наративної маніпуляції в традиції Нуми Помпілія та римських понтифіків. Мак'явеллі позиціонує успішні стратегії Нумо на благо інтересів держави як *virtù*. Декарт та Спіноза вже позиціонують процес становлення держави як епіфеномен соціальних відносин на певному етапі людської історії. Декартові *res cogitans* [12] і *res extensa* у Спінози стали вже «атрибутами» субстанції, а думки і речі, так само як все емпіричне, стали проявами, станами («модусу») субстанції, іншими словами, тим, що сприймається тільки через субстанцію. В логіці Декарта основою на противагу ньютонівській, все протягне концептуалізується саме в тілесному. Тим самим заперечується порожній простір, і рух описується у понятті «вихор», що пізніше в картезіанстві буде названо теорією близької дії. Тобто, введення історичного виміру дозволяє обґрунтувати спонтанність породження таких соціальних інститутів як право держава як наслідок реальних людських дій [24; 9]. При цьому Г. Віко (Vico G) [36] називає «випадок і вибір» (*occasio et electio*) «владаками людських речей» (*dominae rerum humanarum*). Розуміння дії у Віко ріднить його з деякими сучасними соціологічними теоріями, які абсолютизують категорію *serendipity* – незалежного щасливого результату дії. Німецький юрист С. Пуфендорф (Samuel von Pufendorf) аналізуючи такий підхід звертається до ідей Гоббса та Декарта. *Point fixe* політико-епістемологічної рефлексії С. Пуфендорфа [32] включає внутрішньо властиву науці Гоббса напругу між претензією на граничну достовірність – претензією, засновану на принципі *verum-factum* і проекції в політичну площину ідеї Декарта *mathesis*, – і слабкістю того антропологічного фундаменту, на якому він споруджує будову свого «Левіафана». Пуфендорф висуває постулат, відповідно до якого природний стан не слід уявляти собі як війну всіх проти всіх – адже раціональні судження, до яких людство, на думку німецького юриста, було здатне на всіх етапах своєї історії, неминуче зробили б зрозумілими

для «природної людини» блага і переваги спільного існування. Так Пуфендорф приймає Гоббсову ідею прагнення до самозбереження як базу людського інстинкту, але з'єднує її з концептом Гроція «соціального афекту». Як бачимо, в процесі рецепції громадянська наука Гоббса розділилася на парадигми, побудованих на химерних синтезах різних політичних наративів [9; 20; 25;40].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Логічним буде зауважити, що зазначена в меті дослідження тема не є новою. Варто згадати працю Плутарха [31], в якій він повідомляє, що два перших римських царя – Нума Помпілій та Ромул – слугують зразком правління та діяльності: Ромул – могутності, Нума – духовності та державної мудрості. Плутарх зображує Нуму Помпілія одночасно і героєм подібним до грека Лікурга і політиком здатним вдатися до маніпуляцій в критичній ситуації. Сама німфа Егерія допомагала йому в законотворчій діяльності. Мудрий Нума позиціонував ряд культів: бога меж – Терміну, і богині вірності – Фідес (Fides). Саме ці боги представляли законність майнових відносин при роздачі народу і розмежуванні завойованих Ромулом земельних володінь. Тобто, правотворчість Нуми була спрямована на впорядкування соціального побуту. Він сприяв становленню інфраструктури та правил торгівлі, створив дев'ять ремісницьких корпорацій, інститут понтифіків. За своє довге життя (80 років) він написав багато творів із права понтифіків та грецької філософії, що були поховані разом з ним. У 181 р. до Р. Х на римському пагорбі Янікулі були віднайдені кам'яні сховища з прахом Нуми та його працями. Нума Помпілій не тільки створив релігію й механізми управління державою на основі магічних ритуалів і утаємничив від громадян суть цієї маніпуляції і таким чином продемонстрував прецедент союзу влади, релігії, громадян в часі та політичному просторі. Що підтверджується тим фактом, що й через ряд століть, коли його приховані книги були віднайдені, його вплив на перебіг подій зберігається.

Факт передачі книг власником ділянки, де були знайдені артефакти, викликав дебати в Сенаті Риму про вибір можливих дій: 1) книги можливо знищити без ознайомлення громадян із їх змістом; 2) це можна зробити із дозволу громадян; 3) тим самим можливо продемонструвати взаємну довіру правителів та керованих; 4) населення відмовляється від знання, яке влада позиціонує як небезпечне. Останній варіант виявився можливим. Наратив Науми змушує потомків об'єднатися знову з метою збереження держави.

Для senatorів цей процес дав розуміння наступного: 1) поведінка еліти в великій політиці вимагає розуміння трансцендентального, притаманного езотеричним символам та ідеологемам; 2) існує взаємонковертваність релігії та влади; 3) наратив Нуми демонструє готовність двох сторін – народу й влади до компромісу. Таким чином позиціонується тріада витоків понять юридичної матерії «соціальна технологія – право – соціальна наука» в її витоках суспільного договору. [5]. В свою чергу, в книзі «Метаморфоз» Овідій [28] описує бесіди Піфагора із Самосу з Нумою про тріаду понять «воля – час – вічне перевтілення». Із праці Августина «Про град божий» [3] починається теоретична рефлексія наративу про діяльність Нумо Помпілія відповідно до вимог політичної еліти. Августин виправдує рішення senatorів по спаленню книг Помпілія, оскільки джерелом для неї слугували чари вищі за знання смертних таємничої подружки Помпілія – Егерії – німфи лісового потоку. Сучасний дослідник права Дж. Моусоуракіша (Mousourakis George), аналізуючи текст *Lex Dei quam praescipit Dominus ad Moysen* («Божественний закон, який Господь наказав Мойсею»), також відомий як *Collatio legum mosaicarum et romanarum* пізнішої імперської епохи, зазначає, що твір поділено на заголовки, кожен із яких починається цитатою з перших п'яти книг Старого Завіту за якими йдуть витяги з праць класичних римських юристів Павла, Ульпіана, Папініана, Модестіана, Гая, а також імператорські конституції з кодексів Григорія та Гермогенія. Метою *Lex Dei* було порівняння римських норм з нормами Мойсеевого права для позиціонування відповідності традицій Нумо Помпілія в римському праві принципам Мойсея [26, С. 54 – 55]. Далі вчений зазначає, що у середньовіччі і навіть пізніші часи не було чіткого зв'язку між державою і правопорядком. Таким чином, держава могла пристосуватись до існування кількох правопорядків на одній території. Федеральні системи феодів ще не знали поняття національного інтересу. Проте, в XVI ст. дворянство підкорилося центральній владі, яка представляла інтереси міського середнього класу та нижчих верств населення. Наративом цього процесу став національний соціальний консенсус та право як інструмент забезпечення державного інтересу [26, С. 59].

Саме на цих ідеях будувався юридичного світогляду Гроція Гуго де Гроота. Його «логіка права» суспільного договору існувала в межах тріади «влада – справедливість – міра» [27]. Далі виникають парадокси пандектики та її сучасних прихильників в позиціонуванні

юридичної догматики, розробленої німецькими дослідниками в XIX - XX ст. Саме вони створили певну базу універсальної системи юридичних знань в формі феномену наднаціонального порядку, готового до поглиблення на основі нових даних порівняльного правознавства. Проте, саме тут виникають питання, зміст яких розкрили ряд авторів. Зокрема, дослідники Е Вілфрід Рамбл (Wilfrid E. Rumble.) [33] та Джордж Роберт П. (George, Robert P.) [15] звернули увагу на той факт, що англійській вчений Джон Остін (John Austin) розробляючи універсальну правову теорію, спирався не на знайому йому із власної практики систему англійського загального права, а позиціонував норми «континентального права» із його «римськими» коріннями з політичної практики Нумо. Тим самим було занижено рівень узагальнення, проте не порушено інтертекстуальності та суб'єктності політогемного дискурсу про роль права. Далі доцільним буде звернення до висновків дослідника А. Мармора (Marmor, A.) [23] щодо спроб нормативіста Г. Кельзена (Hans Kelsen) по творенню «чистої теорії права» як неоднозначного прецеденту, що викликав критику концептів «юридичний позитивізм» та «юридична догматика». Тут спостерігається відрив від традицій Нуми про важливість опори на життєві ситуації, що «вимагають права». Саме такі ситуації закладені в основу ряду теорій походження права. Зокрема, дослідники М. Белломо (Bellomo Manlio) [5] та Р. Бенсон (Benson RL.) [6] беруть за основу такий базовий концепт як «взаємність», що позиціонує «примиренське міжплемінне право», «дипломатію примітивної торгівлі» М. Саллінза.

Формулювання цілей статті. Вище перераховане свідчить, що сам процес пошуку витоків та розвитку права на основі наративів вимагає певної критичної перевірки із залученням широкого кола джерел під таким кутом зору, що предмет правової науки складають не тільки поняття правових конструкцій, але й життєві проблеми, що мають бути врегульовані правом. Тобто розглянуті в тріаді понять «соціальна технологія – право – соціальна наука» та в контексті концепту дослідниці М. Везерел (Wetherel Margaret) [38] про правовий дискурс як інтертекстуальність соліпсистського розуму, що «приручає контингентність», «вписану» в «ширші форми зрозумілості» системи створення правових та політичних значень в традиціях Нумо Помпілія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Появу гуманістичного методу відносять до раннього Нового часу завдяки спробам *coincidentiae oppositorum transvesumi*: заперечення діалектики Лоренцо Валлою, возвеличення діалектики П. Рамусом; критика Декарта історіографії та герменевтики; зближення таких «далеких понять» як *veritas* Валли та *verita effettuale delle cose* Мак'явеллі, *vis veritatis* Віко [19-20; 34]. Для прояснення згаданих вище юридичних парадоксів та неоднозначних тверджень звернемося до гіпотези про те, що європейська політична думка генерована античними мислителями. Почнемо із праць Платона, який постійно перебував в пошуку ідеальної держави. Саме він відтворює процес змагання Атлантиди з пра-Афінами. При чому Атлантида виступила наративом світу титанів, пра-Афіни – олімпійських богів. Атланти програли із огляду на втрату істини практики і були заміщені афінянами, які, в свою чергу, були замінені іншими володарями світу. Таким чином Космос компенсує деструктивність політичного процесу нормою стабільності змін [30]. В якості одного із перших компаративістів Аристотель констатує, що: 1) існують різні різновидності в середині окремих видів державного устрою (VI 4, 1289 b); 2) політичний устрій деяких держав об'єднує в собі признаки різних державних устроїв (VI 1, 1317 a); 3) існують проміжні форми між царською та тиранічною владою (V 9, 1314 a) – аристократія з нахилом до олігархії, близька до демократії (1317 a) [2]. При цьому необхідно дослідники зазначають, що трансформація поняття «політика» із аристотеліанської «чудової науки» про суспільне благо в мистецтво реалізації суб'єктивних інтересів починається тільки в першій половині Чинквеченто [10]. Ще Мак'явеллі був прихильником концепту Аристотеля про мету існування держави [22].

Проте, Мак'явеллі вже цікавить не нормальний хід подій в державі, а можливі виклики її соціальному організму. Його методологія містить аналіз політичного в процесі змагання государя з примхами Фортуни засобами власного *virtù* для утвердження себе як суб'єкта влади та правового порядку в державі. Мак'явеллі як і Полібій бачив в римському політичному режимі ідеальну модель для держав, що претендують на постійне розширення своїх кордонів, а в режимі спартанському – зразок для тих республік, які хочуть зберегти здоровий спосіб державного життя, не претендуючи на нові території. Протягом Чинквеченто у автора «Государя» [22] з'явиться

безліч опонентів. Одним з опонентів Мак'явеллі був Гійом де ла Перр'єра (Guillaume de La Perrière). В своєму трактаті «Політичне дзеркало» [29] Перр'єра звертається до персонажа з праць Мак'явеллі. А саме Нума Помпілій, другого з семи царів Риму, який написав ряд релігійних книг і заповідав закопати їх після його смерті. Ці книги були віднайдені пізніше і спалені по велінню senatorів, оскільки зміст книг розкривав таємничий зміст релігії. Г. Перр'єра засуджує поведінку Помпілія, оскільки вбачає витoki його мудрості в трансцендальному магічному ритуалі. Проте, як зазначав Е. Мімесис Аербах [3], такий дискурс стимулював інтерес теоретиків до ірраціонального, «магічного» аспекту.

Зокрема, в позиціонованій Тацитом [21] моделі політичного управління, побудованій на магічному зв'язку між акторами політичного процесу в контексті: 1) радикалізації політичної семантики дискурсу; 2) поєднання принципово асиметричних риторик й практик; 3) апорії ідеї про суверенітет. В свою чергу, дослідник М. Віролі (Viroli M.) зазначає, що нову наративність генерують як прихильники екстремістської політики в особі Мак'явеллі (*virtù*), так й гуманістичні критики метафізики (Лоренцо Валла – *res*) [37]. Для Мак'явеллі Нума – втілення *virtù*, що підтверджується рішенням senatorів. Нума не тільки створив релігію й механізми управління державою на основі магічних ритуалів [16].

Наратив Нуми сприяв появі трансформаційного варіанту зближення з картезіанської фізикою і антропологією Пітера де Ла Кур. Пітер в трактаті «Політичні міркування в шести книгах» (1662) розвинув вчення про неподільність суверенітету, об'єднуючи концепцію Гоббса про суспільний договір, картезіанську антропологію та аристотелівське вчення про душу. Тобто, позиціонується нідерландський економічний варіант соціальності у версії «комерційного республіканізму в координатах категорії «досвід» (*Ervarentheid*) життєвого світу Лейденського патриціату. Орієнтована на досвід модель політичного в Нідерландах була не тільки епістемологічним ресурсом – вона надавала інструментарій для порівняльного вивчення окремих держав. Політичне розуміється тут не як конструювання *more geometrico*, а як поетика маніпуляції, заснована на доскональному знанні людської природи [39]. Подібна інверсія Гоббса *scientia civilis* передбачає зовсім інше розуміння політичного розуму і психології поведінки еліти: замість соліпсистського *Public Reason* виступає тоталітаристсько-

маніпулятивний *reason of state*. Зведення мотивації людських дій до економічного інтересу не могло не викликати протидії [7; 9;20;25;40]. Політичне вчення Паоло Маттіа Дорія (1667-1746) [13-14] можна розглядати як повернення від картезіанства до рефлексії досягнень античності. Дорія Паоло Маттіа виділяє триаду видів держави «республіка – монархія – деспотія» і триаду форм правління «*civile moderata (civile economica) – civile romposa – barbara*». Де формули: (1) «*barbara*» – відображає стан, коли нехтується право заради інтересів особистості; (2) *civile moderata* – коли філософсько-законодавці розвивають рівноправну торгівлю; (3) *civile romposa* – коли багатство призводить до виродження *civile moderata*. Головні загрози «добродесного в політиці» для Дорія представляли: «гіпотетична метафізика» картезіанців; *virtue* торговців із Англії та Нідерландів запозичена неаполітанськими епікурейцями; монархія [41, С.525-528.]. Сучасний дослідник Дж. І. Ізраїль (Israel, Jonathan I.) зазначає, що напередодні смерті у 1746 р., Доріо наслідуючи Нумо Помпілія, оголосив про заповіт і кошти для фінансування публікації своїх неопублікованих праць, переданих у бібліотеку Сан-Анджело-аль-Нідо. Проте, у 1753 р., коли тексти готувалися до друку, копії рукописів були вилучені владою. Мотивом виступили чутки про нібито безбожний зміст творів. Ряд книг Доріо були опубліковані в ХХ ст. і було доведено, що Доріа продовжував критику монархій та *civile romposa*.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку.

Підсумовуючи викладене, можливо стверджувати, що розуміння таємного змісту символів традиційних політико-правових інститутів сприяє виявленню архаїчних основ, архетипу влади й права, оскільки її основи й нині визначають механізм формування й функціонування ідеологем від «*politica hermetica*», що вимагає регулювання. Відповідно, правова матерія «будується» так, що її існування і функціонування пов'язані з саме із суб'єктивними правами учасників цього процесу – правами окремих суб'єктів. При цьому право як соціальна наука розглядає правову ситуацію як відправну ланку логіки пошуку рішення даної ситуації. При чому таке рішення, що вносить в сфери життєдіяльності елемент певності про те, хто й на що має право. Акт рішення є результатом дії правителя, суду, іншого компетентного закладу чи особи, що регулює згідно вимог права відносини в життєвій ситуації. Цей акт

відбувається в нероздільній єдності з таким елементом матерії права як правовий засіб. Із правових засобів й складається позитивне право. І у випадку адекватності потребам суспільства воно стає імперативом цивілізації. Тому наратив Нумо Помпілія відкриває «новий кут погляду» на витoki права, що дозволяє дослідити: (1) напружену динаміку права, що реалізує силу, енергію механізму правового регулювання для досягнення політичного результату; (2) систему засобів; (3), комплекси, багатoelementні системи і «ланцюжки», послідовно пов'язані ланки структури в динаміці. В цьому контексті стає зрозумілим чому наратив Нумо Помпілія «працює» так довго. *Politica hermetica* його діяльності, його *virtue* полягала у логіці «взаємності» у створенні адекватної вимогам його цивілізації «примиренського міжплемінного права», правової матерії в тріаді «рішення – життєва ситуація – правовий засіб». При чому його «дипломатія примітивної торгівлі» та правозастосування відбувалося в тріаді взаємозалежних логік «влада – справедливість – міра». Тобто, тоді було й генеровано витoki тріади понять «соціальна технологія – право – соціальна наука». Аналіз нинішнього стану в контексті тріади свідчить про виникнення значних перепон традицій взаємності в наративі Нумо в стилі *civile rompos*, що критикував Дорія. Про це свідчить ряд фактів: (1) в процесі забезпечення своїх інтересів в матеріальній взаємності виник відрив цих інтересів від загальних інтересів світової спільноти в цілому; (2) нині при погоджені волі в процесі створення норми міжнародного економічного права спостерігається зловживання таким інструментом як «економічна сила»; (3) в основі економічного порядку, що склався, закладено систему, що саме базується на силі. Однак загальнолюдські інтереси проникають й в міжнародне економічне право. Шлях та логіка такого процесу має бути досліджуватися подалі.

References:

- 1.Aristotle. *Poetics*. – Penguin Classics; New Ed edition, 1997. – 144 p.
- 2.Aristotle.*Politics*. – Batoche Books Kitchener, 1999. – 192 p.
- 3.Auerbach Erich. *Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. – Narr Francke Attempto Verlag, 2015. – 528 p.
- 3.Augustine Saint. *The City of God*. – Hendrickson Publishers, 2009. – 804 p.

- 4.Barthes Roland. Rhétorique de l'image / Roland Barthes // Communications.– 1964. – N 4. – P. 40-51.
- 5.Bellomo Manlio. L'Europa del diritto comune. La memoria e la storia Copertina rigida. – Euno Edizioni, 2019. – 320 p.
- 6.Benson RL, Constable G. Renaissance and renewal in the twelfth century. – Harvard University Press, Cambridge, 1982. – 781 p.
- 7.Botero Giovanni. The Reason of State. Edited by Robert Bireley. (Cambridge Texts in the History of Political Thought) Cambridge University Press, 2017. – 270 p.
- 8.Broek Roelof van den. Gnosticism and Hermetism in Antiquity: Two Roads to Salvation / Gnosis and Hermeticism from Antiquity to Modern Times. – Wouter J. Hanegraaff. State University of New York Press; 1st edition, 1997. – P1-21.
- 9.Cantor Norman F. Seventeenth-Century Rationalism: Bacon and Descartes / Cantor, Norman F., and Peter L. Klein. – Massachusetts: Blaisdell, 1969. – vi, 218 p.
- 10.Cantor Norman F. Antiquity: From the Birth of Sumerian Civilization to the Fall of the Roman Empire. Kindle Edition. – Harper Paperbacks, 2015. – 253 p.
- 11.Comte Auguste. Traité Élémentaire de Géométrie Analytique à Deux Et à Trois Dimensions: Contenant Toutes les Théories Générales de Géométrie Accessibles A l'Analyse Ordinaire (Classic Reprint). Forgotten Books, 2018. – 612 p.
- 12.Descarte René. OEuvres complètes, VIII: Correspondance 1, 2 Broché. – Gallimard, 2013. – 2280 p.
- 13.Doria Paolo Mattia. La vita civile. – Naples: Istituto Universitario Orientale, 2001. – 186 p.
- 14.Dori Paolo Mattia. Il Capitano filosofo, opera divisa in 2 parti. – Napoli:Angelo Vocola, 1739. – 259 p.
- 15.George Robert P. The Autonomy of Law: Essays on Legal Positivism. – Oxford University Press, 1999. – 339 p.
- 16.Grauman Carl F. Gergen Kenneth J. (Org.). Historical dimensions of psychological discourse / Grauman Carl F. Gergen Kenneth J. (Org.). – Cambridge: Cambridge University Press.– 1996 b. – P. 60-82.
- 17.Israel, Jonathan I. Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity 1650 – 1750. Oxford, Oxford University Press, 2002. 810 p., p. 670-674

18. Faivre Antoine. *Gnosis and Hermeticism from Antiquity to Modern Times* / Edited by Roelof van den Broek. – Wouter J. Hanegraaff. State University of New York Press; 1st edition, 1997. – P. 109-125
19. Foucault Michel. *Foucault M. Archéologie du savoir*. – Gallimard, 2008. – 294 p.
20. Lindberg B. *Political Aristotelianism in the Seventeenth Century // Renaissance Readings of the Corpus Aristotelicum: Proceedings from the Conference Held in Copenhagen 23-25 April 1998* / M. Pade (ed.). Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 2001. – P. 241-254.
21. Lord Louis E. *Tacitus the Historian // The Classical Journal*. – 1925. – Vol. 21. – No. 3. – P. 177-190.
22. Machiavelli Niccolo. *The Prince*. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. – 170 p.
23. Marmor, A. *Objective Law and Positive Values*, Oxford: Oxford University Press. 2001. – 188 p.
24. Mimiani M. *Introduzione. La scienza essata delle proficie // Newton I. Trattato sull'Apocolisse*. – Torino: Bollati Boringheri, 1994. – VII-XLIV p.
25. Montano A. *Il 'fare' nel pensiero di Hobbes e Vico // Filosofia e Politica. Studi in onore di Girolamo Cotroneo G.F. Luvarà (a cura di). Soveria Mannelli: Rubettino Editore, 2005. P. 315-316.*
26. Mousourakis George. *Comparative Law and Legal Traditions. Historical and Contemporary Perspectives*. Springer Nature Switzerland AG 2019. – 323 p
27. Nellen Henk. *Geen vrede stichter is zonder tegensprekers. Hugo de Groot, geleerde, staatsman, verguisd verzoener (No Peacemaker Is Without Contradictions. Hugo de Groot, scholar, statesman, reviled conciliator)*. Amsterdam: Athenaeum, 2021. – 416 pages.
28. Ovid. *Metamorphoses*. A. D. Melville (Translator)(Oxford World's Classics).- Oxford University Press; Reissue edition, 2009. – 528 p.
29. Pirriere G. de la. *Le mirror politique, contenant diverses manieres de gouverner et polices des Republiques*. – Paris: Pur V. Norment, & I. Bruneau, 1567. – 963 p.
30. Plato. *Timaeus (Focus Philosophical Library)*. – Focus, 2001. – 176 p.
31. Plutarch. *Parallel Lives. Lycurgus & Numa Compared*. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2018. – 418 p.
32. Pufendorf Samuel. *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge University Press, 1991. – 184 p.

33. Rumble Wilfrid E. Legal Positivism of John Austin and the Realist Movement in American Jurisprudence // American Jurisprudence. Cornell L. Rev. – 1981. – 66. – P 986 -1031.
34. Solomonick Abraham. The Modern Theory of Cognition. Cambridge Scholars Publishing, 2021. – 247 p.
35. Valla Lorenzo. On Pleasure (Of the True And the False Good). (i) Book I (ii) Book II (iii) Book III / The Renaissance in Europe: An Anthology, ed. P. Elmer et. al. . – Yale UP, 2000.. – P. 72-87.
36. Vico G. Scienza Nuova, Idea dell'Opera. – Milano: Rizzoli, 1959. – 546 p. – (Litteratura italiana Einaudi).
37. Viroli M. Dalla politica alla ragion di stato. La scienza del governo tra XIII e XVII secolo. – Roma: Donzelli editore, 1994. – 222 p.
38. Wetherel Margaret. Positioning and Interpretative Repertoires: Conversation Analysis and Post-Structuralism in Dialogue // SAGE. Discourse & Society. – 1998. – Vol. 9. – No. 3. – P. –387-412
39. Weststeijn Arthur. Commercial Republicanism in the Dutch Golden Age: The Political Thought of Johan & Pieter de la Court. – Brill. 2012. – 395 p.
40. Zarka Y. Ch. Thomas Hobbes: Philosophie première, théorie de la science et politique, sous la direction d'Y.C. Zarka (en collaboration avec J. Bernhardt). – Paris: PUF, 1990. – 420 p.
41. Zoli Sergio Dall'Europa libertina all'Europa illuminista Firenze. – Nardini, 1997, 684 p.

К.С. Дзюба,

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
(м. Хмельницький)*

Ю.С. Петлюк,

*кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

На сьогодні Україна переживає період масштабного реформування антикорупційного законодавства в контексті відповідності його міжнародним та європейським стандартам. Логічним результатом діяльності держави в цьому напрямі стало

закріплення пріоритету міжнародно-правових актів, ратифікованих органом законодавчої влади України, над нормами вітчизняного законодавства про запобігання та протидію корупції.

Міжнародні антикорупційні стандарти – це міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва. Існують міжнародні стандарти у галузі захисту прав людини, попередження злочинності й боротьби з правопорушниками, протидії корупції, тощо. Стандарти встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави. Міжнародні стандарти містяться у міжнародних договорах та інших джерелах міжнародного права [1, с. 21].

Міжнародні стандарти, як вважають автори науково-аналітичної доповіді «Теоретико-правові засади протидії корупції», також визначають необхідність утворення спеціалізованих антикорупційних інституцій, а також забезпечення основних мінімально необхідних спеціальних властивостей для їх функціонування. Такими властивостями є: незалежність і автономія, наявність спеціально підготовлених і кваліфікованих співробітників, забезпечення адекватними повноваженнями і ресурсами. Разом з цим, міжнародні стандарти не передбачають ні порядку створення та організації роботи спеціалізованого антикорупційного органу, ні якоїсь однієї максимально ефективної або універсальної моделі такого органу. З цієї точки зору, можна сказати, що положення міжнародного права, які стосуються інституційної бази у сфері запобігання та викорінення корупції, виписані набагато менш докладно і чітко, ніж, наприклад, положення, що стосуються складів корупційних правопорушень, таких як давання і отримання хабаря або правопорушення, пов'язані з торгівлею впливом або зловживанням посадовим становищем. Проте, вищезазначені конвенції визначають основні принципи і критерії, відповідно до яких мають бути створені спеціалізовані інституції. Окрім того, міжнародні механізми моніторингу у сфері боротьби проти корупції напрацювали великий обсяг оцінок та рекомендацій, які являють собою корисні приклади найкращої міжнародної практики у цій галузі [2, с. 22–23].

За останні десятиліття, як стверджує О. В. Задорожній, прийнято чималу кількість документів різного характеру для боротьби з цим явищем. ООН стала одним із ключових форумів для

спрямування зусиль держав у напрямку цієї боротьби. Загалом на глобальному рівні було прийнято як низку багатосторонніх угод, як-от Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності; Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію, Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію. Серед неконвенційних документів варто виділити Резолюцію Генеральної Асамблеї (1996) «Боротьба з корупцією»; Міжнародний кодекс поведінки посадових осіб; Декларацію ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (1996) та інші [3, с. 50].

Вищезазначена Рамкова конвенція вказує на те, що корупція є одним із трьох основних засобів (два інші – насильство і залякування), які дають можливість ватажкам організованої злочинності отримувати прибуток, контролювати території, зовнішні та внутрішні ринки, продовжувати свою злочинну діяльність і проникати в легальну економіку.

Метою Конвенції ООН проти корупції є: «застосування й посилення заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги у запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном» [4]. Конвенція створює теоретичну основу для адаптації національного законодавства та визначення фундаментальних засад антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору [5, с. 27]. Норми Конвенції передбачають творення спеціального органу (органів), діяльність якого спрямовується на запобігання й протидію корупції, активну участь представників громадянського суспільства в здійсненні заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції створення кодексів поведінки службових осіб і зміцнення незалежності судової влади, закріплення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та окреслення корупційних злочинів, встановлення відповідальності юридичних осіб.

Рада Європи розробила кілька міжнародно-правових документів у сфері реалізації Стамбульського плану Організації економічного співробітництва й розвитку, висловили свою згоду

здійснювати сфері: Кримінальну Конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 р., Цивільну Конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 р., Двадцять принципів боротьби з корупцією 1997 р., Модельний кодекс поведінки для державних службовців 2000 р., Єдині правила протидії корупції під час фінансування політичних партій і виборчих кампаній 2003 р. Контроль за реалізацією зазначених документів покладено на Групу держав Ради Європи проти корупції.

Рівень протидії корупції, з точки зору О. О. Медвецької, є одним із визначальних факторів, що характеризує державу як територію з високим рівнем економічної захищеності господарської діяльності, захищеності держави від зловживання службовим становищем державними службовцями під час виконання службових обов'язків, високим рівнем свободи здійснення підприємницької діяльності й сприятливим середовищем для інвестування. Бажання України вийти на світові ринки обміну товарів і послуг і міжнародні інтеграційні процеси повинні спонукати її до покращення як внутрішнього національного законодавства, так і імплементації міжнародно-правових актів [6, с. 45].

На думку К. О. Вишневської, суть антикорупційного законодавства насамперед полягає в тому, щоб:

по-перше, обмежити, нейтралізувати чи усунути чинники корупції, запобігти конфліктам інтересів (з особистих і службових підстав), на нормативному рівні – визначити межі правомірної та етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання функцій держави, зробити вчинення корупційних правопорушень справою невігідною та ризикованою, врешті, досягти того, щоб особа чесно й сумлінно виконувала свої службові обов'язки;

по-друге, чітко визначити ознаки корупційних правопорушень, передбачити адекватні заходи відповідальності за їх вчинення, належним чином врегулювати діяльність органів державної влади та їх окремих підрозділів, що безпосередньо протидіють корупції [7, с. 24].

Світовий досвід формування та реалізації антикорупційної політики засвідчує, як зазначила К. Буряк, що ефективність будь-яких антикорупційних механізмів залежить, передусім, від системності, обґрунтованості та прозорості базових положень. Зважаючи на це, основна проблема корупції у країнах ЄС – різноманітність законодавства, що регулює відносини у цій сфері, яке,

як правило, зумовлене національними традиціями та історією» [8, с. 356]. Зарубіжні дослідники поділяють країни ЄС за рівнем корупції на 3 групи: «корупційний Південь» (південні католицькі країни) – Італія, Іспанія, Греція, Бельгія, Португалія, Франція та ін.; «Чиста Північ» (північні протестантські країни) – Данія, Швеція, Нідерланди, Фінляндія та ін.; країни, що знаходяться за рівнем корупції між двома попередніми групами, – Велика Британія, Німеччина, Австрія, Люксембург, Ірландія та ін.» [9, р. 694].

У пункті 8 Рекомендацій щодо міжнародного співробітництва у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя, прийнятих Резолюцією 45/107 Генеральної Асамблеї ООН на 68-му пленарному засіданні, йдеться про те, що корупція серед державних службовців може звести нанівець потенційну ефективність усіх видів урядових програм, створити реальну загрозу для країн. А тому досить важливо, щоб усі держави проаналізували своє кримінальне законодавство, включаючи процесуальні норми, з метою дієвого реагування на всі види корупції та вжиття відповідних заходів щодо запобігання їй; розробили регулятивні механізми для запобігання корупції або зловживання владою; встановили процедури виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності корумпованих службових осіб; розробили правові положення щодо конфіскації майна, набутого корупційним шляхом [8, с. 357].

Також, як показує світовий досвід, там, де зусилля влади щодо боротьби з корупцією не дають очікуваного результату, як правило, відсутній один складник цієї боротьби – участь у ній громадянського суспільства. Країни, де громадянське суспільство перебуває на високому рівні розвитку, захищені від корупційних проявів (в тому числі від політичної і державної корупції), і будь-яка корупційна поведінка вважається неприйнятною у всіх без винятків відносинах [10, с. 184].

У Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією від 27.01.1999, на думку авторського колективу навчального посібника «Запобігання та протидія корупції», мова йде про те, що країни – члени Ради Європи та інших держав, які підписали цю Конвенцію, повинні здійснювати спільну кримінальну політику, спрямовану на захист суспільства від корупції, включаючи ухвалення відповідних нормативно-правових актів і вжиття превентивних заходів, наголошуючи, що корупція загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність і соціальну

справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку й загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. Ефективна боротьба з корупцією вимагає розширення, активізації та поліпшення міжнародного співробітництва у кримінальних справах. Конвенція передбачає скоординоване визнання злочинів, пов'язаних із корупцією, посилення співробітництва у галузі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні таких злочинів, а також ефективний механізм для подальших дій, спрямована на розширення можливостей членів Конвенції у галузі боротьби із корупцією шляхом здійснення контролю за виконанням ними своїх зобов'язань у цій галузі [11, с. 370].

У декларації ООН «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» від 16 грудня 1996 року зазначено, що держави-члени індивідуально і через міжнародні регіональні організації, вживаючи заходів з урахуванням конституції і основних правових принципів кожної держави та відповідних національних законів, зобов'язуються вживати ефективних та конкретних заходів боротьби з усіма формами корупції, хабарництва і пов'язаними з ними протиправними діями у міжнародних комерційних операціях, зокрема, забезпечувати ефективне застосування чинних законів, які забороняють хабарі у міжнародних комерційних операціях, сприяти прийняттю законів з цією метою там, де їх не існує, і закликати приватні і державні корпорації, що знаходяться під їх юрисдикцією, у тому числі і транснаціональні корпорації, які займаються міжнародними комерційними операціями, і окремих осіб, які займаються такими операціями, сприяти досягненню цілей цієї декларації, встановити на ефективній і погоджувальній основі кримінальну відповідальність за давання хабарів іноземним державним посадовим особам, при цьому ніяким чином не виключаючи, не утруднюючи і не затримуючи прийняття заходів за провадження цієї декларації на міжнародному, регіональному або національному рівні [12, с. 45].

Відповідно до Цивільної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією від 04 листопада 1999, на переконання Я. М. Довженка, «корупція» визначається як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання. Конвенція передбачає: прийняття сторонами у внутрішньому законодавстві

ефективних засобів правового захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій; право осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, на порушення судової справи з метою отримання повної компенсації за заподіяну шкоду. Така компенсація може охоплювати матеріальні збитки, втрачену вигоду та немайнову шкоду» [12, с. 47].

Важливу роль у боротьбі з корупцією, як визнають Б. О. Костенко та А. В. Кухар, «відіграють Національні програми по боротьбі з корупцією, прийняті урядами багатьох держав світу. Першочергову увагу в цих програмах приділено створенню механізмів та системи ефективного контролю, в т. ч. і за роботою недержавних організацій та широкого спектру незалежних засобів масової інформації. З метою проведення ефективної політики у сфері боротьби з корупцією у більшості держав створені та діють спеціалізовані антикорупційні структури. Так типовою для багатьох країн Західної Європи є структура спеціалізованих служб Франції: Центральна рахункова Палата (лише виявляє порушення), Служба попередження корупції, Центральна дирекція юридичної поліції, Центральний офіс покарання фінансових порушень у фінансовій сфері. Усі ці структури є державними і фінансуються з бюджету, кожна служба працює у визначеній для неї сфері. Одночасно французькі фахівців вважають, що створення спеціалізованих служб і органів по боротьбі з корупцією має розглядатися не як головна мета, а як засіб для досягнення мети». [122, с. 12].

На основі аналізу міжнародних стандартів у сфері боротьби з корупцією, можна виокремити такі з них:

1) визнання корупції загрозою для суспільства та держави, формування і реалізація державної антикорупційної політики, заснованої на взаємодії з профільними міжнародними організаціями (ГРЕКО та ін.) й іншими державами світу;

2) масштабна мобілізація громадянського суспільства та його інститутів, а також соціально активних громадян до боротьби з корупцією;

3) створення досконалих законодавчих і організаційно-правових механізмів запобігання корупції на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування, запровадження кодексів і правил етичної поведінки публічних службовців;

4) запровадження електронних декларацій про доходи і видатки посадових осіб, уповноважених на реалізацію функцій

держави, а також державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та службовців органів місцевого самоврядування;

5) створення спеціалізованих і незалежних у своїй діяльності органів щодо запобігання та протидії корупції;

6) посилення судової влади та забезпечення чесної і прозорої професійної діяльності суддів;

7) боротьба з відмиванням коштів, здобутих у результаті корупційних діянь;

8) запобігання та протидія корупції в приватному секторі та бізнесі [123, с. 106].

У зв'язку із зазначеним, міжнародні стандарти запобігання і протидії корупцією знаходять свій розвиток та органічно доповнюються позитивними зарубіжними в цій сфері.

Список використаних джерел та літератури

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 5 / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. 733 с.
2. Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь / Керів. автор. колект. В. Ф. Дейнека. Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. 39 с.
3. Задорожній О. В. Міжнародно-правові стандарти боротьби з корупцією. *Право і суспільство*. 2019. № 5. Ч. 2. С. 49–55.
4. Конвенція Об'єднаних Націй проти корупції. URL: [https://zakon/rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text) (дата звернення: 26.11.2022).
5. Задирака Н., Кабанець Р. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу. *Віче*. 2017. С. 27–31.
6. Медвецька О. О. Поняття, ознаки та види корупційних злочинів, їх особливості відповідно до актів міжнародного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 42–48.
7. Вишневецька К. О. Імплементация міжнародних антикорупційних стандартів у національне законодавство України. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 22–28.
8. Буряк К. Особливості антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 356–360.
9. Pujas V., Rhodes M. Corruption and the ethics of administration in Western Europe. *Parliamentary affairs*. 1999. No 52 (4). P. 688–702.

10. Суханов В. А. 10 лет Конвенции ООН против коррупции: успехи и вызовы. Власть. 2015. Том 21. № 10. С. 181–184.
11. Запобігання та протидія корупції : навчальний посібник / за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. Київ : ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. 666 с.
12. Довженко Я. М. Міжнародно-правові стандарти протидії корупційним злочинам. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 45–48.
13. Костенко Б. О., Кухарчук А. В. Імплементация європейських стандартів запобігання та боротьби з корупцією в національне законодавство : навч.-метод. матеріали / уклад. Т. А. Саченко. Київ : НАДУ, 2013. 60 с.
14. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і місцевого самоврядування : монографія / за ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ : Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

А.В. Керекеша,
студентка 3-го курсу
(м. Хмельницький)
науковий керівник:
О.В. Когут,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На думку О. Сиченко, «у найзагальнішому розумінні соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз» [1, с.35].

Соціальна безпека досягається тоді, коли забезпечується нормальний рівень життя населення, що відображає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини, який характеризується розміром реальних доходів у розрахунку на людину, обсягом економічних благ, що споживається людиною,

стабільними цінами економічних благ, забезпеченістю житлом, доступністю освіти, медичного, культурного обслуговування, екологічної безпеки тощо [2, с.95]. Вважаємо за доцільне зупинитись саме на питаннях доступності вищої освіти в умовах війни.

Статтею 53 Конституції України встановлено, що кожен має право на освіту. Однак, з початком повномасштабної війни в Україні цей елемент соціальної безпеки було порушено. Росія цілеспрямовано знищує заклади освіти – за даними міністра освіти і науки С. Шкарлета окупанти пошкодили 43 заклади вищої освіти, п'ять з них повністю зруйновані [3]. Велика кількість студентів, викладачів та співробітників вишів стали внутрішньо переміщеними особами або долучилися до лав ЗСУ. Тому перед державою та здобувачами вищої освіти постало багато викликів. Зокрема, як безпечно продовжити навчання в вищих навчальних закладах? Як не втратити якість освіти? Як забезпечити безперервність та стабільність навчального процесу?

Соціальна політика в сфері освіти та науки України виявилась найбільш готовою до труднощів, викликаних війною. Міністерство освіти і науки України надало рекомендації вищим навчальним закладам щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року. Зокрема, за неможливості відновити освітній процес у вищому навчальному закладі через бойові дії, суб'єктам освітнього процесу було рекомендовано дочекатися його відновлення або прослухати окремі навчальні дисципліни в інших закладах вищої освіти в межах внутрішньої академічної мобільності, або навчатися самостійно. Так, було розроблено проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності», яку було прийнято на засіданні Уряду 13.05.2022 року. Метою постанови стало нормативно-правове регулювання різних форм реалізації права на академічну мобільність, алгоритму проходження програм академічної мобільності, забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо збереження студентам стипендії на період реалізації академічної мобільності. Постанова передбачає всі етапи реалізації академічних обмінів: підготовка до участі у програмах академічної мобільності, реалізація такої програми, заходи після завершення програми, визнання результатів участі у програмах академічної мобільності.

Варто зазначити, що з метою забезпечення стабільності і безперервності освітнього процесу багато вищих навчальних закладів, які були розташовані в зоні ведення активних бойових дій, змінили своє місце перебування. Зокрема, у м. Кропивницький переїхав Донецький університет внутрішніх справ з м. Маріуполя та Донецький медичний університет з м. Краматорськ. У м. Кам'янець-Подільський переїхав Харківський національний університет внутрішніх справ, а в м. Хмельницький – Херсонський національний технічний університет[4].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15.03.2022 р. [5] здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду, серед всього іншого, гарантується: збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) та ін.

Для забезпечення стабільності та безперервності навчального процесу Міністерству освіти і науки України довелося вводити зміни і у порядок випускної та вступної кампанії закладів вищої освіти на 2022/2023 н.р., зокрема: 1) відмінити проведення державної підсумкової атестації; 2) замінити зовнішнє незалежне оцінювання, яке було обов'язковою умовою для вступу на бакалаврат на національний мультипредметний тест (НМТ) для тих, хто претендує на бюджетні місця з висококон'юнктурних спеціальностей та заяву з мотиваційним листом для інших спеціальностей; 3) змінити умови вступу на магістратуру випускникам бакалаврату всіх спеціальностей (крім правових та кон'юнктурних спеціальностей) з ЄВФФ на фаховий іспит для претендентів на бюджетні місця і мотиваційний лист для вступу на контракт [6].

Наша держава розширила можливості вищих навчальних закладів шляхом наділення їх повною свободою у проведенні освітнього процесу. Здобувачі вищої освіти, на розсуд своїх

навчальних закладів, можуть навчатися у дистанційному, очному та змішаному форматі. Та чи інша форма навчання вибирається керівництвом виходячи із ситуації, яка пов'язана з можливостями забезпечити збереження життя суб'єктів освітнього процесу. Навіть на початку війни, в найактивнішу фазу, установи вищої освіти після тимчасової відпустки запрацювали у 15-ти областях України. Переважно навчання відбувалось і відбувається на даний момент в дистанційній формі. Попри всі переваги дистанційної форми навчання, в умовах війни вона не здатна в повній мірі забезпечити стабільність та безперервність навчання. Основними ризиками в момент проведення занять є: відсутність доступу до мережі Інтернет; відсутність світла; повітряні тривоги та необхідність переміщення в укриття; відсутність доступу до комп'ютера; термінова евакуація при попаданні в зону активних бойових дій тощо.

Однак є проблеми, які ще не врегульовані нашою державою, а саме певна кількість здобувачів вищої освіти не мають можливості навчатися дистанційно, у зв'язку з їх волонтерською діяльністю, або службою в ЗСУ, перебуванням у підрозділах територіальної оборони, чи роботою для забезпечення своєї сім'ї, коли інші члени сім'ї втратили роботу. До сьогодні немає єдиного механізму навчання таких студентів.

Непотрібно виключати недобросовісність деяких здобувачів вищої освіти, які користуються складною ситуацією в Україні та без причин пропускають заняття. Однак, з'ясувати обставини за яких вони пропускають дистанційні заняття немає можливості.

Ще однією вагомою проблемою є те, що багато здобувачів вищої освіти знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Тут багато питань виникає щодо навчання таких здобувачів та завершення навчального року чи навчання взагалі і отримання диплому. Саме тому доцільно використовувати наявні електронні ресурси, регіональні платформи, ресурси закладів вищої освіти та ін.

Попри ці складнощі не потрібно забувати про головне в освітньому процесі – це його якість. Тому, попри воєнний стан освітній процес має забезпечувати: високий рівень здобуття особою професійних знань; розвиток особистості здобувача вищої освіти, який є патріотом України; формування в здобувача вищої освіти правильного уявлення про «картину світу»; духовно-моральний, культурний розвиток особистості здобувача вищої освіти на основі демократичних, європейських та загальнолюдських цінностей.

Але прийняті державою рішення не досягалися поставлених цілей без науково-педагогічних працівників, їх вольових дій, спрямованих на участь в освітньому процесі. Викладачі вишів вже більше дев'яти місяців поспіль показують себе з найкращого боку, багато в чому на шкоду своїм особистим інтересам продовжують свою роботу на благо освітньої галузі України. Тому, на моє глибоке переконання, майбутнє освіти в Україні лежить в руках, не стільки держави, скільки в руках науково-педагогічних працівників.

Висновки та пропозиції. Жорстока війна на теренах України порушила один з елементів соціальної безпеки – освіту. Вона проставила багато викликів для суб'єктів освітнього процесу в вищих навчальних закладах, а саме забезпечити стабільність, безпечність, безперервність та якість освіти в умовах введення війни. Тому наша держава з перших днів почала працювати над подоланням цих викликів: надала рекомендації щодо завершення 2021/2022 навчального року, врегулювала особливості вступної компанії закладів вищої освіти та питання академічної мобільності здобувачів вищої освіти, затвердила соціальні гарантії для суб'єктів освітнього процесу. Подальшого врегулювання потребують питання навчання здобувачів вищої освіти, які не мають можливості навчатись дистанційно через перебування на тимчасово окуповані території, занятість волонтерською діяльністю, службу в лавах ЗСУ чи в рядах територіальної оборони.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сиченко О.О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер. : Державне управління. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34-38.
2. Антошкін В.К. Рівень і якість життя населення регіонів та їх вплив на соціально-економічну безпеку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 1. С. 95-99.
3. Окупанти пошкодили 43 заклади вищої освіти в Україні, – Шкарлет. URL: https://lb.ua/society/2022/06/13/519914_okupanti_poshkodili_43_zakladi_vishchoi.html
4. Зберегти науковий потенціал: як виші навчатимуть студентів в умовах війни. «Еспресо. Захід». URL: <https://zahid.espreso.tv/zberegtinaukoviy-potentsial-yak-vishchi->

navchalni-zakladi-navchatimut-studentiv-vumovakh-viyni (дата звернення 02.11.2022).

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text) (дата звернення: 05.11.2022)

6. У 2022 році скасували ДПА, ЗНО та інші вступні випробування – Рада ухвалила закон. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3438680-u-2022-roci-skasuvali-dpa-zno-ta-insi-vstupniviprobuvanna-rada-uhvalila-zakon.html> (дата звернення: 02.11.2022)

7. Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти: Закон України від 24.03.2022 р. № 2157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text> (дата звернення: 02.11.2022)

8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 02.11.2022)

П.Г. Ковальська,
*старший викладач;
старший лейтенант внутрішньої служби
(м. Хмельницький)*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ РЕЦИДИВІВ, ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ

На сучасному етапі реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) актуальною постає потреба щодо встановлення якісних і кількісних характеристик злочинності в перспективі, виявлення на цій основі небажаних тенденцій індивідуальної кримінально-протиправної поведінки засуджених та пошук засобів впливу на неї з метою можливості її коригування.

Важливим напрямом боротьби держави зі злочинністю є комплекс профілактичних заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, які можуть бути вчинені засудженими в місцях позбавлення волі. Сучасний стан пенітенціарної системи показує, що в установах виконання покарань (далі-УВП) та слідчих ізоляторах (далі -СІЗО) певні позитивні зрушення у сфері забезпечення безпеки осіб, які перебувають у кримінально-виконавчих установах, однак це питання потребує більш фундаментального дослідження, оскільки засуджені відбувають покарання в середовищі, яке сприяє створенню потенційних загроз як здоров'ю так і життю. Аналіз діяльності УВП і СІЗО вказує на доволі значну кількість осіб, які вчинили злочини після відбування покарань у виправних колоніях.

На попередження рецидивів в сучасних реаліях реформування ДКВС України повинні бути спрямовані головні зусилля пенітенціарної пробації - ефективна допомога особі, яка готується до звільнення з місць позбавлення волі, в адаптації до життя у суспільстві.

Для засуджених, адаптація до життя на волі в сучасних реаліях може бути досить складною, оскільки під час відбування покарання, вони позбавляються можливостей, які раніше дозволяли їм відчувати себе повноправним членом суспільства і одночасно втрачаються раніше набуті соціальні навички. В цілому це призводить до появи

страху у засудженого до існуючих норм права і моралі в суспільстві та умов життя на свободі. Отримавши все необхідне від держави під час відбування покарання вони отримували все необхідне від держави такі особи не мають можливості для адекватної реакції на життєві ситуації, самореалізації та прояву активності, при чому звільняючись з установ виконання покарань, не звільняються внутрішньо, звикнувши залежати від адміністративної сили.

Окрім внутрішніх психологічних факторів адаптації, колишнім засудженим перешкоджає байдуже навколишнє середовище, а в деяких випадках і відверте неприйняття, як найближчого оточення, так і суспільства в цілому. Тому у них можуть виникати проблеми з житлом, навчанням, значні складнощі у працевлаштуванні, пошуком інших засобів до існування тощо.

Відсутність допомоги в подоланні цих труднощів нерідко призводить до того, що особи, звільнившись з установ виконання покарань, знову стають на кримінальний шлях, через що підвищується рівень рецидиву злочинів.

Проведення своєчасних заходів щодо вирішення вищезгаданих питань сприятиме можливості повернути в суспільство повноцінного члена без збереження тих негативних навичок, що були засвоєні під час перебування в місцях позбавлення волі.

Так в Україні з 2015 року запроваджено пенітенціарну пробацію, що відповідно до ст. 11 Закону України «Про пробацію» полягає в підготовці осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою їх трудового і побутового влаштування після звільнення за обраним ними місцем проживання. Для вирішення окреслених питань та визначення механізму взаємодії в процесі виконання завдань пенітенціарної пробації Міністерством юстиції України спільно з Міністерством соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством внутрішніх справ України підписано спільний наказ від 03.04.2018 року № 974/5/467/609/280 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

Не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання, під час підготовки засуджених до звільнення, адміністрацією

установи виконання покарань здійснюється моніторинг проблемних питань засуджених, та їхніх можливих потреб після звільнення. Залежно від отриманої інформації про потреби засудженого, з'ясувавши його наміри та прийнявши відповідну заяву, адміністрація установи виконання покарань надсилає до органу пробачії відповідні повідомлення-запити.

Отримавши таке повідомлення-запит, персонал органу пробачії вживає заходів щодо його відпрацювання в безпосередній взаємодії з органами місцевого самоврядування, суб'єктами соціального патронажу за обраним засудженим місцем проживання і сприяє засудженим, які готуються до звільнення: визначенні намірів щодо місця проживання після звільнення; працевлаштуванні осіб. влаштуванні до спеціалізованої установи для звільнених осіб, іншої установи (закладу) соціальної підтримки (догляду), закладу для бездомних осіб), закладів соціального обслуговування; наданні соціальних послуг; госпіталізації до закладів охорони здоров'я; вирішенні інших проблемних питань. Про результати проведеної роботи уповноважений орган з питань пробачії сповіщає установу виконання покарань.

Невід'ємною складовою профілактики злочинності засуджених у місцях позбавлення волі є її прогнозування. З метою щоб правильного визначення інструментарію прогнозування персоналу ДКВС України, відповідальному за зазначений напрямок діяльності, потрібно мати покроковий план його реалізації та певною мірою достовірності уявляти основні тенденції розвитку злочинних проявів у майбутньому.

Всебічне та поглиблене вивчення особи злочинця є однією з центральних проблем, що має теоретичне і практичне значення у процесі прогнозування його поведінки.

Прогнозування змін у намірах особи у місцях відбування покарань та її поведінки є важливим елементом забезпечення корисності відбування кримінальних покарань щодо виправлення засудженого та ефективності підготовки засудженого до життя у вільному суспільстві. Необхідною передумовою ефективного прогнозування індивідуальної кримінально-протиправної поведінки засуджених під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк є проведення спеціального та відокремленого дослідження характеристики засуджених, які відбувають покарання в УВП і СІЗО.

Отже, сутність формування прогнозу поведінки окремої особи полягає у визначенні її ймовірної майбутньої злочинної поведінки, що дозволить забезпечити застосування заходів, які сприятимуть не тільки профілактиці вчинення нових злочинів, а й злочинності в цілому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VII. / База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 29.12.2022).

О.В. Когут,

*кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОДЕРЖАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ НАКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

Питання реформування інституту адміністративної відповідальності піднімались у нашій державі вже не один раз. Спочатку у 1991 році створили робочу групу Кабінету Міністрів України, на яку було покладено обов'язок підготувати проект нового кодексу. У 1998 році прийняття Кодексу про адміністративні проступки було проголошено одним із першочергових заходів впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні. У воєнному 2022 році Законом України «Про дерадянізацію законодавства України» [1] знову перед Урядом було поставлено завдання підготувати новий Кодекс України про адміністративні проступки. І зробити це необхідно до 7 травня 2023 (протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом). Сподіваємось, що третя спроба нарешті завершиться підготовкою та прийняттям нового Кодексу про адміністративні проступки. Але при виконанні цього завдання необхідним є врахування євроінтеграційних процесів нашої держави в частині гармонізації законодавства про адміністративну відповідальність із стандартами Європейського Союзу. Тому вважаємо за доцільне зупинитись на дослідженні принципів

накладення адміністративних стягнень, які містяться у Рекомендації № R (91) 1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо адміністративних санкцій (далі – Рекомендація), яка була ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 13 лютого 1991 року [2].

Сферою застосування Рекомендації визнано адміністративні акти, які передбачають накладення стягнень на осіб у зв'язку з їхньою неправомірною поведінкою у вигляді штрафу, чи то будь-якого іншого карального заходу грошового або не грошового характеру. Узагальнення тексту Рекомендацій дозволяє виділити такі принципи накладення адміністративних стягнень: 1) законність; 2) застосування адміністративної санкції лише за дію, яка визнається протиправною на підставі закону; 3) неможливість бути двічі притягнутим до відповідальності за одне діяння; 4) розумність строків застосування адміністративних санкцій; 5) обов'язок закінчення будь-якої процедури щодо застосування адміністративних санкцій прийняттям остаточного рішення; 6) необхідність додержання загального права на захист особи (знати про можливість застосування адміністративної санкції та про характер доказів проти неї, мати достатньо часу для підготовки свого захисту, мати можливість висловити свою думку, отримати обґрунтоване рішення); 7) тягар доказування лежить на адміністративному органі; 8) рішення про накладення адміністративних санкцій має переглядатися судом.

Частина зазначених принципів опосередковано закріплена в чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення [3] (далі – КУпАП). Так, наприклад, ст. 7 присвячена забезпеченню *законності* при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення. Але одним з недоліків чинного адміністративно-деліктного законодавства є розпорошеність значної кількості нормативно-правового матеріалу, адже паралельно з КУпАП діють інші нормативно-правові акти, які встановлюють адміністративну відповідальність.

В контексті принципу, який встановлює *неможливість бути двічі притягнутим до відповідальності за одне діяння*, виникає питання про доцільність поділу адміністративних стягнень на основні і додаткові. Так, додаткові стягнення не мають суттєвої відмінності від інших стягнень, не втрачають свої каральні властивості і не мають на меті застосування лише превентивних заходів. Це підтверджується й тим, що за чинним КУпАП всі додаткові стягнення (за виключенням позбавлення права обіймати

певні посади або займатися певною діяльністю) можуть виступати і як основні. Отже, якщо і залишати у новому Кодексі про адміністративні проступки поділ стягнень на основні і додаткові, то необхідно визначити критерій такого поділу. Адже, якщо застосування законодавчо закріплених основних адміністративних стягнень на перший план висуває покарання правопорушника, то застосування одночасно з ними додаткових стягнень передбачає, поряд з покаранням правопорушника, ще й усунення умов для подальшого вчинення правопорушень. Не можна обійти увагою і той факт, що у чинному КУпАП окремі статті містять про три (!) безальтернативні стягнення (наприклад, ч.5 ст.126; ч.2, 3 ст.130), що є неприпустимим.

Проблемним є і застосування принципу *розумності строків застосування адміністративних санкцій*. Так, якщо раніше ст.38 КУпАП оперувала місячними строками накладення адміністративного стягнення, то сьогодні частини 3 та 4 цієї статті встановлюють щодо окремих правопорушень (у сфері закупівель, пов'язаних з корупцією чи фінансуванням політичних партій) досить подовжений строк – протягом шести місяців з дня виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення. А за керування транспортними засобами у стані сп'яніння – протягом одного року з дня його вчинення (ч.6 ст.38). Така ситуація викликана, на нашу думку, існуючим у КУпАП поєднання правопорушень у сфері публічного адміністрування та правопорушень загальнокримінального характеру. Адже спроба законодавця віднести до кримінальних проступків хоча б одне адміністративне правопорушення залишилась без результату.

У контексті необхідності *додержання загального права на захист особи*, слід керуватися такими особливими принципами: 1) особа, стосовно якої розглядається можливість застосування адміністративної санкції, попередньо інформується щодо фактів, які їй ставляться в вину; 2) вона має достатньо часу для підготовки свого захисту залежно від складності справи та суворості санкцій, що можуть бути застосовані; 3) вона або її представник інформується стосовно характеру доказів у справі, зібраних проти неї; 4) вона має можливість висловити свою думку перед оголошенням рішення про санкцію; 5) адміністративний акт про застосування санкцій містить мотиви, на яких він ґрунтується [2, с.904]. Недодержання цих принципів (у поєднанні з іншими обставинами) може слугувати

підставою для задоволення адміністративних позовів про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення [4; 5]. Особливо це стосується справ про правопорушення, зафіксовані в автоматичному режимі, де накладення санкції відбувається закрито, без запрошення відповідної особи, без можливості ознайомитися нею з матеріалами справи, донести свою правову позицію та надати докази і пояснення щодо суті обставин справи. Зазначимо, що ч.1 ст.268 («Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності») містить положення про те, що особливості розгляду цієї категорії справ встановлюються статтями 279¹-279⁸ КУпАП, але ж при цьому порушення принципу 6 Рекомендації щодо додержання загального права на захист особи залишається очевидним.

Отже, при підготовці нового Кодексу про адміністративні проступки необхідно врахувати відповідність проваджень щодо накладення адміністративних стягнень в Україні вимогам європейських стандартів, що дозволить належним чином провести реформування адміністративно-деліктного законодавства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про дерадянізацію законодавства України : Закон України від 21 квітня 2022 року № 2215-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text> (дата звернення: 25.07.2022).
2. Рекомендація № R (91) 1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо адміністративних санкцій від 13 лютого 1991 року. Адміністративне деліктне законодавство : зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О. А. Банчук. К. : Книги для бізнесу, 2007. С.902-904.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 26.07.2022).
4. Рішення № 103207417 від 27.01.2022. Козівський районний суд Тернопільської області. URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103207417/> (дата звернення: 30.07.2022).
5. Рішення № 100692574 від 21.10.2021. Білгород-Дністровський міськрайонний суд Одеської області. URL :

Ю.А. Кокарча,

кандидат політичних наук

(м. Вінниця)

Д.В. Кордонська,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

(м. Вінниця)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС

Цифрові технології відкривають унікальні можливості для розвитку економіки та підвищення якості життя громадян. У сучасному світі більшість країн світу вимушені “на ходу” адаптувати своє законодавство та впроваджувати державне регулювання сфери інформаційних технологій, у тому числі й цифрових, враховуючи появу нових викликів щодо забезпечення захисту прав людини та безпеки держави. Сучасний світ постійно змінюється. Поширення популярності цифрової економіки як принципово нової моделі розвитку глобальної економічної системи постійно зростає, що провокує необхідність розробки дієвих механізмів забезпечення надійного та безпечного середовища її функціонування. Саме тому кібербезпека являє собою стратегічну комплексну проблему яка, передусім, стосується економіки країни, особливо електронної промисловості, в тому числі питань розвитку інфраструктури електронних комунікацій, технологій кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об’єктів критичної інформаційної інфраструктури, визначення заходів боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом тощо.

Питання забезпечення кібернетичної безпеки, в тому числі в контексті проблематики забезпечення інформаційної та національної безпеки досліджувались у працях О. Баранова, В. Бутузова, О. Довганя, Б. Кормича, Р. Лузянчука, А.Марущака, М. Ожевана, В. Пилипчука, М. Погорецького, Т. Качука, О.Тронько, І. Сопілки, В.Шеломенцева та інших науковців. Водночас, оскільки сфера

кібербезпеки та її правове забезпечення продовжують динамічно розвиватися, питання дослідження стану правового забезпечення кібербезпеки в Україні зберігають свою актуальність.

Метою даного дослідження є обґрунтування основних аспектів правового регулювання кібербезпеки в умовах євроінтеграції.

До прийняття Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» правову основу кібербезпеки України становили Конституція України, закони України «Про основи національної безпеки», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та інші закони, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Доктрина інформаційної безпеки України, а також інші нормативно-правові акти.

Прийнятий 5 жовтня 2017 року ЗУ “Про основи забезпечення кібербезпеки України” (далі – Закон), можна по праву вважати першим нормативним інструментом, який зачіпає дану галузь на національному рівні. Однак за фактом, Закон швидше встановлює загальні положення і декларує основні аспекти даної сфери, ніж служить правовим інструментом для практичного застосування [2].

На жаль, на сьогодні, в Україні не існує єдиного повноцінного нормативно-правового акта, який би на законодавчому рівні визначав поняття кібербезпеки і особливості її правового регулювання. Однак, 5 жовтня 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який очікує свого підписання Президентом України. У даному Законі визначається низка понять які мають як практичне, так і теоретичне значення. Наприклад, кібербезпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [2].

Кібербезпека – це безпека інформаційних систем (обладнання та програм). Натомість інформаційна безпека – це безпека інформації, зазвичай організації чи компанії, у тому числі в інформаційно-телекомунікаційних системах. Таким чином,

кібербезпека є частиною інформаційної безпеки будь-якої організації [4, с. 80].

Згідно з визначенням Міжнародного союзу електрозв'язку, кібербезпека становить набір засобів, стратегії і принципи забезпечення безпеки, гарантії безпеки, підходи до управління ризиками, дії і практичний досвід, страхування і технології, які можуть бути використані для захисту кіберсередовища, ресурсів організації і користувача. Кібербезпека включає заходи захисту і дії, що дозволяють здійснити захист кіберпростору як у цивільній, так і у військовій сфері від загроз, які пов'язані з його взаємозалежними мережами і інформаційною інфраструктурою або можуть завдати їм шкоди.

У країнах ЄС значна увага приділяється також проблемі кібербезпеки як складової інформаційної безпеки. З 1999 року реалізуються програми «Безпечніший Інтернет» (Safer Internet), у рамках яких здійснюються заходи, спрямовані на боротьбу не лише зі шкідливим контентом, але й з небезпечною поведінкою в мережі [1, с. 75].

У 2007 році Європейська Комісія оприлюднила документ «На шляху до загальної політики в сфері боротьби з кіберзлочинністю». У свою чергу Повідомлення Європейської Комісії «Захист Європи від широкомасштабних кібератак та руйнувань: посилення рівня підготовленості, безпеки та стійкості» (2009 р.) визначило головні виклики/проблеми, які потребують негайного реагування з боку країн ЄС, а також окреслило основні заходи щодо посилення безпеки та здатності європейської критичної інформаційної інфраструктури протистояти зовнішнім впливам [3].

Європейські стандарти інформаційної діяльності органів державної влади передбачають їх максимальну інформаційну відкритість, окрім винятків, пов'язаних із дотриманням конфіденційності інформації з обмеженим доступом. Передусім це стосується забезпечення безпеки персональних даних [5, с. 87].

Після ухвалення 20 грудня 2002 року Генеральною асамблеєю ООН резолюції 57/239 “Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки” зазначений термін почав активно використовуватись у вітчизняній правовій термінології. Складніше було з імплементацією змісту резолюції. Зокрема, Генеральна асамблея ООН констатувала, що стрімкий розвиток інформаційної технології означає зміну підходів державних органів, організацій та індивідуальних

користувачів до питання кібербезпеки. За цих умов було визначено дев'ять взаємопов'язаних елементів, а саме:

- обізнаність (тобто учасники повинні бути обізнані щодо необхідності безпеки інформаційних систем та мереж, а також про те, що саме вони можуть здійснити для підвищення безпеки);

- відповідальність (учасники відповідають за безпеку мереж відповідно до власної ролі);

- реагування (учасники мають вживати своєчасних та спільних заходів щодо попередження інцидентів, які стосуються безпеки, їх виявлення та реагування, у тому числі обмінюватись інформацією і вводити процедури, які передбачають оперативне та ефективне співробітництво з метою попередження, виявлення та реагування такі інцидентів;

- етика (врахування законних інтересів інших);

- демократія (безпека повинна забезпечуватись таким чином, щоб це відповідало демократичним цінностям, включаючи свободу обміну думками та ідеями, вільний потік інформації, конфіденційність інформації, належний захист приватної інформації; відкритість та гласність);

- оцінка ризиків (учасники повинні здійснювати періодичну оцінку ризиків з метою виявлення загроз та факторів уразливості, мати належні технології та інструменти контролю для цього з урахуванням значущості інформації, яка захищається);

- проектування та впровадження засобів забезпечення безпеки;

- переоцінка (належні та своєчасні заходи з внесення змін у політику і практику забезпечення безпеки з урахуванням виникнення нових та зміни існуючих загроз) [1, с. 112].

У подальшому правове регулювання вжиття заходів з кібербезпеки (окрім деяких суто кримінально-правових аспектів) в Україні в основному було зумовлено вимогами євроатлантичної інтеграції держави і впливало з доктрин, стратегій та настанов НАТО і Євросоюзу.

Констатовано, що країни ЄС сформували злагоджену систему забезпечення інформаційної безпеки, але водночас кожна країна має свої закони, положення, інструкції щодо врегулювання питань інформаційної безпеки.

Крім того, експерти відзначають наступні проблемні моменти правового забезпечення кібербезпеки в Україні:

– непослідовність у термінології, адже Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” впроваджує низку нових термінів, які не узгоджуються з термінами, які раніше використовувались у законодавстві;

– відсутність закону про критичну інфраструктуру, внаслідок чого наразі відсутня єдина національна система захисту критичної інфраструктури, а регуляторні правила щодо її захисту – недостатні та непослідовні;

– відсутність правил щодо проведення аудитів інформаційної безпеки об’єктів критичної інфраструктури, які мають ґрунтуватись на міжнародних стандартах, включаючи стандарти Європейського Союзу і НАТО, і розроблятися з обов’язковим залученням представників основних національних суб’єктів сфери кібербезпеки, наукових установ, незалежних аудиторів, експертів з кібербезпеки тощо;

– дублювання підвідомчості (до числа основних органів, відповідальних за контроль кібербезпеки в Україні, належать Міністерство оборони України, Державна служба спецзв’язку та захисту інформації, Служба безпеки України, Національна поліція України, Національний банк України та розвідувальні органи). Існує правова невизначеність щодо повноважень, завдань та обов’язків державних агенцій, відповідальних за захист критичної інфраструктури. Наприклад, хоча Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” передбачає повноваження Служби безпеки України щодо кіберінцидентів, це не відображено належним чином в інших нормативно-правових актах. Правоохоронні повноваження, на кшталт тих, про які йдеться в Будапештській конвенції, не є чітко визначеними в українському кримінально-процесуальному законодавстві, і це негативно впливає на співробітництво між надавачами правоохоронних послуг, на права конфіденційності, а іноді й на верховенство права;

– відсутність вимог щодо безпеки та інформування для операторів об’єктів критичної інфраструктури та провайдерів цифрових послуг. Директива NIS [4] вимагає, щоб країни встановили вимоги щодо безпеки та інформування для операторів суттєвих послуг і для провайдерів цифрових послуг. Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” вимагає від операторів об’єктів критичної інфраструктури інформувати CERT-UA про кіберінциденти, однак, оскільки законопроект про критичну

інфраструктуру перебуває на розгляді, ця норма залишається декларативною. Постановою Кабінету Міністрів України № 518 від 19 червня 2019 року визначено, що власник та/або керівник об'єкта критичної інфраструктури зобов'язані організувати невідкладне інформування CERT-UA (у разі наявності – галузевої команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події), а також функціонального підрозділу контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки Центрального управління Служби безпеки України (Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки Служби безпеки України) або відповідного підрозділу регіонального органу Служби безпеки України про кіберінциденти та кібератаки, які стосуються його об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури. Водночас, процедура та строки такого інформування не встановлені. Крім того, чітко не визначено, чи належать провайдери цифрових послуг до категорії об'єктів критичної інфраструктури;

- відсутність довгострокового стратегічного планування з чітко визначеними проміжними результатами, часовими рамками та відповідальністю за їх досягнення;

- бюджетні обмеження здатності держави платити конкурентоспроможні зарплати для залучення та утримання високопрофесійних фахівців з питань кібербезпеки [14].

При цьому подальше вдосконалення правового забезпечення кібербезпеки в Україні передбачає виконання наступних першочергових кроків:

- проведення аналізу чинного законодавства з метою виявлення норм, які суперечать Директиві NIS, а також неузгодженостей термінологічного характеру, внесення поправок відповідно до рекомендацій, вироблених на основі такого аналізу;

- розробка стратегічної внутрішньої комунікації стосовно кіберінцидентів. Директива NIS вимагає від країн встановлення протоколів безпеки і комунікацій для операторів суттєвих послуг і провайдерів цифрових послуг;

- прийняття закону про критичну інфраструктуру та розробка на його основі відповідних підзаконних нормативно-правових актів;

- прийняття закону про державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки (Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” [2] визначає варіанти державно-приватного партнерства, однак не визначено механізмів їх реалізації);

– розмежування повноважень державних органів у сфері забезпечення кібербезпеки, передусім шляхом внесення змін до законів, що визначають правовий статус та компетенцію Служби безпеки України та Державної служби спецв'язку та захисту інформації;

– оцінка реалізації Стратегії кібербезпеки та розробка Стратегії кібербезпеки на період 2021- 2025 років і відповідного Стратегічного плану.

Таким чином, сьогодні законодавче регулювання кіберзахисту в Україні в умовах євроінтеграції знаходиться на початку свого формування, проте, найскладніший етап – визначення стратегії, меж та напрямів державної політики забезпечення кіберзахисту пройдено. Безумовно, на цьому шляху ще багато проблем, але є і досягнення. Невирішеними є питання державно-приватної взаємодії, ще не сформовані переліки об'єктів критичної інфраструктури та інші, триває розробка підходів до кібероборони, попереду ще великий пласт проблем та обсяг роботи, спрямованої на нормативно-правове врегулювання в сфері кібербезпеки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Довгань О.Д. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як підгалузь інформаційного права: теоретичний дискурс. *Інформація і право*. 2021. № 2 (25). С. 73-85.
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України № № 2163-VIII від 05.10.2017 р. Редакція від 17.08.2022. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>(дата звернення 10.11.2022)
3. Стандарти ISO/IEC захистять від кіберзагроз. URL: <http://csm.kiev.ua>. (дата звернення 10.11.2022)
4. Ткачук Т.Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: моногр. Київ: ВД «АртЕк», 2018. 422 с.

Ю.А. Кокарча,
кандидат політичних наук
(м. Вінниця)
Т.С. Андрєєва, О.В. Морозова,
здобувачі вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
(м. Вінниця)

РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Враховуючи те, що ми живемо в час, коли цифрові технології впливають на нас та наше оточення, цей вплив стає все більш суттєвим. Кожен із нас постійно використовує комп'ютери та гаджети для особистих цілей, для робочих процесів та всіх можливих варіантів забезпечення та покращення всіх сфер життєдіяльності.

Першочерговим питанням є турбота про особисту безпеку у всіх сферах життя, а багато інструментів та програмних забезпечень обіцяють нам забезпечити її, хоча часто не виконують цього. На даний момент, саме в умовах інформаційної агресії з боку країни агресора на нашу країну, та виникнення нових глобальних викликів у інформаційній сфері, з огляду на потребу ефективного захисту українського суспільства й держави вагомість правового забезпечення інформаційної безпеки держави, значно зростає.

Однією із найважливіших складових національної безпеки України є інформаційна безпека держави, значною мірою визначаючи стан захищеності, перш за все правової та необхідних життєво важливих інтересів.

Проблема системи правового забезпечення інформаційної безпеки держави у різних аспектах досліджувались у наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема основу цієї статті склали наукові пошуки О. Баранова, Є. Мануйлова, І. Панової, Б.А. Кормича та інші.

У науковій літературі поки бракує єдиного визначення поняття «інформаційна безпека». Одні вважають, що це стан, інші – процес, діяльність, здатність, систему гарантій, властивість, функцію. Це ще раз підтверджує актуальність визначення аналізованого поняття. Невірним є зведення інформаційної безпеки до захисту інформації, це поняття є більш широким за своєю суттю. Це сфера діяльності, що

вимагає системно-комплексного підходу, тобто вона є набагато ширшою.

Звернемо увагу, що у законодавчому полі України, на жаль, відсутній рамковий закон про інформаційну безпеку держави. Сутність інформаційної безпеки визначена в Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [6, с. 155]. Між тим інші законодавчі акти, що набрали чинності після цього закону, не подають іншого тлумачення, уточнення або заперечення цього поняття. Тому з огляду на сутність цього закону поняття «інформаційна безпека» полягає у реалізації запобіжних заходів проти нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації[6, с. 158].

Забезпечення інформаційної безпеки – сукупність діяльності щодо недопущення шкоди властивостям об'єкта безпеки, зумовленої інформацією та інформаційною інфраструктурою, а також засобів і суб'єктів цієї діяльності. Структура цього поняття охоплює: предмет та об'єкт безпеки, загрози об'єкту безпеки, діяльність із захисту об'єкта безпеки від загроз, засоби і суб'єкти забезпечення безпеки[2, с. 132]. Основними об'єктами інформаційної безпеки є пов'язані з національними інтересами інформація, інформаційна інфраструктура та правовий статус суб'єктів інформаційної сфери. Суб'єктами забезпечення інформаційної безпеки є органи, організації та особи, уповноважені законом на здійснення відповідної діяльності. Діяльність держави щодо забезпечення інформаційної безпеки, яка здійснюється в правовій формі, становить суть правового забезпечення інформаційної безпеки.

Під нормативно-правовим регулюванням інформаційної безпеки України розуміється форма владного правового впливу на суспільні інформаційні відносини, що здійснюється державою з метою їх упорядкування, закріплення і забезпечення [1, с. 37]. Одним із важливих напрямів стратегії адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки України є аналіз та удосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері. Зокрема, нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки у сфері прав та свобод здійснюється Конституцією України і такими

базовими законами України: «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про поштовий зв'язок» та ін.

Важливо зазначити, що особливим недоліком нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки України є відсутність єдиного нормативного акту. Ускладнює процес забезпечення та гарантування інформаційної безпеки, так, як це пояснено у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили. Причому важливі проблеми нормативно закріплюються підзаконними нормативно-правовими актами.

В Україні законодавча база у сфері забезпечення інформаційної безпеки залишається недосконалою. 11 січня 2011 р. постановою Верховної Ради України прийнято за основу проект Закону України «Про Концепцію державної інформаційної політики України», поданий Кабінетом Міністрів України (реєстр. № 7251). У преамбулі цього акта записано: «Ця Концепція визначає мету, принципи, пріоритетні завдання та основні напрями діяльності держави з розвитку інформаційної сфери, що включає систему виробництва, використання ресурсів і регулювання суспільних відносин, пов'язаних з одержанням, використанням, поширенням та зберіганням інформації». Це лише окремий напрям державної інформаційної політики, який розробники документа розглядають у відриві від завдань інформаційного забезпечення життєдіяльності особи, суспільства, держави, державної внутрішньої і зовнішньої політики[6, с. 156].

Таким чином, в інформаційних відносинах проблемною є недостатність правового врегулювання правової бази щодо зазначених правовідносин, саме це значно ускладнює настання якісних змін у цій сфері суспільних відносин.

Задля забезпечення інформаційної безпеки держави маємо цілу низку прогалин на шляху повноцінної реалізації державою свого обов'язку щодо забезпечення інформаційної безпеки, яка, у свою чергу, є невід'ємною частиною національної безпеки.

Отже, наразі постала нагальна потреба в розробленні єдиного комплексного правового акта, який би забезпечував необхідні завдання, зокрема: створення єдиної стратегії реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки; розроблення організаційно-правових механізмів забезпечення інформаційної безпеки;

визначення правового статусу суб'єктів інформаційних відносин, встановлення їх відповідальності за дотримання національного законодавства у цій сфері; створення системи підготовки кадрів, які використовуються в галузі забезпечення інформаційної безпеки [6, с. 155].

Таким чином, на основі проведеного дослідження, хочемо підвести підсумки, та зауважити, що забезпечення інформаційної безпеки нашої країни знаходиться на етапі реалізації та зміцнення. Адже, цивілізація не стоїть на місці, перебуває у постійному розвитку, що спонукає до пошуку та забезпечення нових методів та нормативно – правових актів, які могли би регулювати та в повній мірі забезпечувати безпеку громадян у інформаційному просторі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баранов О. Інститути інформаційного права. *Правова інформатика*. 2006. № 3. С. 39-45.
2. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2008. 384 с.
3. Мануйлов Є.М., Калиновський Ю.Ю. Аксіологічний вимір інформаційної безпеки української держави. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”* 2017. Вип. 3. С. 13-30
4. Панова І.В. Тенденції розвитку системи інформаційного права України на сучасному етапі. *Форум права*. 2011. №2. С.694-699. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-2/11pivnce.pdf> (дата звернення: 27.04.2018).
5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. (Редакція станом на 08.07.2018) URL: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-208817.html>
6. Северина С.В. Інформаційна безпека та методи захисту інформації. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 1 (29). С. 155-161.

Ю.А. Кокарча,
кандидат політичних наук
(м. Вінниця)

Ю.В. Скрипник,
здобувачка вищої освіти першого(бакалаврського) рівня
(м. Вінниця)

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Особливості професії адвоката покладає на них вимогу дотримання чинного законодавства та норм професійної етики. Обов'язком адвоката є дотримання принципу конфіденційності, однією зі складових якого є дотримання адвокатської таємниці. Адвокатська таємниця є специфічною ознакою, відмінною особливістю адвокатської діяльності. Це те, без чого адвокатська діяльність трансформується в суто консультативну, та суттєва ознака, без якої і саме явище втрачає свою суть, свій змістовний бік. Відмінність адвоката від інших осіб, що надають правову допомогу, полягає в гарантованій законом незалежності та корпоративній підконтрольності. Саме адвокат наділений правом на адвокатську таємницю, а також несе обов'язок її збереження та відповідальність за її неправомірне розголошення.

Окремі питання адвокатської таємниці були предметом дослідження у працях вітчизняних правознавців А.М. Бірюкової, Т.В. Варфоломєєвої, Т.Б. Вільчик, І.В. Голованя, О.П. Кучинської, С.М. Логінової, В.О. Попелюшка С.Л. Савицької, О.Д. Святоцького, О.С. Старенького, О.Г. Яновської та ін.

Метою дослідження є обґрунтування гарантій дотримання адвокатської таємниці.

Стаття 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на

електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [3].

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення.

В Правилах адвокатської етики зазначено, що адвокатською таємницею є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;
- зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;
- зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності [2].

Варто зауважити, що гарантії дотримання адвокатської таємниці це:

- заборона вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом,

адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею;

- заборона проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

- установлення правила, згідно з яким із цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

- заборона залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці.

У разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення [1, с. 153].

Особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом.

Подання адвокатом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням адвокатської таємниці.

Адвокат не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Таким чином, адвокат повинен зберігати всю інформацію, яка стала йому відома із перших моментів спілкування із клієнтом, інформацію, що стосується обставин і фактів, повідомлених клієнтом або таких, що стали відомі адвокату у зв'язку із виконанням доручення, а також сам факт звернення до нього клієнта, і не повинен розголошувати таку інформацію без згоди клієнта, а також, якщо це буде потрібно на підставі закону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Заборовський В.В. Деякі практичні проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності в контексті проведення обшуку відносно адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 152-156.
2. Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року. URL: <https://unba.org.ua> (дата звернення 04.11.2022)
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. Відомості Верховної Ради. 2013. № 27. 282с.

С.Й. Кравчук,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ДЕРЖАВА» В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Держава, здійснюючи політичну владу в громадянському суспільстві, підпорядковує свою діяльність служінню цьому суспільству, забезпечує рівні можливості для всіх людей у всіх сферах їхньої життєдіяльності на засадах соціальної справедливості, гуманізму та милосердя, не втручається в особисте життя людини й громадянина, регулює соціальні відносини в межах чинної конституції, законів та інших нормативно-правових актів.

Між державою і суспільством має бути певна дистанція — такий собі кордон демократії, перетинання якого веде до одержавлення суспільства, що з позиції демократії та гуманізму недопустимо. У межах такого кордону держава є суттєво необхідною громадянському суспільству, яке без неї не зможе не тільки розвиватися, а й існувати. Тут варто погодитися з Гегелем, який не вважав державу чимось зовнішнім стосовно до громадянського суспільства й пояснював їхній органічний взаємозв'язок надзвичайно просто. Громадянське суспільство, підкреслював він, являє собою поєднання відмінних одна від одної осіб, які його утворюють.. Але за внутрішньою природою дії внутрішніх, характерних для нього, сил громадянське суспільство характеризується домінуванням роз'єднання, а тому, щоб його зв'язати, перебороти це роз'єднання, і необхідна держава як загальний зв'язок [5, с. 14].

Проблему регулювання суспільних відносин досліджували науковці Тимченко С.М., Рабінович П.М., Сіренко В.Ф., Оніщук М., Лисенков С.Л., Оніщенко Н.М., Сарновська С.О. Разом з тим, ними не в повній мірі вивчалась проблема ефективності використання поняття «соціальна держава» та «правова держава» в освітянському просторі. Тому метою цієї статті є дослідження проблеми правильного використання цих понять в навчальній системі.

Концепція правової держави в сучасних умовах це не лише проголошення основних принципів і рис, що складають теорію такої держави, а й необхідність реального формування нових соціально-політичних інститутів, котрі замінили б існування закритої авторитарної політичної системи відкритою демократичною системою, яка діяла б на засадах панування права (правового закону) в суспільстві [4, с. 19].

Правова держава нині розглядається як держава, в якій виключно юридичними засобами забезпечуються зверхність права, реальне здійснення, охорона, захист і поновлення порушених прав громадян, взаємна відповідальність держави та особи, контроль і нагляд за утворенням і застосуванням юридичних законів [1, с. 272]. Метою створення правової держави в Україні є забезпечення цивілізованого функціонування і розвитку громадянського суспільства.

Отже, правова держава може розглядатись як політико-юридична форма організації суспільного життя, що належить до таких фундаментальних соціальних цінностей, як права людини і громадянина, конституціоналізм, демократія тощо.

Демократизм змісту законів і утвердження суверенітету народу як єдиного джерела влади знаходить відображення в концепції зверхності парламенту. Тільки парламент як представницький орган, обраний народом, має право приймати закони й контролювати їх виконання, а також є єдиним державним органом, що має право виступати й діяти від імені всього народу [3, с. 247].

Важливе значення для утвердження правової держави має принцип поділу влади. Чітке розмежування законодавчих і виконавчих функцій в Україні здійснюється на основі чинної Конституції України (ст. 6). Усі закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України, тобто в Україні діє принцип верховенства правового закону (ст. 8).

Зміст і спрямованість діяльності держави визначають права людини та гарантії їх здійснення, а забезпечення та утвердження прав людини є головним обов'язком держави (ст. 3). Права людини проголошуються як невідчужувані й непорушні (ст. 21).

Конституція закріплює правовий порядок арештів і тримання під вартою за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставі та в порядку, встановлених законом (ст. 29).

Людині забезпечується відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб під час здійснення ними своїх повноважень, коштом цих органів (ст. 56). Нормативні акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в установленому законом порядку (ст. 57) [6].

У разі невідповідності будь-якого закону, указу Президента чи постанови Кабінету Міністрів України Конституційний Суд України зобов'язаний визнати названі акти неконституційними, що тягне за собою втрату ними юридичної сили.

Отже, спираючись на норми, закріплені в Конституції України, можна зробити висновок, що Україна є правовою державою. Але чи можна говорити про те, що в країні існує правова держава, якщо не забезпечено гарантій реалізації прав і свобод людини і громадянина, не реалізуються принципи взаємної відповідальності держави та особи, можливості особи робити все, що прямо не заборонено законом, а державних і самоврядних органів і посадових осіб тільки те, що передбачається їхньою компетенцією?

Слід також констатувати, що в Україні не в повному обсязі вирішено питання боротьби з правопорушеннями, зміцнення законності, правопорядку і дисципліни. Ці та деякі інші проблеми дають нам право говорити про необхідність формування правової держави в Україні [2, с. 21].

Отже, питання становлення, розвитку та функціонування демократичної, соціальної правової державності відрізняються своєю практичною актуальністю і теоретичною значущістю [9, с. 51]. За своєю сутністю вони мають міждисциплінарний характер, оскільки на рівних підставах можуть бути віднесені як до предмета теорії держави і права, так і до конституційного права, політології та галузевих наук, що вивчають проблеми соціального захисту.

На перший погляд, проблеми соціальної і особливо демократичної та правової держави є давно відомими і глибоко розробленими в юридичній науці. Насамперед мова йде, звичайно, не про вітчизняні дослідження, а про досягнення політико науки країн Заходу, в яких реально функціонують держави такого рівня. Однак для України рішення Верховної Ради щодо реалізації

концепції демократичної, соціальної правової держави поставило перед вітчизняною юридичною наукою нелегке завдання - з'ясувати значення цих конституційних термінів, їх предметне навантаження.

Серед питань, пов'язаних з реалізацією цієї концепції, особливою складністю та не розробленістю вирізняється проблема визначення співвідношення конституційних принципів демократичної, соціальної і правової держави. Хоча кожна з цих фундаментальних засад має певну самостійність, вони не можуть бути повністю усвідомленими поза їх системою. Як таку систему традиційно розглядають концепцію демократичної, соціальної правової держави.

З огляду на обґрунтованість цього підходу вважаємо, що терміни «демократична», «правова» є «соціальна держава» необхідно співвідносити саме з поняттям «державність». Передусім необхідно звернути увагу на зв'язок між демократичною і соціальною державністю. Даний матеріал може бути використаний в навчальному процесі учителем правознавства на уроках правознавства [7 с. 37].

Питання конкретизації сутності демократії, як зрештою і змісту правової держави, вирішується в процесі поступального розвитку відповідно до того, як цього вимагають громадянське суспільство і практика державотворення. Загальновідомо, що держава Нового часу первісно конститується як демократична. Не менш важливим виявляється зв'язок між соціальною і правовою державністю. Правова держава є визначальним і найбільш змістовним елементом пануючого в сучасних розвинутих країнах типу «державності». У певному розумінні «правову державу» слід визнати поняттям ідеологічним, яке втілюється переважно в понятійних конструкціях програмного характеру з історично мінливим змістом.

Правова держава, яка була доповнена соціальною державністю, закріпила значну кількість соціально-економічних прав, що сприяло гуманізації економічної сфери і утвердженню моделі соціальної ринкової економіки. Це дало змогу здійснювати свідоме і планове регулювання та контроль за виробничим і соціальним життям, стихією ринку, підкоривши їх моральним імперативам, здоровому глузду, загальнолюдським цінностям [8, с. 192].

Протягом всієї історії співіснування соціальної і правової держави, яка за своєю сутністю завжди залишається ліберальною в політичній сфері, між ними не зникало напруження. Однак громадянське суспільство вимагає досягнення узгодження між цими принципами, їх взаємодії. Реалізація цієї вимоги, втіленням чого є поєднання означених конституційних засад в одній концепції, знаменує собою формування державного ладу, за умов якого політика, правопорядок і управління формується з певними цілями і засобами втручання з боку держави.

Вживання поняття «соціальна держава» разом з «правовою» підкреслює функціональну єдність формальних і матеріальних елементів, що стосуються принципів організації та діяльності держави і формує нове поняття «соціально-правова держава». Це є підставою для визнання особливого характеру відносин між правовою і соціальною державністю: остання має розглядатися як якісна характеристика, як матеріальний зміст правової держави.

Аналіз співвідношення соціальної держави з традиційними конституційними характеристиками державності дає підстави для визнання її як принципу, аналогічно іншим засадам державного ладу. Закріплюючи соціальну державу в такій якості, законодавець тим самим окреслює ті межі, в яких вона повинна діяти. Це означає, що її зміст не може суперечити вимогам, які становлять зміст поняття «демократична, правова держава». Як демократична вона слугує свободі як вищій цінності, сприяє її піднесенню до рівного доступу до власності, рівних виборів, рівності прав на участь у здійсненні політичної влади, забезпечення багатоманітності політичного і культурного життя. Як правова вона забезпечує організацію суспільного і державного життя на принципах права, правопорядок, гарантує досягнення особистістю самостійності і відповідальності за свої дії, раціональну обґрунтованість юридичних рішень, стабільність правової системи. Як соціальна ця держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які перебувають у важкій життєвій ситуації, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Таким чином, втілення принципів демократичної, правової держави створює певні передумови для досягнення соціальної

рівності, тоді як реалізація положень соціальної держави можна розглядати як діяльність, яка зрештою сприяє попередженню руйнації цінностей держави демократичної і правової. Адже порушення вимог соціальної держави в політичному плані призводить до розмивання правової державності внаслідок зростання радикалізму в суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабкін В. Д. Від правової до соціально-правової держави. Правова держава. 2001. Вип. 12. С. 270–281.
2. Барабаш Ю. Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України: (частина друга). Публічне право. 2012. № 1. С. 15–23.
3. Дмитрієнко Ю. М. Становлення і розвиток української правової свідомості: ментальні та ідеологічні права її суб'єктів в аспекті української правової ментальності. Форум права. 2011. № 2. С. 244–252.
4. Кравчук С.Й. Проблемні аспекти розробки та реалізації доктрини соціально-правової держави в Україні. Сучасні погляди на актуальні питання правової науки. Запоріжжя: Істина 2018. С. 18-23.
5. Колодій А.М. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми та шляхи розбудови. Право України. 2010. № 7. С. 12–17.
6. Конституція України. Офіційний вісник України. 2010. № 72. С. 15. (спеціальний випуск).
7. Панкевич О.З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії: монографія / за ред. П.М. Рабіновича. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. 183 с.
8. Самофалов Л.П., Самофалов О.П., Шевченко Д.М. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2 (12). С. 189-196.
9. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. К., 2000. С.47-80.

Н.М. Логінова,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)
Д.В. Свінціцька,
курсант
(м. Хмельницький)

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЮЗУ НА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

У сучасному світі питання захисту прав людини і основоположних свобод дуже загострене. Ми живемо у тій реальності, коли більшість міжнародних конфліктів вирішується не шляхом переговорів, а розв'язанням справжньої війни, в якій часто гинуть люди. Основним законом України є Конституція, у якій цілий розділ присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. Для реалізації основних прав і свобод людини та громадянина недостатньо проголосити їх на конституційному і законодавчому рівнях, необхідно ретельно забезпечити, тобто за допомогою соціальних, матеріальних, правореґулюючих та правоохоронних заходів гарантувати їх реальне існування, що особливо важливо для такої форми реалізації прав і свобод, як використання.

Важливим аспектом на даний час є те, що наше законодавство дозволяє вирішити проблему порушення кимось особистих прав чи свобод шляхом подачі заяви до судових інстанцій. Одним із джерел натхнення нашої держави є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, якою керуються суди при розгляді справи по суті. Вона є одним з головних досягнень Ради Європи. Сама Конвенція була підписана 4 листопада 1950 року і вже через 5 років, 9 листопада 1955 року була ратифікована Верховною Радою України. Вона передбачає право на індивідуальне звернення щодо захисту охоронюваних прав і свобод людини. Головну роль у забезпеченні контролю за дотриманням вимог Конвенції бере на себе Європейський Суд з прав людини, який і уповноважений розглядати ці питання. Є така правова категорія, як «спільні цінності», яка з'явилася з набранням чинності 01 грудня 2009 року Договору про

внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства. Зміст цінностей Союзу розкривається безпосередньо в статті 2 Лісабонського договору, яка визначає що «Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включно з правами осіб, які належать до меншин. Такі цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками [1, с.35].

Іншими словами, в основі спільних цінностей лежить захист прав людини, що відображає моральні засади як сучасної європейської так і всієї світової цивілізації. Тому вочевидь порушення «спільних цінностей» будь якою державою-членом може загрожувати засадам усього Європейського Союзу і як наслідок ставити під сумнів членство держави-порушника у Європейському Союзі. Тобто, ця категорія постійно видозмінюється – починаючи від верховенства права і закінчуючи мирним вирішенням спорів. З огляду на цю обставину, вітчизняні науковці схильні вважати, що «спільні цінності» є динамічною юридичною категорією, що, у свою чергу, означає, що їх зміст постійно може змінюватись залежно від конкретного політичного, юридичного, та економічного контексту [2, с. 169].

Серед базових документів законодавства України, у яких міститься посилення на цінності, можна відзначити Декларацію про державний суверенітет України, де в розділі X – «Міжнародні відносини» зафіксовано, що: Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [3], а отже – Україна визнала пріоритет таких цінностей, як права людини, демократія і верховенство права, мир і безпека у світі, економічна свобода і відповідальність держав, єдність і цілісність світу [4, с.130]. Окрім того, в статті 3 Основного Закону нашої держави проголошено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [5]. Тобто, на конституційному рівні проголошення прав та свобод людини і громадянина, на перший погляд, є фактором визнання нашою державою загальнолюдських цінностей як основи державотворення, проте ми розуміємо, що звичайне декларування прав людини зовсім не означає автоматичної

реалізації цих прав та свобод на практиці. Сам процес входження нашої держави до системи захисту прав людини у Європі має ґрунтуватися не на словах, а на реальних та ефективних діях. І це мусить бути підкріплено відповідною внутрішньою та зовнішньою політикою держави щодо прав людини, вибудованою системою законодавчих актів та реальними механізмами гарантій передбачених у них норм. Таким чином, права людини, а точніше їх забезпечення та гарантування, визнаються однією з пріоритетних умов вступу до Європейського Союзу, а тому всі акти України мають на них орієнтуватися.

У рамках цієї проблематики проаналізуємо систему правового регулювання відносин між Україною та Європейським Союзом, тобто ті норми, що становлять основу співпраці в галузі захисту прав людини. Першим документом, що започаткував основу відносин між Україною і Євросоюзом, стала вже згадана Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами, підписана 14 червня 1994 року. Відповідно до цього документа (статті 2), основною внутрішньою та зовнішньою політики сторін і суттєвим елементом партнерства є повага до демократичних принципів та прав людини, як зазначено, зокрема, у Гельсінському акті та Паризькій хартії для нової Європи [6]. Важливо також наголосити, що посилання на Гельсінський Заключний акт та Паризьку хартію для нової Європи як на документи, положення яких віднесено до суттєвих елементів Угоди про партнерство, надає цим міжнародним політичним домовленостям характер міжнародних зобов'язань, яких сторони угоди мають дотримуватися. Ці документи ухвалювали на міжнародних політичних форумах, у яких Європейські співтовариства представлені не були. У них брали участь держави-члени європейських інтеграційних об'єднань, які представляли самих себе. Таким чином зовнішні зносини Європейського Союзу використовуються як правовий інструмент для закріплення політичних принципів, що створюють політичні зобов'язання для держав-членів, а також для України, яка почала брати участь у цих нарадах після завоювання незалежності і як учасник ОБСЄ взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень згаданих документів.

Варто зазначити, що одним із інструментів впливу права Євросоюзу на внутрішнє право України є Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та

їх державами-членами, яка, з одного боку, становить частину права Європейського Союзу, а з другого – частину українського законодавства на засадах, визначених статтею 9 Конституції України. Проте виконання нашою державою Угоди про партнерство і співробітництво зовсім не свідчить про те, що Україна може бути повноцінним членом Євросоюзу. Адже вступ до останнього вимагає від неї енергійних кроків по шляху наближення, гармонізації внутрішнього законодавства до права Європейського Союзу. Окрім цього, як того вимагає право інтеграційних організацій, більшість країн змушена внести до своєї конституції відповідні зміни, насамперед такі, що закріплюють пріоритет права Європейського Союзу порівняно з нормами внутрішнього права. Це роблять і країни – претенденти на вступ до європейських інтеграційних організацій. У результаті аналізу положень Угоди про партнерство і співробітництво стає очевидним, що, пори загальну економічну спрямованість цієї угоди, все-таки можна зазначити, що питання у сфері прав людини містяться лише у двох її статтях (стаття 2 і 6), де підтверджується співпраця сторін щодо зміцнення стабільності та безпеки у Європі, додержання принципів демократії, поваги до прав людини і сприяння останнім (зокрема, це стосується прав національних меншин).

Ця угода заклала не лише правові підвалини відносин між Україною і Європейським Союзом – саме згідно з цим документом було створено відповідний інституційний механізм співпраці, у роботі якого Україна бере участь у статусі держави – партнера Європейського Союзу. Це, зокрема, участь у роботі: Ради з питань співробітництва, засідання якої відбувається раз на рік на рівні міністрів; Комітету з питань співробітництва, до складу якого входять представники уряду України; Комітету з парламентського співробітництва, до повноважень якого належить розгляд питань стосовно імплементації Угоди. Саме Євросоюз є найбільшим донором фінансової допомоги Україні.

Механізми Інструменту європейського сусідства і партнерства передбачають надання Україні допомоги з підтримання демократичного розвитку та належного управління, проведення регуляторних реформ і розвитку інфраструктури. Основним механізмом фінансування є бюджет. В Україні дотепер не створено дієвого механізму використання коштів бюджетного підтримання Європейського Союзу, що, у свою чергу, негативно позначається на

реалізації фінансових проєктів. Через відсутність необхідного законодавчого, планового і стратегічного забезпечення процес отримання зовнішньої допомоги триває роками. Необхідно також враховувати специфіку поточної ситуації, що склалася у Європейському Союзі, зокрема характер внутрішньополітичних процесів, пов'язаних із набранням чинності Лісабонським договором, і поточний стан європейської економіки. З огляду на юридично зобов'язальний характер майбутньої угоди про асоціацію, Україні доцільно наполягати на включенні до неї положення про перспективу членства у Європейському Союзі. Але, про це почнемо говорити згодом, адже все одразу не робиться, тому що в цьому випадку важлива продумана покроковість.

Стратегічною ціллю нашої держави є інтеграція до Європейського Союзу та членство в ній. Відповідно, для втілення цього курсу законодавство України має, по-перше, відповідати низці певних вимог, по-друге, наша держава мусить поділяти європейські цінності, що є спільним для всіх країн – членів Євросоюзу. Зокрема, говориться про повагу до людської гідності, свободу, демократію, рівність, верховенство права та повагу до прав людини, включно з правами осіб, які належать до національних меншин. Такі цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, рівність між чоловіками і жінками. Тобто, у їх основі лежать моральні засади сучасної європейської спільноти. А відповідно, інтеграція України до Євросоюзу залежатиме від того, наскільки наша держава поділятиме вищезазначені цінності.

Загалом, на мій погляд, наближення національного законодавства України з Європейським Союзом та правовими стандартами ОБСЄ та Ради Європи насамперед полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток правової, політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави та сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у європейських країнах.

При цьому я вважаю, що окрім наближення правової системи України до європейських норм необхідно також «наблизити» і власну ментальність до нових реалій України та Європи. Україна, як держава з високими моральними цінностями і бажанням розвитку подала заявку на вступ до Європейського Союзу 28 лютого 2022

року, після чого Єврокомісія офіційно запропонувала надати нам статус кандидата на вступ до ЄС і з 23 червня Україна має такий статус, але на жаль сам процес вступу може зайняти декілька років. Розвиваючись у напрямку ЄС, ми обов'язково отримаємо почесне звання «член Європейського Союзу», а поки тримаємо вектор розвитку на кращий статус нашої країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) [пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко; за заг. ред. Геннадія Друзенка]. Київ. «K.I.C.», 2010. 536 с.
2. Петров Р. Європейські «спільні цінності»: імплікації для України. *Право України*. 2006. № 10. с. 168-171.
3. Декларація про державний суверенітет України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
4. Косміна Я. Україна в системі міжнародних відносин (Розділ 18) *Політологія* [за наук. ред. М. П. Гетьманчука]. Київ. Ельга, Ніка-Центр, 2003. с. 123-131.
5. Конституція Україна: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Преса України, 1997. 80 с.
6. Угода про партнерство і співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

С.М. Логінова,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Судова реформа, що відбувається в Україні, має багатоаспектний характер, який потребує синхронного вдосконалення різних ланок судово-правової системи, проте кожна із складових має свої особливості. Підвищення ефективності цивільного судочинства й покращення всієї судово-правової роботи вимагає певної орієнтації на міжнародні правові стандарти в галузі цивільного судочинства.

Розглядаючи цивільне судочинство як найважливіший елемент судової діяльності, слід зазначити, що його покращення, пов'язане із все більшою орієнтацією суддів на міжнародно-правові стандарти. Саме обізнаність і практичне застосування міжнародно-правових стандартів є одним із критеріїв визнання фахового рівня суддів. Розуміння природи міжнародно-правових стандартів і можливостей їх визнання є необхідною умовою, що дає можливість зрозуміти природу як самого стандарту, тобто однакового застосування принципів цивільного судочинства та конкретних процесуальних форм, так і системи стандартів, які мають використовуватися в цивільному судочинстві.

Слід зауважити, що в країні існують певні національні стандарти цивільного судочинства, які формуються під впливом багатьох факторів, включаючи й історичне минуле країни, ментальність суспільства, політичні й національні напруги тощо. Одна із проблем, яку слід мати на увазі на методологічному рівні, полягає у визначенні співвідношення між національним й міжнародними стандартами та можливості їх застосування у практичній діяльності.

Застосування міжнародно-правових стандартів у сфері цивільного судочинства має свої особливості, хоча, з теоретико-методологічної точки зору, базується на загальних принципах судочинства, включаючи верховенство права, законність, демократизм, гуманізм тощо.

Як приклад застосування стандартів цивільного судочинства, слід передусім визначити проблему джерел міжнародно-правових стандартів. Міжнародно-правові стандарти містяться у тих чи інших нормах міжнародно-правових актів як публічного, так і приватного характеру. Нормативно-правова основа міжнародних стандартів формується на підставі міжнародно-правових концепцій, різного роду рішень міжнародних організацій, багатосторонніх і двосторонніх договорів тощо. Окрім цього, великого значення набуває рішення міжнародних юрисдикційних органів, які більш детально регулюють і, головне, досить чітко тлумачать самі міжнародно-правові стандарти з точки зору діяльності національних судів. Як приклад можна назвати певні рішення Європейського суду з прав людини, а також рішення численних міжнародних судових інстанцій.(2)

Методологічного значення набувають також доктринальні тлумачення судово-правових стандартів, що викладені в дослідженнях вітчизняних і закордонних науковців і містяться в різного роду наукових рекомендаціях, експертних висновках та в інших науково-допоміжних документах.

Отже, певний міжнародно-правовий стандарт має бути чітко сформульований у міжнародно-правових документах і відповідним чином інтерпретований у доктрині права чи в доктрині судочинства як на національному, так і на міжнародному рівні.

Іншим важливим питанням є розуміння співвідношення між стандартами міжнародно-правового характеру й загальновизнаними принципами права, адже деякі загальновизнані принципи права відображаються саме в міжнародно-правових документах і можуть частково розглядатися як відповідні стандарт судової діяльності. Зв'язок між принципами і стандартами досить складний. Загальні принципи - верховенство права, законність, рівність та інше - впливають на діяльність судових органів, хоча самі вони належать не стільки до принципів судочинства, скільки до принципів функціонування правової системи в цілому.

Для системи цивільного судочинства важливими є декілька міжнародно-правових стандартів, які були і залишаються важливими орієнтрами для судів. Це стандарт справедливого і однакового відношення (*fair and equitable treatment*), стандарт мінімального відношення, стандарт ефективності використання юридичних засобів захисту і так само стандарт стабільності і визначеності юридичних зв'язків (*res judicata*).⁽³⁾

Існує чимало рішень міжнародних судових інституцій, відповідних наукових досліджень, які підтверджують, що стандарт "справедливого і однакового відношення" є частиною міжнародного права і його слід дотримуватись незалежно від положень національного законодавства.

Стаття 6 Конвенції закріплює право на справедливий суд. Право на справедливий розгляд слід аналізувати у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні це право закріплено п. 1 ст. 6 Конвенції ототожнюється з правом на доступ до правосуддя, тобто кожна особа повинна мати можливість ініціювати судовий розгляд справи щодо своїх цивільних прав і свобод та отримати справедливий і ефективний судовий захист.⁽¹⁾

Завдання цивільного судочинства справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб, що закріплені у ст. 2 ЦПК України, реалізується у системі проваджень цивільного судочинства, як відповідно до визначеної законом судової юрисдикції і уособлюють певні процесуальні порядки розгляду цивільних справ.

Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом закріплений у ст. 129 Конституції України у ст. 6 ЦПК України та пов'язаний з правом чи гарантіями на доступ до правосуддя, на справедливий суд. Особа має право звернутися до суду за захистом своїх прав. Право на позов має особа, права, свободи або інтереси якої порушені, що є однією із змістовних характеристик диспозитивності цивільного судочинства. Статтею 13 ЦПК України передбачається нормативне закріплення диспозитивності цивільного судочинства. Особа вільна у виборі окрім судової форми захисту також і інших юрисдикційних форм захисту, а також сама вирішує, які способи захисту використовувати.(4)

Стандарт мінімального відношення, передбачений у міжнародному праві, полягає в загальному плані у тому, що будь-якій юридичній чи фізичній особі не може надаватися правовий режим, а отже і процесуальні можливості в судочинстві, менш сприятливі, ніж той режим, який передбачений міжнародним правом. Це означає, що процесуальні можливості особи мають бути порівняні не лише з можливостями інших процесуальних суб'єктів, але й з стандартами, встановленими в міжнародно-правових документах. Фактично в рішеннях Європейського суду з прав людини хоча й опосередковано, але визнається стандарт мінімального відношення, якщо *inter alia* йдеться про захист майнових прав особи.

Стандарт ефективності використання юридичних засобів захисту є фактично відображенням стандарту "неприпустимості відмови у правосудді" і полягає у тому, що суд у будь-якій формі не може відмовляти фізичній або юридичній особі в доступі до судочинства. В європейській правовій доктрині часто застосовується термін *civil justice*, що варто перекласти як правосуддя в цивільних справах.(6) Такий термін підкреслює широке розуміння правосуддя

та доступу до правосуддя, яке сьогодні є загальновизнаною концепцією в світі.

Відповідно до ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права, свобод чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. Стаття 16 Цивільного кодексу України закріплює способи захисту порушених прав та інтересів. Слід зазначити, що Цивільний кодекс України не містить легального визначення "способу захисту цивільного права". У юридичній літературі дослідниками проблем захисту цивільних прав пропонуються досить різноманітні групи (підгрупи), види (підвиди) способів захисту, залежно від підстав і цілей їх класифікації. На думку більшості науковців, способи захисту, перераховані у ст. 16 Цивільного кодексу України, носять універсальний характер, тобто можуть бути застосовані для захисту будь-яких цивільних прав.

Цивільне судочинство здійснюється в цивільних справах, про що зазначено в ст. 1,2, а також 19 Цивільного процесуального кодексу України, в якій зазначено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, а також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами. Концепція цивільних справ в ЦПК та національному законодавстві ґрунтується на їх універсальності, якщо справа не підлягає розгляду в порядку іншого судочинства (господарського, адміністративного або кримінального судочинства).

Використання міжнародних стандартів у цивільному судочинстві є досить складним процесом, що вимагає фахових знань суддів і розуміння не тільки національної судово-правової системи, але й тенденцій судочинства на міжнародному рівні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року (Електронний ресурс (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-004>).
2. Практика Європейського суду (Електронний ресурс <https://echr.coe.int/>)
3. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи стосовно принципів цивільного судочинства (Електронний ресурс (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-126> та R(81)7та стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя.(Електронний ресурс (<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161815/print/>).
4. Цивільний процесуальний кодекс України(Електронний ресурс (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126
5. Закон України "Про міжнародне приватне право" від 23 червня 2005 р. (Електронний ресурс (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709_15/print/).
6. Про правосуддя в цивільних справах. Комаров В.В. Курс цивільного процесу. -Харків, 2011 .- С. 98.

О.В. Малінковська,

*майор внутрішньої служби, старший викладач
(м. Хмельницький)*

О.І. Тимошук,

*майор внутрішньої служби, викладач
(м. Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЗА УМОВ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію вільної та незалежної України внесло безліч коректив в різні сфери суспільного життя. Надважливого значення набули питання, пов'язані із захистом територіальної цілісності та суверенітету держави. В зв'язку з цим указом Президента України Володимира Зеленського № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року було запроваджено воєнний стан на всій території Української держави. Іншим нормативно-правовим актом "Про затвердження Указу Президента України "Про

продовження строку проведення загальної мобілізації" №8190 воєнний стан продовжено до 23 лютого 2023 року.

Запровадження воєнного стану, є потенційною загрозою для реалізації основних прав і свобод людини і громадянина, саме тому чинне законодавство України містить низку важливих гарантій їх охорони. Перед нашою державою, постало стратегічне питання необхідності формування високого рівня правової культури серед різних верств населення та оволодіння ними базовими знаннями прав, обов'язків та відповідальності людини і громадянина за період воєнного стану.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Тому, в силу обставин, які склалися в сучасному суспільстві, зазнали обмежень та змін в своїй реалізації окремі права та свободи людини.

З часу введення воєнного стану військове керівництво наділяється правом видавати обов'язкові до виконання накази з питань, що стосуються охорони громадського порядку, безпеки, забезпечення оборони, здійснення інших заходів оборонного характеру. Також на територіях, де введено військовий стан, утворено військові адміністрації.

Статтею 64 Конституції України встановлюються виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини [1]. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану.

Відповідно до ч. 3 Указу № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і

свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34,38,39,41 – 44,53 Конституції України, а саме:

- недоторканність житла;
- таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України;
- свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;
- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
- право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом;
- право на працю;
- право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;
- право на освіту [3].

Однак, незважаючи на всі обмеження, варто звернути увагу на чинну норму Закону України «Про правовий режим воєнного стану» 12 травня 2015 року, де зазначено, що незважаючи на режим воєнного стану, кожному гарантується мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження [2].

Метою введення воєнного стану є відновлення умов, які б сприяли повній та безперешкодній реалізації людьми наданих їм прав та можливостей.

Найбільше з часів введення воєнного стану зазнало порушення саме право на життя. З інформації, доступної нам із різних засобів

масової інформації та інтернет -ресурсів, ми стикаємося з сумною доволі статистикою про масові вбивства, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, викрадення людей та вивезення їх в невідомому напрямку з територій, де проводяться військові дії, катування, згвалтування, що є порушенням не тільки права на життя, а й на людську гідність та особисту недоторканість. Дуже часто ці порушення ведуть до того, що людина не може отримати належної правової та, насамперед, медичної допомоги. У людей, переживших страхіття військових дій, не рідко виникають порушення психіки та нормального сприйняття світу.

З самого початку запровадження воєнного стану особливого обмеження набуло право на свободу вільного пересування. Військовим командуванням встановлювалися обмеження щодо вибору місця перебування та особливо свободи в'їзду та виїзду, переміщення транспортних засобів. В осіб, що здійснювали пересування територією, перевірялися документи, оглядалися речі, багаж, вантаж, службові приміщення. Також на території кожної адміністративно-територіальної одиниці по сьогоднішній день запроваджена комендантська година, тривалість якої залежить від інтенсивності військових дій. Всім громадянам призовного віку, які перебувають на військовому обліку, забороняється змінювати місце проживання або перебування без дозволу на те військового комісара та обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби.

Варто зазначити, що за умов існування воєнного стану, окремі права мають свої особливості в їх реалізації. До прикладу, такими є право власності та право на працю. Якщо аналізувати право власності, то варто зауважити, що деякі об'єкти, що належать особі, можуть вилучатися лише з мотивів суспільної необхідності. Неприпустимим є самовільне вилучення жодної з речей, в кожному індивідуальному випадку повинно існувати правове обґрунтування: особі має бути роз'яснено, що вилучається, для яких потреб, чим це передбачено та невдовзі компенсована вартість вилученого об'єкта, належного на праві приватної власності. Крім того, у законодавстві передбачено обмеження права власності, проте за певних процесуальних умов. Зазначеними умовами варто вважати такі:

- прийняття такого рішення винятково судом;
- законність, обґрунтованість і вмотивованість такого рішення;

– суворе дотримання порядку здійснення процесуальних дій, які обмежують право власності [4, с. 80].

Окрім захисту права власності на національному рівні, варто зазначити про захист цього права на міжнародному рівні. Так, у ст. 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [5].

Що стосується трудових прав, то існують теж особливості в їх використанні. До прикладу, особу може бути залучено до виконання суспільно корисних робіт, таких як ліквідація наслідків військових дій, відновлювальні роботи, за час перебування на яких, за особою зберігається робоче місце. Навіть за умов введення воєнного стану забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від 14-15 років, жінок, які мають дітей віком до 3 років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я.

Крім того на час воєнного стану в Україні може бути запроваджено трудову повинність для осіб, які:

- є працездатними;
- не залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення;
- осіб, які не закріплені за підприємствами, установами та організаціями на час воєнного стану.

Трудова повинність передбачає виконання робіт, які не вимагають спеціальної професійної підготовки, зокрема:

- роботи, що мають оборонний характер;
- ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану;
- суспільно корисні роботи на потребу Збройних Сил України, а також інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту;
- підтримка функціонування національної економіки;

- функціонування системи забезпечення життєдіяльності населення.

За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада) [2].

Навіть під час дії воєнного стану кожен найманий працівник може скористатися щорічними відпустками основними та додатковими, творчою, соціальними, іншими видами відпусток, передбаченими законодавством, колективним договором, угодою та трудовим договором. Проте, у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури.

Сильного втручання та змін зазнало право на здобуття освіти за часів введення воєнного стану. Велика частина учасників освітнього процесу змушені були переміститися в інші населені пункти України, інша за кордон. Багато хто змушений був перервати право здобуття освіти, решту ж втратили можливість брати участь в заняттях навіть в дистанційному форматі в силу того, що залишилися на окупованих територіях. Велика кількість абітурієнтів змушені були вступати в інші заклади вищої освіти, ніж планували раніше. Варто зазначити, що часті ракетні атаки загарбників перешкоджають нормальному режиму проведення занять навіть в дистанційному форматі, оскільки рятуючи життя, здобувачі освіти змушені ховатися в безпечне для життя місце.

Від початку війни зруйновано багато закладів освіти. Переміщені за кордон батьки та здобувачі освіти потребували та все ще потребують державної й міжнародної підтримки для забезпечення можливості для продовження навчання дітей.

Обмеження можуть зазнавати також і особисті приватні права такі як таємниця телефонних розмов, які можуть прослуховуватися відповідними уповноваженими на те органами. Окрім того, порушення зазнають права користування власним житлом, яке через інтенсивність військових дій або руйнується або ж людина просто позбавляється фізичної можливості виїхати з нього. На сьогоднішній день розроблена допомога щодо грошової компенсації для осіб, які втратили житло, або ж житло яких пошкоджене внаслідок військових

дій, яку можна отримати подавши відповідну заявку через портал послуг «Дія».

Разом із запровадженням воєнного стану в чинне законодавство були внесені зміни, які розширюють або в деякій мірі навіть спрощують реалізацію громадянами своїх прав:

- фізичним особам дозволено здійснювати видаткові операції з рахунків, на які накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом щодо такої особи не перевищує 100 000 гривень;

- з'явилася можливість отримання працевдатними особами, у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), роботи, економічна діяльність яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій, одноразової матеріальної допомоги з державного бюджету в розмірі 6 500 гривень в рамках програми «Підтримка»;

- з'явилася виплата внутрішньо переміщеним особам щомісячної адресної допомоги на проживання від держави, з розрахунку 3 000 гривень на дитину або людину з інвалідністю та 2 000 гривень – на кожную іншу особу;

- запроваджена компенсація витрат на оплату житлово-комунальних послуг за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися під час дії воєнного стану і не отримують щомісячної адресної допомоги;

- запроваджена компенсація витрат роботодавцям в розмірі 6 500 гривень за кожную працевлаштовану вимушено переміщену особу для покриття виплат на заробітну плату таким особам;

- до припинення чи скасування воєнного стану в Україні забороняється нарахування та стягнення неустойки (штрафів, пені), інфляційних нарахувань, процентів річних, нарахованих на заборгованість, утворену за несвоєчасне та/або неповне внесення населенням плати за житлово-комунальні послуги;

- зупинено перебіг строку для прийняття спадщини;

- дозволено керування транспортними засобами особами з посвідченням водія України, строк дії якого закінчився;

- спрощено процедуру отримання громадянами України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану;

- спрощено процедуру для встановлення або продовження інвалідності особам, які не можуть прибути на огляд до медико-соціальної експертної комісії (рішення може прийматися заочно за екстериторіальним принципом); спрощено процедуру перетину державного кордону України особами з інвалідністю та дітям [6].

Також серед обмежень, які можуть бути застосовані під час воєнного стану до громадян можуть бути:

- заборона торгівлі алкогольними засобами та іншими речовинами, виготовленими на спиртовій основі;

- встановлення для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців;

- проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення.

Щодо юридичних осіб:

- 1) використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

- 2) видавати накази (розпорядження) про відсторонення від роботи керівників підприємств, установ та організацій без збереження заробітної плати за неналежне виконання ними обов'язків, визначених цим Законом, та накази (розпорядження) про призначення виконувачів обов'язків керівників зазначених підприємств, установ і організацій на час дії правового режиму воєнного стану;

- 3) у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку;

- 4) примусово відчужувати майно, в тому числі те, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка [7, с. 140].

За захистом своїх законних прав та інтересів в умовах воєнного стану кожна людина може звертатися до правоохоронних органів – підрозділів Національної поліції України, прокуратури, Служби безпеки України, а також до інших органів влади, які продовжують працювати у даній місцевості. Також захистити свої права можна звернувшись до суду. Обмеження щодо реалізації людиною наданих їй прав встановлюються тільки на час дії воєнного стану. Кожна спроба використати введення воєнного стану для захоплення влади або зловживання нею тягнуть за собою відповідальність згідно із законом.

Умови воєнного стану, який було введено на всій території України 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного військового вторгнення російською федерацією на територію нашої суверенної держави, значною мірою впливають на всі без винятку правовідносини, реалізацію прав і свобод людини та здійснення повноважень органів влади, у тому числі судової. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [2]. Слід пам'ятати, що право на судовий захист є абсолютним, ніяким обмеженням навіть за часів існування воєнного стану воно не піддається і має забезпечуватися державою за будь-яких обставин.

Отже, основоположні права та свободи людини і громадянина не підлягають жодним обмеженням та відчуженням у період воєнного стану, оскільки без їх реалізації неможливо розвивати правову державність. Воєнний стан в жодному разі не повинен служити приводом для того, щоб відмовитися з певних причин забезпечувати права людини, яка згідно Конституції є найвищою соціальною цінністю.

Введення режиму воєнного стану є своєрідною реакцією держави на збройну агресію російської федерації. Його запровадження передбачає:

- залучення збройних сил для надання належної відсічі загарбникам, що спричиняє разом з цим обмеження прав та свобод людини й громадянина;

- діюче законодавство не містить переліку підстав, які є достатніми та необхідними для введення воєнного стану, проте, виходячи з міжнародної практики, мають існувати реальні загрози для життя та здоров'я людей;

- держава має гарантувати, насамперед, право на життя, презумпцію невинуватості, право на справедливий суд, заборону дискримінації, що, по суті, і забезпечується на сьогоднішній день по максимуму [8, с. 72].

Окрім цього, для всіх в умовах воєнного стану забороняється вносити зміни в Конституцію, проводити вибори Президента України, до Верховної ради України, місцевих виборів, всеукраїнського та місцевого референдумів, проводити страйки, збори та інші масові зібрання.

Виконання завдання щодо забезпечення прав та свобод людини та громадянина за існування воєнного стану є надзвичайно складним, оскільки існують обставини надзвичайного та непередбачуваного характеру, за яких їх нормальна реалізація практично неможлива. Тому, зазнаючи обмежень прав та свобод, кожен повинен розуміти, що насамперед, такі обмеження застосовуються для того, щоб забезпечити територіальну цілісність держави та незалежність держави. Проте, за жодних умов не можна обмежити право людини на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, право на захист порушених прав та інтересів у суді, право на рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, право на громадянство та право змінити його, право на життя, на гідність, та особисту недоторканість, право на професійну правничу допомогу та презумпцію невинуватості, право на шлюб та рівні обов'язки в шлюбі і сім'ї.

Історичною подією за часів введення воєнного стану для нас стало те, що Європарламент прийняв резолюцію щодо надання Україні статусу кандидата у членство в ЄС. Тому, тепер українське суспільство отримало ще одну гарантію щодо захисту прав та свобод людини й подальшої розбудови власної держави. Кожного дня наші захисники віддають своє життя задля розбудови нової державності, в якій панує верховенство права та закону в усіх сферах суспільного життя, забезпечуються права і свободи людини, цінності гуманізму та демократії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Указ «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
4. Франков О. С. Захист права власності в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 34/2022. С. 77-83.
5. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
6. Пам'ятка щодо забезпечення прав людини, зокрема дітей в умовах воєнного стану. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/2/7/5/4/6/ae9wtcB0QhCCyXIpeGNa1Y3j48PtitTPwhArgGYn.pdf>
7. Лепіш Н. Я. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 137-142.
8. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. С. 68-72.

А.В. Малюта,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
(м. Хмельницький)
Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

З того часу як Україна здобула свою незалежність у 1991 році, вона продовжує страждати від масштабної та всеохоплюючої корупції. Після Революції Гідності 2014 року в Україні було розпочато інституційну реформу, яка передбачала створення нових антикорупційних органів, а саме: Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), до повноважень якого належить розслідування справ про корупцію на найвищому рівні; Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) – незалежного підрозділу Генеральної прокуратури, який здійснює нагляд за розслідуваннями НАБУ та підтримує державне обвинувачення у відповідних провадженнях НАБУ; Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), яке адмініструє систему електронного декларування доходів і майна та бере участь у формуванні антикорупційної політики; Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА), на яке покладається функція повернення викрадених активів.

Ці новостворені органи виявились не такими успішними, як багато хто сподівався. В Україні суди загальної юрисдикції відомі своєю корумпованістю та вразливістю до політичного тиску; внаслідок надмірної завантаженості справами та розкиданості в межах країни, суддям може бути важко розглядати корупційні справи швидко, навіть коли вони діють добросовісно [1].

Створення Вищого антикорупційного суду (далі–ВАКС) було, зокрема, спрямоване на формування довіри громадян до діяльності незалежного та компетентного органу, який зможе розглядати кримінальні провадження, пов'язані з корупційними правопорушеннями (злочинами), досудове розслідування у яких проводиться НАБУ під процесуальним керівництвом САП, прокурори якої яка в подальшому підтримують публічне

обвинувачення. Новостворені антикорупційні органи зіткнулися з проблемою неможливості забезпечення оперативного розгляду справ після направлення обвинувального акта до територіальних судів загальної юрисдикції, розташованих по всій країні, неможливістю дотримання такими судами високих стандартів правосуддя. Саме тому створення ВАС, який розглядає кримінальні провадження та протоколи про корупцію такого формату, видається необхідним кроком у ефективній боротьбі з корупцією є останньою складовою антикорупційної стратегії України поряд з НАБУ, САП та НАЗК [2, с. 7].

Аналітик Українського інституту майбутнього Олександр Євсєєв, як зауважує Н. М. Бєдь, виділяє такі закономірності, які вже проявились за час існування таких судів. По-перше, відмічає він, такі суди створюються в країнах з середнім, або високим рівнем корупції Азії та Африки. Лише три Європейські країни створили такі інституції: Хорватія, Словаччина й Болгарія. При цьому, якщо зважати на щорічний «Всесвітовий рейтинг корупції» Transparency International, ситуація радикально не покращилась, а в Словаччині, наприклад, навіть погіршилась. По-друге, ні в одній країні Європи не існує судів, які б займались суто корупційними справами. В уже згаданих країнах ці суди розглядають також і інші справи. В Словаччині крім корупційних розглядають справи інших тяжких злочинів: відмивання грошей, тероризм, злочини проти власності тощо). В Хорватії і в Болгарії до відома суду протидії корупції та організований злочинності також відносять кіндеппінг, торгівлю людьми, грабіж. По-третє, створення таких судів має скоріш за все символічне значення: демонструє розрив із попередньою системою, яка себе вичерпала, і не викликає довіри. У багатьох країнах існує навіть практика набору до складу антикорупційних судів не професійних і постійних суддів, а суддів *ad hoc* з числа науковців та викладачів, які розглянувши конкретну справу, повертаються до своїх безпосередніх обов'язків. По-четверте, антикорупційні суди так чи інакше стикаються у класичні проблеми судової системи цієї країни в силу вже існуючої певний час правової культури. Аналітик наводить як приклад радикальну Палестину, в якій «антикорупційні суди вже давно перетворились у взірць «конвеєрного правосуддя», де навіть справи з високою технологічною складовою розглядаються у 10-денний строк, і ще 7 днів дається на їх оскарження без врахування суті справи, що призводить до порушення процесуальних

прав підсудних. Словацький антикорупційний суд звинувачують в тому, що вони займаються в основному незначними справами [3, с. 204].

Зазвичай, перевагами створення спеціалізованих антикорупційних судів у науковій літературі називають:

1) ефективність (розгляд кримінальних проваджень щодо високопосадової корупції у неспеціалізованих судах зазвичай істотно затягується; спеціалізовані антикорупційні суди, як правило, не мають цього недоліку);

2) доброчесність (забезпечення того, щоб справи про корупцію розглядалися незалежним і неупередженим судом, вільним від корупції та впливу політиків або інших впливових діячів, наскільки це можливо);

3) компетентність (багато справ про корупцію, особливо в яких фігурують складні фінансові операції або ретельно продумані схеми, можуть бути складнішими, ніж інші справи, які знаходяться на розгляді багатьох суддів неспеціалізованих судів) [4].

Вищий антикорупційний суд було створено завдяки спільним зусиллям українських організацій громадянського суспільства, деяких членів парламенту та міжнародної донорської спільноти. Основними аргументами на користь створення ВАКС були потреба в підвищенні ефективності судочинства, доброчесності та незалежності під час розгляду справ про корупцію, особливо тих, які стосуються політичних еліт, а також очевидна нездатність звичайних судів забезпечити швидкий та безсторонній розгляд таких справ. Найвизначнішою рисою ВАКС є залучення до процесу відбору суддів органу під назвою «Громадська рада міжнародних експертів», який має право блокувати призначення кандидатів на посади суддів, якщо члени Ради мають «обґрунтовані сумніви» щодо доброчесності кандидата [1].

Підтримуємо думку А. Осадчої, що достатньо велика кількість громадян висловлювали думку з приводу того, що такі суди будуть діяти виключно за вказівкою Національного антикорупційного бюро України, що знову ж таки ставить під сумнів їх об'єктивність та взагалі можливість Вищого антикорупційного суду виконувати покладені на нього завдання. Також суспільство висловлює свою думку з приводу відсутності доцільності створення такого суду, оскільки кількісні показники справ, що є підсудні антикорупційному суду, свідчить про відсутність необхідності його

створення. Одна з думок, що часто звучить на тему створення Вищого антикорупційного суду, стосується того, що суспільство бажає, щоб усі суди в країні були некорумпованими, працювали ефективно та неупереджено [5, с. 182].

Беззаперечним є факт тотальною недовіри суспільства до існуючої судової системи, що підриває авторитет винесених судом у справах про корупцію рішень та не надає їм легітимності. Більше того, в Україні практично не притягаються до кримінальної відповідальності так звані «топ-корупціонери», особи, що займають найвідповідальніші посади в державі, зокрема державні службовці категорій «А» та «Б», та не виносяться вироки у справах із значними сумами неправомірної вигоди (більше 10 тисяч гривень). У той же час, розгляд справ, підслідних НАБУ затягується. Ці факти підтверджують необхідність змін в існуючій судовій системі, в особливості створення нового, спеціалізованого антикорупційного суду, який би зміг отримати значний кредит довіри суспільства та за рахунок меншого навантаження на суддів, їх більшої спеціалізації та незалежності, активізувати та очолити боротьбу з корупцією в Україні [6].

Погоджуємося з Ю. Ф. Лавренюк, що створення в Україні Вищого антикорупційного суду, як спеціалізованого суду, не є новелою для більшості європейських країн, де створення зазначених судів було зумовлено побоюваннями, що злочинні організації зможуть шантажувати чи підкуповувати суддів загальних судів, наявністю значного рівня впливу політичних та бізнес-еліт на суди загальної юрисдикції, а також високим загальним рівнем корумпованості судової системи. Зі схожими проблемами сьогодні зіткнулася і наша держава. Саме це і зумовлює доцільність врахування позитивного досвіду європейських країн як в частині зниження рівня корумпованості суддів, так і щодо застосування новітніх підходів до організації роботи судів та створення необхідних умов для швидкого та оперативного розгляду справ, віднесених до юрисдикції антикорупційного суду [7, с. 35].

Відповідно до Закону України від 7 червня 2018 р. «Про Вищий антикорупційний суд», цей орган судової влади уповноважений здійснювати правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку,

визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їхньої діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті.

На думку Голови Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу Е. Ткешелашвілі, «основним принципом створення антикорупційних судів має бути прозорий і ретельний процес добору суддів із залученням громадськості та представників міжнародних партнерів України. Відсутність спеціалізованого антикорупційного суду зводить нанівець результативність двох спеціалізованих антикорупційних органів – НАБУ та САП. Із десятків справ, які НАБУ передало до судів з початку 2020 року, вирoki є лише за кількома» [8, с. 104].

Не можна оминати увагою те, що «Закон України «Про судоустрій і статус суддів» проголосив створення «Вищого антикорупційного суду» як єдиного суду з розгляду антикорупційних справ. У професійному середовищі саме цей факт оригінальної недолугості авторів закону викликав несприйняття і критику, а не ідея утворення спеціалізованого антикорупційного суду. Саме заявлений статус «Вищого» суду без нижчих судів, позасистемного, наділив його очевидною «особливою» ознакою, попри те, що утворення особливих судів заборонено Конституцією. Особливість цього суду (в будь якій системній чи позасистемній іпостасі) виявляється як в пропозиції ухвалити окремий закон щодо його статусу, так і в пропонованому порядку відбору кандидатів на посади антикорупційних суддів: пропонується утворити спеціальну конкурсну комісію, яка проведе відбір на посади суддів. У цей же час, відповідно до встановленого законом порядку — це прерогатива Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ) і Вищої ради правосуддя (ВРП) [9].

Як наголошує Н. А. Коломієць, Вищий антикорупційний суд: здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його

юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті. Територіальна юрисдикція (підсудність) Вищого антикорупційного суду поширюється на всю територію України [10, с. 332].

Впродовж терміну діяльності ВАС неодноразово поставало питання про доцільність його існування. Так, у липні минулого року 49 народних депутатів України звернулися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII зі змінами. Як вказав І. Мишак, Велика палата Конституційного Суду України 6 жовтня на відкритій частині пленарного засідання у формі усного провадження розглянула зазначену справу. Під час судового засідання суддя-доповідач у справі Володимир Мойсик виклав зміст конституційного подання, проінформувавши про позицію заявників, які вважають, що оспорюваний Закон не відповідає низці статей Конституції України. Вони наголошують, що відповідно до положень Закону, які визначають статус ВАКС, його повноваження, вимоги до суддів ВАКС, додаткові гарантії безпеки суддів, Вищий антикорупційний суд не є спеціалізованим судом у розумінні поняття «зовнішня спеціалізація». На їхнє переконання, він створений для вирішення лише окремих категорій справ, що сприяє відсутності чіткості у визначенні підсудності справ Вищому антикорупційному суду та іншим судам. За твердженням авторів конституційного подання, зазначені положення Закону не базуються на принципах поваги до прав і свобод людини і громадянина та не створюють відповідних юрисдикційних механізмів для забезпечення справедливого правосуддя. Крім того, народні депутати зазначають, що вирішальна роль у доборі кандидатів на посади суддів ВАКС належить Громадській раді міжнародних експертів, що є зовнішнім

впливом на формування суддівського корпусу цього суду та посяганням на суверенітет в управлінні державними справами [2, с. 7].

Отже, визначивши правовий статус Вищого антикорупційного суду, слід визнати, що він є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України. Його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вищий антикорупційний суд України. Інновації для безстороннього правосуддя. URL:<https://www.u4u4.no/publications/ukraines-high-anti-corruption-court-ukranian.pdf> (дата звернення: 02.12.2022).
2. Мишак І. Діяльність Вищого антикорупційного суду в Україні: чи є приводи для оптимізму? *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти*. 2021. № 1(81). С. 3–8.
3. Бедь Н. М. Антикорупційний суд: проблеми створення, ризику, зарубіжний досвід // Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники : збірник наукових праць. Ужгород : Видавничий відділ Карпатського ун-ту, 2017. Т. 6. С. 200–209.
4. Спільний висновок розроблений проектами міжнародної технічної допомоги (Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні, програма USAID «Нове правосуддя» та IDLO) в межах загальної підтримки антикорупційної та судової реформ в Україні щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VII. URL: [https://rpr.org.ua/content/upload/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_`102.pdf](https://rpr.org.ua/content/upload/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_`102.pdf) (дата звернення: 29.11.2022).
5. Осадча А. Вищий антикорупційний суд: варто чи ні? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 10. С.181–184.

6. Проблематика створення антикорупційних судів в Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9703/Fiat%20lux.pdf?Sequent=1&isAllowed=y> (дата звернення: 30.11.2022).
7. Лавренюк Ю. Ф. Пріоритетні напрями антикорупційної політики України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Державне управління. 2019. Вип. 1. С. 35–37.
8. Прокопів Б. Специфіка функціонування Вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3 (15). С. 103–107
9. Антикорупційний суд: стратити не можна помилювати. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/sud-antykoruptsiinyi-sud-stratyty-nemozhna-pomylyvatu> (дата звернення: 30.11.2022).
10. Коломієць Н. А. Проблемні питання створення та функціонування спеціалізованого антикорупційного суду в Україні крізь призму світового досвіду. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 331–334.

Ф.М. Медвідь,

*доктор наук в галузі політології,
кандидат філософських наук, доцент
(м. Київ)*

В.М. Ярмоленко,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

О.В. Шаповалова,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(м. Київ)*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ

Вторгнення Російської Федерації на територію України стало новою стадією війни, яка триває вже дев'ятий рік, і гібридної агресії, закоріненій у неготовності Кремля і значної частини росіян під впливом пропаганди сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. У цих умовах особливого значення набуває правовий фронт протистояння агресору, бо

юристи і політологи покликані творити нові смисли, виваженою науковою мовою обґрунтовуючи наше право на існування, цілісність і суверенітет – на протипагу дискурсу агресора, ладного виправдати своє порушення всіх принципів права і норм моралі та своїми узагальненням і юридичною кваліфікацією величезної кількості злочинів, проблем і ситуацій, викликаних війною, своїми висновками і рекомендаціями юристи і політологи створюють фундамент захисту і відновлення прав та інтересів людини і держави. Деокупація виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності[2, с. 1-224].

Історико-правовій оцінці гібридної війни, рашизму як політичної ідеології та соціальної практики сучасного фашизму, що продукується владною елітою тоталітарного режиму Росії кінця XX – початку XXI ст. заважає: незавершеність нюрнберзького процесу; слабкість міжнародних організацій; гібридизація норм міжнародного права; вихолощення національної історії держави і права з вузівського навчального процесу, що вимагає випрацювання синтезу історичного процесу в нових історичних реаліях та нових концептуальних підходів до національно-патріотичного виховання молоді і громадян.

Проблема національно-патріотичного виховання молоді займає важливе місце у виховній роботі з часів відновленні Української державності: Концепція національно-патріотичного виховання молоді від 27.10.2009[5]. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України № 286 / 2019[20]. Ряд праць підготовлено і автором [7, с.111 – 114; 8, с.116 – 123; 9, с.134-136; 10, с.27-32; 11, с.32-34; 12, с.51-55; 13,с.93-98].В основі національно-патріотичного виховання студентської молоді в рамках вивчення курсів національної історії держави і права, філософії права, зокрема правової аксіології, лежить розуміння, пропагування і виховання системи національних цінностей, яка утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може привести до зникнення нації як носія суверенітету. Поняття «цінності» вперше з'явилося у філософії І. Канта, який протиставив сферу моральності (волі) сфері

природи (необхідності). Цінності самі по собі не мають буття, у них є тільки значущість; вони суть вимоги, звернення до волі, мети, поставленої перед нею. В історії філософії виділяють декілька підходів в обґрунтуванні цінностей. Цінності, як робоче визначення, - це те, що почуття і розум диктують визнати особливо значущим із усього, що є, в ім'я чого проживається життя, а не заради чогось іншого. Спрямованість установки суб'єкта і його дій на певну цінність називається ціннісною орієнтацією, процедура вибору на основі цінності – оцінкою. Виділяють, як правило, інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей, спрямовані на забезпечення єдності, цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та внутрішнім впливам [23, с.707-708; 6, с. 28-50]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальна справедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності [18, с. 369 - 370; 21, с.115-117].

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для українського суспільства, бо війна України проти вторгнення Росії – це цивілізаційне протистояння, в якому українці намагаються відстояти європейські цінності – демократію, свободу, право вибору на протигагу азійсько-російським цінностям та установкам – патерналізму, етатизму, колективізму, деспотизму тощо) [14, с.697 - 707; 15, с.188 - 190; 19, с. 486 – 497; 22, с.31 – 41; 4, с.67 - 204].

Цінності розглядаються нами як механізми змістовного утримання та вкорінення людини у світі, що виконують такі важливі функції: 1) пов'язують між собою часові виміри життя людини, формують уявлення про майбутнє як світ нових можливостей; 2) виділяють у просторі життя людини значущі елементи не лише реального, але і належного; 3) задають граничні рамки соціокультурної активності людини через системи пріоритетів, оцінок, сенсів; 4) будують складні та багаторівневі системи ціннісних орієнтацій або відношень; 5) вносять метафізичний вимір у життя людини, дають можливість оцінити, побачити себе з точки

зору вічності[24; 1, с. 223-226; 17, с.14]. З гносеологічного погляду всю багатоманітність цінностей поділяють на два типи – предметні та суб'єктні. До першого відносять предмети людської діяльності, суспільні відносини та включені до їхнього кола природні явища як об'єкти ціннісного відношення. Суб'єктні цінності – установки й оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, виражені у формі нормативних уявлень; іншими словами, це способи і критерії, що слугують основою самої процедури оцінювання відповідних об'єктів. «Предметні» та «суб'єктні» цінності виступають, так би мовити, двома протилежностями, що доповнюють одна одну[16, с.503 - 509]. Найвищою цінністю-метою, самоцінністю є людина як особистість, колектив, суспільство, людство[3, с.72-79]. Її визнання виявляється у піклуванні людини та гуманістично налаштованого суспільства про всебічний розвиток індивіда як універсальної самоцінної істоти, виявлення і розвиток його сутнісних сил, про поступ людства, одним із фундаментальних критеріїв якого все більшою мірою стають загальнолюдські цінності. Отже, осучаснення матеріалів національної держави і права, розгляд їх з позицій сучасних геополітичних реалії виступає важливою складовою системи виховання молоді, зокрема національно-патріотичного виховання.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Дарморіз О. Нація, національна культура та проблема толерантності // Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / [Ф.С. Бацевич, С.Л. Грабовська, О.В. Дарморіз та ін.] за заг. ред. док. філос. наук, проф. В.П.Мельника. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – С.222-239.
- 2.Деокупація. Юридичний фронт[Електронне видання]:матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ,18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства,Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграціїКриму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 224 с.
- 3.Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Том. І. –Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2019. – 428 с.
- 4.Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії : монографія / авт. кол.: В. А. Войналович (керівник, наук. ред.), В. Є. Єленський, О. Я.

Калакура, В. О. Котигоренко, В. М. Кулик, Ю. О. Ніколаєць, Ю. М. Поліщук, М. Ю. Рябчук. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 344 с.

5. Концепція національно-патріотичного виховання молоді від 27.10.2009.

6. Крисаченко В.С. Національні цінності України: сутність, розмаїття, консолідуючий потенціал // Українознавство. – 2022. - № 1(82). – С.28 – 50.

7.Медвідь Ф.М. Національне виховання в негуманітарному вузі: концептуальні засади // Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики. Міжнародна науково-практична конференція - Київ.: А.Л.Д., 1996. – С. 111 – 114.

8.Медвідь Ф.М. Formowanie sie, wspolezesnego narodu ukrainskiego // Dziedzictwo przeszlosci zwiiazkow Jezvkowich, literackich I kulturowih polsko – balto – wschodnioslowianskih. Tom. V. Kultura I literature. – Bialystok, 2000. – С.116 -123.

9.Медвідь Ф.М. Медвідь А.М. Національно-патріотичне виховання студентської молоді: концептуальні підходи // Оптимізація процесу фізичного виховання в системі освіти. Всеукр. наук. конф. Київ - Тернопіль, ТДПУ; УДУФВіС, 1997. – С.134-136.

10.Медвідь Ф.М., Білоус В.Т. Національне виховання студентської молоді: теоретико-методологічні засади // Всебічний розвиток особистості студента: Матеріали науково-практичної конференції / За ред. академіка АПН України Д.О. Тхожевського. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – С.27 – 32.

11.Медвідь Ф.М., Медвідь А.М. Національно-патріотичне виховання молоді в системі вищої школи: теоретико-методологічні засади // Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтації студентської молоді: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (11-12 грудня 2002р.) / відп. ред. Мазаракі А.А. – К.: КНТЕУ, 2002. – С.32 – 34.

12.Медвідь Ф.М. Сучасний український виховний ідеал в умовах необхідності зміцнення національної єдності // Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. – Вип. 2.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості», м.Київ, МАУП, 14 травня 2010 р./редкол.:А.М.Подолька (голов.ред.), О.Л.Туриніна (відп.ред.). – 2011. – С.51 – 55.

- 13.Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Урбанський М.В. Філософсько-правовий вимір ідеї соборності України // Соборність як фундаментальна складова ідеології українського націоналізму. Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 16-17 квітня 2021 р./ О.М. Сич. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2021. 260 с. – С.93 – 98.
- 14.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Твердохліб А.І., Шеленговський В.В. Гуманітарна безпека України в умовах викликів ХХІ ст.: філософсько-правовий вимір //The 9 thInternationalscientificandpracticalconference “Dynamicsofthedevelopmentofworldscience” (May 13-15, 2020) PerfectPublishing, Vancouver, Canada. 2020.-С.697 – 707.
- 15.Медвідь Ф.М., Урбанський М.В., Давидюк П. М. Національні цінності як фундаментальні основи національної безпеки держави // Проблеми модернізації України : [зб. наук. пр.] / МАУП. - К.: МАУП, 2008. - Вип. 10: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. “Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів” м. Київ, МАУП,19 березня 2020 р. / редкол. : М. Н. Курко (голова) [та ін.]. - 2020. – С.188-190.
- 16.Медвідь Ф.М., Медвідь А.М., Курчина Т.О. Гуманітарна безпека української держави в умовах культурної експансії Російської Федерації // Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»/За заг. ред. М. Капралю, О. Киричук, І. Орлевич / Інститут української археографії та джерелознавства ім.. М.С. Грушевського; Інститут філософії ім.. Г.С. Сковороди; КЗ ЛОР «Львівський музей історії релігії». – Львів: «Логос», 2017.-С.503-509.
- 17.Мельниченко Я.Б. Право як цінність: філософсько-правовий аналіз. Автореф. Дис. ...докт.філос. в галузі права. – К.: МАУП, 2018. – 24 с.
18. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.369-370.
- 19.Ручка А. Цінності і ціннісні зміни в новітній історії України // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. - Випуск 8 (22). – 2021. – С.486 – 497.
- 20.Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України № 286 / 2019.
- 21.СитникГ.П.Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник.- К.: НАДУ, 2012.-544с.
- 22.Степико М.Т. Проблеми ідентифікації громадян України в умовах іноземної агресії // Міжнародний науковий форум: соціологія,

психологія, педагогіка, менеджмент. – 2015. – Вип. 18. – С.31 - 41.

23.Цінність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.707-708.

24.Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с.

Ж.М. Мороз,

*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
(м. Хмельницький)*

О.В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Одним з найважливіших елементів змісту кримінального правопорушення є суб'єктивна сторона. Можна сказати, що вона відображає внутрішній зміст кримінального правопорушення, що виражається в психічних процесах та відбуваються у свідомості людини, під час вчинення кримінально протиправних дій. Іншими словами, це психічне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до здійснюваного ним соціально безпрецедентного діяння, а також ставлення до наслідків, що настають внаслідок його протиправної поведінки.

Важливість саме цього елемента кримінального правопорушення відіграє важливу роль, і вміння правильно визначити суб'єктивну сторону є обов'язковим для кожного, хто здійснює діяльність, пов'язану з розслідуванням кримінальних правопорушень або судовим процесом, оскільки від наявності чи відсутності цього елемента залежатиме чи буде особа притягнута до кримінальної відповідальності.

Суб'єктивна сторона створює психологічний, тобто суб'єктивний зміст кримінального правопорушення, тому є його

внутрішньою, у зіставленні з об'єктивною, стороною. Якщо об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення становить його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнята особами, які перебувають на місці кримінального правопорушення під час його вчинення, а наслідки кримінального правопорушення можуть сприйматися і після його вчинення, то суб'єктивна сторона безпосередньому сприйняттю людьми піддана бути не може. Адже, це процеси, які відбуваються у психіці винного й об'єктивне їх визначення можливе тільки завдяки дослідженню об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення й інших ознак, які входять до складу кримінального правопорушення.

Отже, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішній зміст кримінального правопорушення, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє кримінальне правопорушення, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Остаточний мотивований висновок щодо ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення в багатьох випадках можна зробити, тільки повністю встановивши всі обставини вчиненого кримінального правопорушення (наприклад, висновок про те, чи є скоєне вбивство умисним чи необережним) [1, с. 57].

Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню:

- 1) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших кримінальних правопорушень;
- 2) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила;
- 3) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання.

Процеси, що відбуваються у психіці людини, поділяються на інтелектуальні, емоційні та вольові. Вони існують у тісній нерозривній єдності, але їх окреме дослідження, як побачимо далі, має велике значення для правильного встановлення суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

На підставі зазначених процесів психіки зміст суб'єктивної сторони кримінального правопорушення визначається за допомогою юридичних ознак, які її складають, – таких, як вина, мотив, мета, емоційний стан. Вони представляють різні форми психічної

активності, але водночас нерозривно пов'язані між собою і взаємозалежні. Це явища з самосійним змістом, у структурі суб'єктивної сторони вони не поглинають одне одного, мають різне, тільки їм притаманне, правове значення.

Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України) [2]. Вина є обов'язкова ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Без вини не може бути кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [3]. Це положення відтворене у ч. 2 ст. 2 КК України.

Однією з конституційних засад судочинства є забезпечення доведеності вини. Згідно зі ст. 327 КПК України обвинувальний вирок може бути постановлений лише за умов, коли в ході судового розгляду винність підсудного у вчиненні кримінального правопорушення доведена [4].

Отже, кримінальне право непохитно стоїть на позиціях суб'єктивного ставлення за вину, тобто відповідальності тільки за наявності вини. Безвинна відповідальність навіть за наявності суспільно небезпечних наслідків (так зване об'єктивне ставлення за вину) неприпустима (скажімо, не може відповідати водій за травмування пішохода, якщо водієм не порушені правила безпеки дорожнього руху).

Щодо мотиву, мети, емоціонального стану, то вони є факультативними ознаками суб'єктивної сторони. Тобто такими, що впливають на кваліфікацію діяння тільки у випадках, коли вони прямо зазначені в КК України або впливають з нього.

Згідно із кримінальним законодавством, вина може проявлятися у формі умислу або необережності. Інших форм вини кримінальний закон не знає. В свою чергу, умисел поділяється на умисел прямий і умисел непряний, а необережність поділяється на кримінально протиправну самовпевненість і кримінально протиправну недбалість. Ці форми і види вини конструюються залежно від змісту й співвідношення інтелектуального і вольового моментів і характеризують психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків.

Інтелектуальний момент визначає ті чинники, які належать до свідомості особи, а вольовий – ті чинники, які належать до її волі.

Залежно від форми вини кримінальні правопорушення поділяються на умисні й необережні. У певних випадках вказівка на форму вини може бути дана безпосередньо в КК України (ст. 115 КК України – умисне вбивство, ст. 119 КК України – вбивство через необережність), але у більшості випадків форма вини визначається з інших ознак складу кримінального правопорушення, наведених у тексті диспозиції. Так, очевидно, що кримінальні правопорушення, де вказано мотив, мета або якщо вони випливають з формулювання норми, є кримінальними правопорушеннями умисними (згвалтування, крадіжка, вимагання, незаконні дії у разі банкрутства). В інших випадках шляхом застосування філологічного, систематичного та інших способів тлумачення приходимо до висновку, що кримінальне правопорушення є необережним (порушення вимог законодавства про охорону праці – ст. 271 КК України, порушення чинних на транспорті правил – ст. 291 КК України). Деякі кримінальні правопорушення можуть бути вчинені як умисно, так і необережно (зараження вірусом імунodefіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби – ст. 130 КК України, розголошення державної таємниці – ст. 328 КК України).

На особливе значення дослідження вини при розгляді кримінальних справ звертає увагу Пленум Верховного Суду. Так, у п. 2 своєї Постанови від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» Пленум зазначив, що при призначенні покарання відповідно до статей 65-69 КК України суди мають враховувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, сукупність усіх обставин, що його характеризують (форма вини, мотив, спосіб, характер вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, тяжкість наслідків), особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [5].

Ознаками інтелектуального моменту прямого і непрямого умислів є:

а) усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння;

б) передбачення його суспільно небезпечних наслідків (ключовими словами, які відповідають першій і другій ознакам інтелектуального моменту, є: усвідомлення й передбачення).

Ознака вольового моменту прямого умислу полягає в бажанні особи настання суспільно небезпечних наслідків, а непрямого умислу – у не бажанні, але свідомому припущенні їх настання (ключові слова: бажання і свідоме припущення).

Що ж до вольового моменту, то він різний у зазначених видах умислу, і саме по ньому проходить поділ умислу на прямий і непрямий. Вольовий момент умислу вирішує питання про ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків свого діяння.

Свідоме припущення настання суспільно небезпечних наслідків означає, що особа не зацікавлена в їх настанні, вони виступають як побічний результат діяння винного, бо він прагне досягти інших наслідків. Що ж до тих наслідків, які настали, то він ставиться до них байдуже, не замислюючись з цього приводу, або без всяких конкретних підстав сподівається, що вони не настануть. Скажімо, пропускаючи електричний струм через дріт, закріплений на паркані ділянки, особа не бажає ураження ним кого-небудь, але свідомо це припускає стосовно осіб, які захочуть проникнути на ділянку. Смерть потерпілого від електроструму буде кваліфікуватись як вбивство з непрямым умислом.

Оскільки суспільно небезпечні наслідки від кримінальних правопорушень з прямим і непрямым умислом цілком порівнянні, кримінальне законодавство не формулює окремо кримінальних правопорушень, що характеризуються прямим умислом, і кримінальних правопорушень, що характеризуються непрямым умислом.

Щодо непрямого умислу, то він можливий тільки у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом (умисне вбивство, умисне знищення або пошкодження майна). До того ж констатування наявності непрямого умислу можливе тільки у закінченому кримінальному правопорушенні (бо готування і замах з непрямым умислом неможливі). Якщо у наведеному раніше прикладі з електричним струмом ніхто не буде травмований, кваліфікувати це діяння як замах на вбивство не можна [6, с. 334].

У межах формулювання прямого умислу теорія і практика кримінального права знають певні його різновиди. Так, за часом виникнення умислу розрізняють заздалегідь обдуманий умисел і такий, що раптово виник. При заздалегідь обдуманому умислі є певний розрив у часі між виникненням наміру вчинити кримінальне правопорушення і його реалізацією (те, що в деяких країнах зветься

«передумисний злочин»). При умислі, що раптово виник, намір вчинити кримінальне правопорушення виникає раптово і зразу ж реалізується (так званий «непередумисний злочин») [7, с. 58]. Як правило, кримінальні правопорушення з високим ступенем суспільної небезпеки характеризуються заздалегідь обдуманим умислом, хоча можуть бути вчинені і з умислом, що раптово виник (це стосується вбивств, хуліганств, зґвалтувань, розбійних нападів). Дослідження питання часу виникнення наміру вчинити кримінальне правопорушення і його наступної реалізації має суттєве значення для індивідуалізації покарання. Варто також погодитись із твердженням О.В. Ус, що при встановленні вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення необхідно чітко з'ясувати її інтелектуальні та вольову ознаки (їх зміст) [8, с. 135]. Крім того, принципове значення для кваліфікації кримінального правопорушення має розмежування форм та видів вини (прямого від непрямого умислу, непрямого умислу від кримінально протиправної самовпевненості, кримінально протиправної недбалості від казусу).

Залежно від визначеності мети, якої хоче досягти особа, вчиняючи кримінальне правопорушення, умисел поділяється на визначений і невизначений. При визначеному умислі особа чітко уявляє собі, яких саме наслідків вона хоче досягти. Недосягнення цих наслідків з причин, що не залежали від її волі, буде розглядатись як замах на конкретне кримінальне правопорушення. Скажімо, з метою вбивства наноситься удар каменем по голові. Якщо смерть не настала, це буде розглядатися як замах на вбивство. При невизначеному умислі особа передбачає настання наслідків свого діяння, але вони неконкретизовані, будь-які з них «задовольняють» злочинця. Так, наносячи удари потерпілому, злочинець усвідомлює, що вони можуть призвести до різних наслідків щодо здоров'я потерпілого, і згодний на будь-які з них. У таких випадках кваліфікація здійснюється за наслідками, що фактично настали. У нашому випадку це можуть бути й легкі тілесні ушкодження, й середньої тяжкості, й тяжкі.

Отже, суб'єктивну сторону як елемент складу кримінального правопорушення утворюють такі ознаки як вина, мотив, мета та емоційний стан. Єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони для усіх кримінальних правопорушень є вина, решта ознак – факультативні, тобто в одних випадках вони наявні у статті, в інших

відсутні, а відтак характерні не для усіх кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Загальна частина М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 29.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Верховного суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>
6. Брич Л.П. Значення ознак суб'єктивної сторони у розмежуванні суміжних складів злочинів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 333-352.
7. Гуцуляк М.Я. Поняття, зміст та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ. 2014. С. 57-60.
8. Ус О.В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 49. Том 2. 2018. С. 130-136.

В.В. Мушенко,
доктор юридичних наук, професор
(м. Київ)

ПОДАТКОВІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У Податковому кодексі України (надалі – ПК України) [1], як основному нормативно-правовому акті, що регулює відносини виконання податкового обов'язку, визначено правові механізми застосування податкових преференцій (податкові пільги та звільнення, заходи фінансової відповідальності тощо). В умовах оголошення правового режиму воєнного стану Верховна Рада України, шляхом внесення змін до ПК України та інших нормативно-правових актів, запровадила ряд податкових преференцій. Дослідження їх теоретико-правового механізму, необхідність певної систематизації та визначення перспектив використання, викликають науковий інтерес та спонукають до здійснення дослідження.

Мета даного дослідження полягає у аналізі податкових преференцій як фінансово-правової категорії, дослідженні запропонованих законодавцем податкових преференцій воєнного стану та формуванні висновків щодо доцільності використання таких преференцій в умовах правового режиму воєнного стану та після його завершення.

Отже, після початку повномасштабного ворожого вторгнення на територію нашої держави, що спричинило зупинення чи значне зменшення підприємницької активності вітчизняних платників податків, органом законодавчої влади була запропонована нова (більш лояльна) модель формування податкового навантаження, яка сформована з метою створення податкових стимулів для збереження рівня економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності на час війни, стимулювання благодійності та волонтерства як соціально-економічних явищ воєнного часу, а також формування фінансово-економічного потенціалу післявоєнної розбудови країни.

Досліджуючи правові механізми запровадження податкових преференцій воєнного стану в Україні, у першу чергу, звернемо увагу на визначення теоретичної сутності основних (довоєнних) фінансово-правових категорій даного дослідження: «податкова пільга» та «податкова преференція». Зазначимо, що згідно з статтею 30 ПК України, «податкова пільга – це передбачене податковим

законодавством звільнення платника податків від обов'язку з нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору у меншому розмірі а наявності відповідних підстав» [1]. ПК України крім визначення, містить також перелік податкових пільг, які можна розподілити так: 1) податкове відрахування (знижка), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; 2) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору, тобто податковий кредит у міжнародному розумінні цього терміну; 3) установлення зниженої ставки податку, збору; 4) звільнення від сплати податку.

Оскільки ПК України (основний кодифікований закон про оподаткування) не містить визначення такої фінансово-правової категорії як «податкова преференція», то звернемося до доктринального тлумаченні категорії «преференція», яка визначається як «пільги, лояльне ставлення або переваги, які надаються державі, організації, підприємству або окремії фізичній особі з боку вищої або рівної за рівнем інстанції для підтримки деяких видів діяльності» [2, с. 261]. Безпосередньо характеризуючи «податкові преференції», Л.Л. Тарангул зазначає, що вони «можуть застосовуватися у формі зниження податків та митних зборів, звільнення від нарахування та сплати податкових платежів тощо» [2, с. 266].

Розглянувши теоретико-правові моделі досліджуваних категорій зазначимо, що після ворожого вторгнення на територію України, держава змушена була для забезпечення функціонування економіки, шляхом запровадження адекватної до сформованою війною дійсності нової податкової моделі. Початковим етапом формування законодавцем нової податкової моделі, на нашу думку, слід вважати прийняття законів України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03.03.2022 р. [3] та «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120–ІХ від 15 березня 2022 року [4], які визначили основну податкову преференцію воєнного стану – заборона та мораторій на проведення усіх видів перевірок (не проведення податкових перевірок шляхом припинення існуючих на момент прийняття даного закону та здійснення нових перевірок (окрім

випадків, встановлених законом); запровадження мораторію на проведення перевірок правильності нарахування та сплати ЄСВ) [4].

Авторське бачення використання комплексної теоретико-правової категорії «податкові преференції» доцільно обґрунтувати наступним чином. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» сформовано позитивні для вітчизняного платника зміни адміністрування податків (дозволи та звільнення), які ми можемо називати податковими пільгами. Проте неможливо, на нашу думку, віднести до категорії «податкова пільга – звільнення платника податків від обов’язку з нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору у меншому розмірі а наявності відповідних підстав» – обмеження контрольних повноважень державних податкових органів, зокрема щодо «не нарахування пені, а нарахована підлягає скасуванню та скасовується застосування штрафних (фінансових) санкцій». Саме тому «лояльне ставлення або переваги, які надаються підприємству або окремії фізичній особі з боку вищої або рівної за рівнем інстанції» нами визначаються як податкові преференції [4].

Як показують проведені дослідження, на нашу думку, крім здійснення підтримки фінансово-матеріального стану вітчизняних платників податків, податкові преференції воєнного стану були спрямовані на формування матеріально-технічного потенціалу та обороноздатності нашої країни:

- не вважати постачанням товарів та послуг (не оподатковувати ПДВ) випадки, коли вони передаються/ надаються військовим, правоохоронним органам для потреб забезпечення оборони держави та/або медичним закладам, крім випадків, коли такі операції з постачання товарів та послуг оподатковуються за нульовою ставкою ПДВ;

- звільняються від оподаткування ПДВ операції з ввезення та постачання товарів оборонного призначення, лікарських засобів та медичних виробів за переліком, встановлених Кабінетом Міністрів України;

- звільняються від оподаткування (акцизним податком) операції щодо передачі пального військовим, правоохоронним органам та медичним закладам, примусово вилучення пального для потреб держави чи передача пального як гуманітарної допомоги;

- застосовання ставок ПДВ у розмірі 7% та акцизного податку у розмірі 0,00 євро за 1000 літрів для імпорту та постачання на територію України бензину, дизельного палива, нафти та інших нафтопродуктів, важких дистилатів, скрапленого газу, пропану, ізобутану;

- не оподатковується податком на доходи фізичних осіб: 1) благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які живуть на території бойових дій та які постраждали внаслідок збройної агресії; 2) фізичним особам надано право на податкову знижку за результатами 2022 року щодо витрат на благодійність та пожертвування неприбутковим організаціям (до 16% загального оподаткованого доходу звітного року) [4].

Поряд із наданням таких видів податкових преференцій воєнного стану як дозволи та звільнення, розглянемо більш детально правовий механізм не застосування вказаних вище заходів фінансової відповідальності у теоретичному та прикладному аспектах. Розпочнемо з того, що важливою умовою забезпечення законності та правопорядку в будь-якій державі є нормативно-правове закріплення механізму юридичної відповідальності, яка відіграє особливу роль у політичному, економічному, соціальному житті суспільства. Фінансова відповідальність являється одним з видів юридичної відповідальності, яка має особливості, властиві кожній самостійній правовій категорії.

Відповідно до п. 111.1. ст. 111 ПК України за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова, адміністративна, кримінальна. При цьому, відповідно до ст. 112 ПК України притягнення до фінансової відповідальності платників податків за порушення законів з питань оподаткування, іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, не звільняє їх посадових осіб за наявності відповідних підстав від притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності [1].

Фінансово-правова відповідальність має обов'язкові ознаки, властиві юридичній відповідальності загалом: а) підставою відповідальності є вчинення правопорушення; б) відповідальність за порушення фінансового законодавства виступає як форма реалізації державного примусу за порушення приписів фінансово-правових

норм; в) полягає у застосуванні до правопорушника негативних наслідків, передбачених у санкціях фінансово-правових норм, які мають майновий характер і виражені переважно в грошовій формі; г) відповідальність за порушення фінансового законодавства реалізується у специфічній процесуальній формі [5, с.114].

Розглянувши теоретико-правові аспекти проблематики дослідження віднесення звільнення від притягнення до фінансової відповідальності до окремого виду податкових преференцій воєнного стану, звернемо увагу на особливості їх законодавчої реалізації. Отже, після 24.02.2022 р. у відповідності до прийнятих законів України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03.03.2022 р., «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03. 2022 р., «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 р. [3; 4; 6] зазнав трансформації підстави для притягнення до фінансової відповідальності:

- скасовано нарахування пені (за ст. 129 ПК України) та визначено необхідність списання пені, нарахованої за порушення в результаті війни;

- розширено часові рамки, в межах яких програмні реєстратори розрахункових операцій можуть працювати без підключення до інтернету, а суб'єкти підприємницької діяльності до завершення воєнного стану звільняються від санкцій за порушення Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг». (Крім застосування санкцій за порушення під час продажу підакцизних товарів);

- скасовані штрафи та пені, що нараховується при виправленні самостійно виявленого заниження податкових зобов'язань (з 24.02. по 25.07.2022 р.)

Однак після 25.07.2022 р. податкові преференції воєнного стану у частині не притягнення до фінансової відповідальності зазнали змін у напрямі посилення їх первісного карального призначення. Законодавцем визначено алгоритм застосування штрафних санкцій: 1) у разі подання уточнюючого розрахунку до декларації – 3%; 2) при включенні суми заниження до декларації за

наступний період – 5%. Крім того, законодавець відновив перебіг строків давності щодо: - подання податкової звітності, - сплати податків, - реєстрації податкових накладних; - проведення камеральних, фактичних та деяких документальних позапланових перевірок. На порушення, встановлені такими перевітками, почав не поширюватись мораторій на застосування штрафних санкцій.

Проведені дослідження дають можливість здійснити певні узагальнення щодо сформованої системи податкових преференцій воєнного стану:

1. Зупинено процедури контролю та обліку платників податків, перебіг податкових строків, зокрема строків давності, передбачених ст. 102. та п. 69.9 підрозд. 10 розд. XX ПК України [1].

2. Скасовано нарахування пені (за ст. 129 ПК України) та визначено необхідність списання пені, нарахованої за порушення в результаті війни.

3. Мораторій на податкові перевірки, встановлений у 2020 р. у зв'язку з пандемією COVID-19 зупинено і замінено іншим аналогічним мораторієм на період воєнного стану, крім фактичних та камеральних перевірок у зв'язку із бюджетним відшкодування, перевітками декларацій платників єдиного податку 4-ї групи.

4. Надано можливість виконання податкового обов'язку протягом 6 місяців після припинення або скасування воєнного стану, якщо через бойові такий платник податків не має можливості їх виконати.

5. Дозволено подавати звітність та іншу документацію у паперовій формі, а виправлення помилок у поданих деклараціях до 20.07.2022 р. можливо без застосування штрафних санкцій.

6. Визначено, що операції з добровільної передачі чи примусового відчуження підакцизних товарів на користь Збройних Сил України, інших воєнізованих формувань чи державних органів не вважаються операціями з реалізації для цілей оподаткування, а також дозволено звільняти майно з під податкової застави у спрощеному порядку тощо [4].

Проведені дослідження змін законодавства про оподаткування за період від початку війни до даного часу, дають підстави запропонувати періодизацію (два періоди) застосування податкових преференцій воєнного стану. Перший період (з 24.02. по 26.05.2022 р.) нами визначається як необхідний режим максимального сприяння платникам податків з боку держави. Другий період, більш

спрямований на політику наповнення бюджетів, шляхом поступового скасування окремих податкових преференцій воєнного стану. На наше переконання, другий період започатковано з 27.05.2022р. по даний час змінами до ПК України, внесеними Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» від 12.05.2022, який набрав чинності 27.05. 2022 р [7].

Цим законом поступово зазнали обмеження податкові преференції воєнного стану:

1. Здійснено поділ платників за критерієм господарської та податкової спроможності на три категорії: 1) платники, що з моменту введення воєнного стану втратили можливість виконувати свої податкові обов'язки і досі не відновили цієї можливості – звільняються від відповідальності, але зобов'язані їх виконати протягом 6 місяців після завершення воєнного стану; 2) платники, що втрачали таку можливість, а потім її відновили – зобов'язані вчинити всі обов'язкові дії протягом 60 днів з моменту відновлення такої можливості. 3) платникам, що зберігали можливість виконувати свої податкові обов'язки протягом усього часу воєнного стану, визначено строки виконання своїх податкових обов'язків.

2. Скасовані (на період з 24.02. по 25.07.2022 р.) штрафи та пені, що нараховуються при виправленні самостійно виявленого заниження податкових зобов'язань, в подальшому частково відновлені. Зокрема, штрафні санкції застосовуються таким чином: у разі подання уточнюючого розрахунку до декларації – 3%; при включенні суми заниження до декларації за наступний період – 5%.

3. Перебіг строків давності відновлено щодо: подання податкової звітності, сплати податків, реєстрації податкових накладних; проведення камеральних, фактичних та деяких документальних позапланових перевірок. На порушення, встановлені такими перевітками, не поширюватиметься мораторій на застосування штрафних санкцій [7].

Висновки. Досліджуючи нормативно-правове регулювання податкових правовідносин воєнного часу, доцільно надати власні пропозиції щодо теоретико-правового осмислення окремих новітніх теоретико-правових категорій. Зокрема, «податковими преференціями воєнного стану» доцільно вважати переваги, що надаються платникам податків у вигляді зниження податкових

ставок, застосування додаткових податкових відрахувань, звільнення від сплати податку, надання податкового кредиту, не нарахування пені, не застосування штрафних (фінансових) санкцій тощо на період дії правового режиму воєнного стану. Незастосування заходів фінансової відповідальності у період воєнних дій в країні можна характеризувати як окремий та самостійний вид податкових преференцій воєнного стану. Наразі це підтверджується у відповідних нормах законодавства та практиці правозастосування, а саме: наявності спеціальної юридичної підстави не застосування системи спеціальних санкцій.

У період дії правового режиму воєнного стану вважаємо за доцільне скасування фінансової відповідальності для суб'єктів господарювання, що втратили повністю або частково матеріально-фінансові можливості для здійснення підприємницької діяльності. Після скасування правового режиму воєнного стану та у ситуації поступової стабілізації економічних відносин в країні доцільне поступове відновлення механізму застосування фінансових санкцій з метою формування національної складової фінансово-матеріальної бази для забезпечення подолання наслідків ворожої агресії.

Поряд з цим, доцільним є подальше теоретико-правове формування та законодавче закріплення системи обмежень щодо застосування податкових преференцій у віддалених від активних військових дій регіонах нашої держави, а також в залежності від настання фактичних негативних наслідків від військових подій. Також вбачаємо за доцільне здійснення більш детальної класифікації видів податкових преференцій воєнного стану, законодавче закріплення яких великою мірою відповідатиме основам законодавчої техніки та сприятиме реалізації принципу нейтральності оподаткування.

Перспективою подальших досліджень є вивчення особливостей застосування механізмів податкових преференцій у країнах, на території яких відбуваються (відбувалися) збройні конфлікти та повномасштабні військові дії з метою забезпечення мінімізації впливу державних фіскальних звільнень на конкуренцію між окремими суб'єктами господарювання шляхом створення більш сприятливих умов для виробництва певних видів товарів, виконання робіт, надання послуг, здійснення зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України. Монографія. За заг. ред. Л.Л. Тарангул. Київ : Фенікс, 2012. 532 с.
3. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net>.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
5. Мушенко В. В. Фінансове правопорушення та відповідальність за його вчинення в системі державної фінансової політики України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 5. С. 110–117.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net>
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2967-V. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

Д.Є. Охман,
здобувач освіти
(м. Кам'янець-Подільський)
Науковий керівник:
А.В. Найчук,
кандидат філософських наук
(м. Кам'янець-Подільський)

РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Права людини – це природні можливості кожного індивіда, які забезпечують його життя, людську гідність та надають можливість для свободи діяльності в усіх сферах суспільного життя. Варто також зазначити, що права людини мають природну сутність і є невід’ємними від індивіда, існують незалежно від закріплення в нормативно-правових актах держави, а також виступають об’єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. Актуальність питання щодо реалізації і захисту прав людини полягає у тому, що, незважаючи на цінність кожного із прав і визнання необхідності вдосконалення механізмів їх захисту на міжнародному рівні, у різних державах дещо відмінні норми, які регулюють питання, що стосуються захисту прав людини. Саме ці питання потребують детального наукового дослідження та обґрунтування у контексті реалізації і захисту прав людини.

В Україні права людини закріплені в Конституції України. Так, в Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина, в якому вказано:

- всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах;
- права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними;
- права і свободи людини і громадянина не є вичерпними;
- Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; прийняття нових законів або при внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод;
- права будь-якої людини є універсальними (вони належать усім людям в будь-яких ситуаціях незалежно від соціального становища), вродженими(вони вже належать кожній людині лише за фактом народження) і невід’ємними (це означає неможливість

позбавити індивіда цих прав чи неможливість його добровільної відмови від цих прав).

Стаття 3 Конституції України визначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Окрім того, Конституція України відносить до особистих прав і свобод наступні: відповідно до ст. 27 Конституції України – право на життя; відповідно до ст. 28 Конституції України – право на повагу своєї гідності; відповідно до ст. 29 Конституції України – право на особисту свободу і недоторканість; відповідно до ст.ст. 31, 32, 51, 52 Конституції України – право на таємницю особистого життя; відповідно до ст. 30 Конституції України – право на недоторканість житла; відповідно до ст. 35 Конституції України – свобода світогляду і; відповідно до ст. 33 Конституції України – свобода пересування та право вільного вибору місця проживання; відповідно до ст. 49 Конституції України – право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; відповідно до ст. 55 Конституції України – право на судовий захист своїх прав; відповідно до ст. 59 Конституції України – право знати свої права. Необхідно також зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 4 Цивільно процесуального кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [2].

Реалізація і захист прав людини в світі здійснюються відповідно до Положень про права людини, які містяться у статтях Статуту Організації Об'єднаних Націй, що стали основою становлення нового інституту права – міжнародного захисту прав людини і основних свобод. Так, 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила Загальну декларацію прав людини, яка проголосила центральний пункт концепції прав людини – визнання людської гідності кожної особи. 10 грудня відзначається в усьому світі, як День прав людини [3]. Відтоді права людини набули особливої цінності, яка належить усьому міжнародному співтовариству, а також отримали обґрунтування в міжнародному праві, як правовий стандарт до якого повинні прагнути всі народи і держави, кожна людина набула певного правового статусу відповідно до міжнародного гуманітарного та національного права.

До сучасних міжнародно-правових актів також належать:

1) Міжнародний білль про права людини, який проголошує невід'ємні права і основні свободи людини, та угоди, що спрямовані на запобігання і покарання злочинів, що призводять до грубих масових порушень прав людини: Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року, Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 жовтня 1968 року;

2) конвенції, які спрямовані на захист груп населення, що потребують особливої турботи з боку держави: Конвенція про права дитини від 1989 року, Конвенція про охорону материнства від 1952 року, Конвенція про статус осіб без громадянства від 1954 року та інші;

3) конвенції, які мають за мету захист індивіда від зловживань з боку державних органів і посадових осіб та документи, що передбачають можливість окремих осіб домагатися розгляду їх скарг (петицій) на свій уряд у міжнародних органах: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження та покарання від 10 грудня 1984 року, Женевські конвенції 1949 року про захист жертв війни та інші.

Варто зазначити, що Україна є стороною практично всіх багатосторонніх конвенцій ООН в галузі прав людини. Кожна країна світу, яка взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, в тому числі і про права людини, повинна керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві. Держави, що взяли на себе зобов'язання виконувати міжнародні документи про права людини, зобов'язані створити умови для здійснення і захисту прав кожної людини. Практично всі сучасні конституції демократичних держав мають норми, які у загальній формі гарантують непорушність основних прав людини.

Отже, до основних прав людини відносяться такі права, які початково були закріплені у Загальній декларації прав людини:

- право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3);
- свобода від катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 5);
- право на рівний захист від якої б то не було дискримінації (ст. 7);

- право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав людини, наданих їй конституцією або законом (ст. 8);
- свобода від довільного арешту, затримання або вигнання (ст. 9);
- право на справедливий судовий розгляд (ст. 10);
- право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави (ст. 13);
- право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14);
- право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18);
- право на соціальне забезпечення (ст. 22);
- право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23);
- право на освіту, спрямовану на повний розвиток людської особистості і на збільшення поваги до прав людини і основних її свобод (ст. 26);
- право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені (ст. 28) [3].

Окрім того, конституційні права людини і громадянина – це певні можливості суб'єкта конституційно-правових відносин, які існують і функціонують відповідно до стану розвитку громадянського суспільства й держави. Конституційні свободи людини і громадянина – це спроможність людини діяти відповідно до власних інтересів та телеологічних настанов. Конституційні обов'язки людини і громадянина – це міра обов'язкової поведінки, якої кожен повинен дотримуватися для забезпечення нормального функціонування інших суб'єктів громадянського суспільства [4, с. 52]. Тобто, права людини є особливою глобальною проблемою, вирішення якої залежить від кожної держави, якості конституційної регламентації та конституційного регулювання суспільних відносин. В умовах правової держави гарантії прав і свобод людини є сукупністю умов і спеціальних правових способів і засобів, за допомогою яких забезпечується їх реалізація, охорона та захист. Головне призначення правових гарантій полягає у створенні необхідних умов для перетворення закріплених у законі прав і свобод із можливостей на реальність. Питання гарантій і свобод людини є одним із найбільш актуальних на сучасному етапі.

Необхідно також зазначити, що за захистом своїх порушених прав кожна людина може звернутися до Європейського суду з прав людини. Так, Європейський суд з прав людини – це міжнародна судова установа, уповноважена розглядати заяви осіб, які скаржаться на порушення своїх прав, передбачених Європейською конвенцією з прав людини [5]. Конвенція є міжнародним договором, на підставі якого значна кількість європейських держав домовилися забезпечувати певні основні права, які викладені у самій Конвенції. В свою чергу Європейський суд виступає наднаціональною міжнародною судовою установою, яка розглядає скарги осіб щодо порушення їхніх прав державами – сторонами Конвенції. Європейський суд може розглядати лише ті заяви, які спрямовані проти держав, що ратифікували Конвенцію та відповідні протоколи, і які стосуються подій, що відбувалися після дати ратифікації. Тобто, людина може звернутися до Європейського суду лише зі скаргами, предмет яких перебуває у сфері відповідальності суб'єкта владних повноважень однієї з цих держав, проте Європейський суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних інституцій. Європейський суд приймає заяви до розгляду лише після того, як були використані усі внутрішні засоби юридичного захисту, і лише протягом шести місяців з дати винесення остаточного рішення, та не розглядає заяву, яка не відповідає цим умовам прийнятності.

Надзвичайно важливо, щоб перед зверненням до Європейського суду людина використала усі засоби судового захисту в державі, проти якої спрямована заява, які могли б призвести до усунення порушення, що є предметом оскарження; в протилежному випадку людина має довести, що такі засоби захисту є неефективними. Це означає, що спочатку слід звернутися до національних судів, яким підсудна справа, включаючи відповідну вищу судову інстанцію, для захисту своїх прав, про порушення яких людина має намір поскаржитись до Суду. Крім того, використовуючи належні засоби захисту, необхідно дотримуватись національних процесуальних правил, зокрема, передбачених законодавством строків.

Окрім того, зазначимо, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з

прав людини, який у своїй діяльності керується Конституцією України, Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [6], чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Тобто, забезпечення належного захисту і реалізації прав людини і громадянина в Україні є важливим завданням нашої держави та актуальним напрямом розвитку правової системи. Наші очікування від ефективності сучасного права, відчуття захищеності кожним, гарантований і забезпечений відповідно до рівня цивілізованих держав перелік прав – все це, як і багато інших складників, входить в поняття демократичного права. Саме від того, наскільки право є «конструктивним», багато в чому залежить і якість нашого життя сьогодні, а також його удосконалення завтра. Отже, на сучасному етапі розвитку України проблема реалізації і захисту прав людини набуває особливого значення, адже у сучасному світі ступінь забезпеченості прав і свобод кожної людини є ціннісним орієнтиром, який свідчить про досягнутий рівень демократії держави, ступінь розвиненості суспільства. Держава зобов'язана визнавати людину найвищою соціальною цінністю, установлювати, легітимувати, охороняти її права і свободи, забезпечувати їх фактичне здійснення. В сьогоднішній перед усіма сучасними державами постала проблема формування нового світового порядку, який би забезпечив безпеку всіх народів і підтримувався усім міжнародним співтовариством.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Лазарєва М.Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. 2020. С. 51-53. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/13.pdf
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини):

Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

О.В. Охман,
*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ ТА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ

Пропаганда війни – це злочин проти миру і безпеки людства, який порушує як міжнародні норми, так і законодавства окремих країн. Так, пропаганда війни була засуджена Генеральною Асамблеєю ООН ще у 1947 році, а у Міжнародному пакті щодо громадянських та політичних прав від 1966 року сказано, що будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом. Відтак, у кожній країні, яка входить до ООН, в законодавстві прописана відповідальність за пропаганду агресивної війни. Так, відповідно до ст. 20 Міжнародного пакту про політичні та громадянські права, прийнятого 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом. Частина 2 зазначеної статті Пакту містить положення про заборону будь-якого виступу на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства [1].

Варто зазначити, що ст. 436 КК України «Пропаганда війни» містить лише простий склад кримінального правопорушення, диспозицією якої охоплюються вчинення публічних закликів до агресивної війни або до розв’язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [2]. Як зазначає І.А. Ботнаренко, публічні заклики до агресивної війни (до

розв'язування воєнного конфлікту) можна назвати лише однією зі складових системного комплексу дій, спрямованих на формування суспільної думки, а сама пропаганда може мати будь-які інші форми (поширення неправдивої інформації, пропаганда може бути письмовою, усною, електронною тощо) [3, с. 31]. Необхідним кроком на шляху розширення спроможності переслідування за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства є криміналізація протиправних діянь, що вчиняються саме в умовах війни, та приведення їх у відповідність вимогам міжнародного рівня. Тому для посилення кримінальної відповідальності за пропаганду війни, Верховною Радою було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року, яким було доповнено Розділ XX Особливої частини КК України статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [4]. Більш детально здійснимо аналіз відповідних змін кримінального законодавства.

Диспозиція ч. 1 ст. 436-2 КК України містить такі форми діяння, як:

1) представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;

2) вчинене в будь-який інший спосіб виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році;

3) визнання правомірною цієї агресії;

4) заперечення зазначеної агресії;

5) виправдовування тимчасової окупації частини території України;

6) визнання правомірною цієї окупації;

7) заперечення зазначеної окупації;

8) глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, представників іррегулярних незаконних збройних формувань, представників озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, представників окупаційної адміністрації Російської

Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України;

9) виготовлення та наступне поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України чи тимчасової окупації частини території України, або глорифікація перелічених вище осіб;

10) дії, передбачені частиною 1 або 2 цієї статті, вчинені службовою особою, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

Особливістю кримінальної відповідальності за ст. 436-2 КК України є те, що закон про кримінальну відповідальність, який встановлює кримінальну протиправність діяння, не має зворотної дії в часі, відповідно до ч. 2 ст. 5 КК України, то не несуть відповідальність за перелічені форми діяння особи, які вчинили їх до 16 березня 2022 року.

Необхідно також зазначити, що виходячи з положень ст. 8 КК України, якщо аналізовані форми діяння за ч. 3 ст. 436-2 КК України вчинені за межами України іноземцем чи особою без громадянства, що не проживає постійно в Україні, відповідальність за них настає лише якщо такі діяння були вчинені службовою особою, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

Розглянемо значення деяких термінів, які застосовані у диспозиції ст. 436-2 КК України:

1) виправдовування – доведення нібито своєї правоти. Виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України є результатом впливу ворожої пропаганди, яка із самого початку виявляється потужним інструментом ведення гібридної війни проти нашої держави з боку Російської Федерації [5, с. 44];

2) визнання правомірною – доведення, ніби агресія чи окупація спирається на право;

3) заперечення – заявлення про свою незгоду з тим, ніби агресія (окупація) має місце;

4) глорифікація – схвалення або звеличення агресії (окупації) Російської Федерації проти України. «Глорифікацією» у

кримінально-правовому розумінні є уславлення чи героїзація осіб, які тим чи іншим чином брали участь у збройній агресії російської федерації проти України, забезпечували діяльність окупаційної адміністрації, представляли державні органи і структури країни-агресора [6, с. 30];

5) виготовлення, поширення матеріалів – створення та подальше розповсюдження примірників відповідної інформаційної продукції, причому можливе поєднання двох дій;

6) збройні формування Російської Федерації – збройні сили, прикордонні війська, війська цивільної оборони, внутрішні війська («росгвардія»), федеральна служба безпеки, служба зовнішньої розвідки, органи державної охорони, військова прокуратура, військові слідчі органи слідчого комітету Російської Федерації, федеральний орган забезпечення мобілізаційної підготовки органів державної влади Російської Федерації, військові підрозділи федеральної протипожежної служби, спеціальні формування, створювані у воєнний час;

7) іррегулярні незаконні збройні формування – формування осіб-комбатантів, що входять до складу озброєних сил сторони в збройному конфлікті (міжнародному чи внутрішньому), але не належать до її регулярних сил, діють всередині або за межами власної території.

Зауважимо, що виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, які містяться в диспозиції ст. 436-2 КК України слід відмежовувати від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК України, а саме пропаганду війни у формі публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту. По-перше, у ст. 436 КК України передбачено публічність закликів, тобто заклики до війни чи конфлікту, які ще не розпочалися, а метою закликів є схилення до війни чи конфлікту, що стосується ст. 436-2 КК України передбачає про збройну агресію Російської Федерації проти України. Крім того, передбачено в ст. 436-2 КК України виправдовування, тобто доведення особою своєї правоти, що стосується визнання правомірною, тобто доведення, що агресія чи окупація спирається на правові засади, враховуючи міжнародне законодавство. Окрім того, у ст. 436-2 КК України передбачено дії у вигляді виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної

агресії Російської Федерації проти України, а в ст. 436 КК України виготовлення матеріалів із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Ознаками для розмежування є те, що у ст. 436 КК України: 1) йдеться про матеріали, що містять заклики до війни чи конфлікту; 2) ці війна чи конфлікт ще не розпочалися, а у ч. 2 ст. 436-2 КК України – про матеріали щодо виправдовування чи визнання правомірною війни, яка вже триває.

Також необхідно відмежовувати заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, заперечення тимчасової окупації частини території України, що міститься у ч. 1 ст. 436-2 КК України та виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься зазначене заперечення, яке передбачено у ч. 2 ст. 436-2 КК України від публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, що міститься у ч. 1 ст. 111 КК України – за наступними ознаками:

1) у ст. 436-2 КК України немає ознаки публічності, властивої для ч. 1 ст. 111-1 КК України;

2) суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, може бути будь-яка особа, а для злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України, характерним є спеціальний суб'єкт – громадянин України;

3) відповідно до ч. 1 ст. 111-1 КК України зазначене заперечення здійснюється у формі співпраці з державою-агресором та з метою спричинити шкоду державі Україна, її патріотам чи союзникам; для злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України, ці ознаки не обов'язкові.

Погоджуємося з думкою Р.О. Мовчан, що на відміну від передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, відповідно до ч. 1 ст. 436-2 КК України кримінально протиправними визнаються не лише описані в ній публічні, а й неpubлічні дії [7, с. 201]. Не заперечуючи того, що цим неpubлічним діям безсумнівно притаманна деяка суспільна небезпечність (шкідливість), пропонуємо гіпотезу, що ступінь цієї суспільної небезпеки не є достатнім для визнання їх злочинними, а криміналізація цих проявів – є недостатньо обґрунтованою.

Отже, підсумовуючи викладене зазначимо, що в ч. 1 ст. 436-2 КК України необхідно встановити кримінальну відповідальність виключно за публічне вчинення передбачених дій, а також в межах такої оновленої ч. 1 ст. 436-2 КК України має бути уніфіковано відповідальність, з одного боку, за згадані вище публічні дії, а з іншого – за передбачене у чинній ч. 2 ст. 436-2 КК України виготовлення або поширення відповідних матеріалів. В іншому ж випадку дії особи, яка спочатку публічно виступала із відповідним виправдовуванням, а потім вчинила виготовлення або поширення відповідних матеріалів повинні будуть кваліфікуватися за правилами оцінки реальної сукупності кримінальних правопорушень із одночасним посиланням як на ч. 1, так і на ч. 2 ст. 436 КК України, що, враховуючи однорівневий ступінь та характер суспільної небезпеки таких деліктів, навряд чи є доцільним. Замість цього подібні посягання мали б (за наявності підстав) визнаватися такими, що вчинені повторно, що міститься у ч. 3 ст. 436-2 КК України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Ботнарченко І.А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 413 с. С. 31-35.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20>
5. Батиргареева В.С. До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. *Інформація і право*. № 4(43). 2022. С. 37-49. URL:

<file:///C:/Users/Olga/Downloads/269976-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-622312-1-10-20221223.pdf>

6. Шинкарьов Ю.В., Коваленко О.О. Правова характеристика поняття «глорифікація» як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. Випуск 36, 2022 р. С. 23-30.

7. Мовчан Р.О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. №13(25), 2022. С. 197-204.

Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ

INSTITUTIONAL AND LEGAL ENSURING THE EXERCISE OF OWNERSHIP RIGHTS TO NATURAL RESOURCES

Анотація. Стаття присвятна дослідженню проблемних питань інституційно-правового забезпечення здійснення права власності на природні ресурси в Україні. Встановлено, що Україна сьогодні не може перебувати осторонь світових процесів формування політики у сфері природокористування. Для нашої держави пріоритетною є потреба зміни орієнтирів у механізмі управління, спрямованих на сталий розвиток у використанні і відтворенні природних ресурсів як для теперішнього, так і для наступних поколінь. Обґрунтовується твердження, що конституційні положення щодо здійснення права власності на землю, води, ліси, та інші природні ресурси деталізуються в Земельному, Водному, Лісовому кодексах України,

Кодексі України про надра та інших природоресурсних законах, які є основними законодавчими актами в системі екологічного та природоресурсного законодавства нашої держави. Законодавство України визнає більшість розташованих на території країни природних ресурсів об'єктом права власності, визначаючи для них різний правовий режим.

Ключові слова: інституційно-правове забезпечення, право власності, природні ресурси, управління у сфері використання природних ресурсів, екологічне управління.

Summary. The article is devoted to the study of problematic issues of institutional and legal support for the exercise of ownership of natural resources in Ukraine. It has been established that today Ukraine cannot remain aloof from global policy-making processes in the field of nature management. For our state, the priority is the need to change guidelines in the management mechanism aimed at sustainable development in the use and reproduction of natural resources both for the present and for future generations. The statement is substantiated that the constitutional provisions regarding the exercise of ownership rights to land, water, forests, and other natural resources are detailed in the Land, Water, and Forest Codes of Ukraine, the Code of Ukraine on Subsoil and other natural resource laws, which are the main legislative acts in the system of environmental and natural resource management. legislation of our state. The legislation of Ukraine recognizes the majority of natural resources located on the territory of the country as the object of property rights, defining a different legal regime for them.

Key words: institutional and legal support, property rights, natural resources, management in the field of natural resources use, environmental management.

Постановка проблеми. Здійснення управління в галузі використання природних ресурсів та охорони довкілля, як зазначено в Рекомендаціях парламентських слухань «Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування», покладено на систему державних органів, що наділені повноваженнями щодо формування реалізації державної екологічної політики, та на органи місцевого та самоврядування, які мають власні повноваження щодо забезпечення розвитку відповідних територій із урахуванням їх природних та інших особливостей. З питань, що становлять

загальний інтерес держави та окремої території, ці органи, реалізуючи надані їм повноваження, мають взаємодіяти один з одним для досягнення балансу між державними та місцевими інтересами.

Загальна конструкція цієї моделі не викликає нарікань, адже вона дає змогу розвивати законодавство з питань управління в цій сфері суспільних відносин охоплюючи потреб держави та її окремих територій. Проте відомо, що можливість щось зробити й реальні дії щодо її реалізації нерідко не збігаються. На жаль, правильність цього твердження доводить практика законодавчого регулювання державного та самоврядного управління в цій сфері та інших сферах суспільного життя. Воно в усіх випадках зберігало за центром основні важелі управління процесами у сфері охорони довкілля та природокористування, зводячи роль органів місцевого самоврядування до погодження рішень з питань, що мають загальнодержавне значення, підтримки їх виконання, обмежуючи їх самостійність. Таке співвідношення повноважень між різними рівнями управління не могло не позначатися на його ефективності. Адже «зверху» не завжди можна було помітити реальні можливості та потреби окремих територій, через що вони не отримували потрібного фінансування природоохоронної діяльності, матеріальної підтримки розвитку інженерної та іншої інфраструктури, зокрема пов'язаної з поводженням із побутовими відходами. Ця ситуація негативно сприймалась у суспільстві, змушуючи владу здійснювати певні кроки щодо її виправлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення питань інституційно-правового забезпечення здійснення права власності на природні ресурси знайшло всебічне відображення у наукових напрацюваннях таких відомих учених, як В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, Н. І. Данилко, М. А. Дейнега, В. А. Зуєв, М. І. Єрофєєв, Г. В. Мороз, І. І. Каракаш, Т. С. Кичилук, Н. Р. Кобецька, В. М. Комарницький, Ю. О. Легеза тощо.

Метою цієї публікації є висвітлення окремих аспектів інституційно-правового забезпечення здійснення права власності на природні ресурси як компоненти навколишнього природного середовища в Україні.

Виклад основного матеріалу. Управління на кожному рівні має певну сферу відання, до якої мають «прив'язуватися» відповідні повноваження. За правовою позицією Конституційного Суду

України предметами відання місцевого самоврядування є не будь-які питання суспільного життя, а питання саме місцевого значення, тобто такі, які пов'язані передусім із життєдіяльністю територіальних громад [1, с. 18].

Подальший важливий крок у напрямку децентралізації управління, на думку В. М. Комарницького, передбачає надання органам місцевого самоврядування повноважень, які дадуть їм змогу ефективно керувати всіма процесами економічного, соціального розвитку на підпорядкованій території та охороною довкілля, пов'язаною з цим розвитком. Вирішуючи цю проблему, треба провести ревізію всього того, що з цього питання напрацьовано в законодавстві, серед іншого, й екологічного, у якому можна знайти чимало прикладів запровадження децентралізації управління у сфері охорони навколишнього природного середовища. Це пов'язано з особливістю зазначеної сфери управління, яке здійснюється щодо охорони та використання природних ресурсів, котрі мають конкретну територіальну «прописку», а отже, не можуть залишити осторонь органи місцевого самоврядування від вирішення їх долі [2, с. 204].

Як наголошує Я. О. Бомчак, на сьогодні стан нормативно-правового забезпечення управління екологічною сферою на місцевому рівні є не зовсім задовільним, зокрема причинами цього є: ситуація постійних парламентських криз, що негативно впливають на прийняття законопроектів у сфері екологічної політики, які традиційно вважаються нашими законодавцями дещо другорядними; недостатня структурованість виконавчої влади; організаційно-управлінська некоординованість екологічної діяльності місцевої влади та представництв центральної влади на місцях; корупція та нестача бюджетних коштів на реалізацію заходів з екологічного спрямування; недостатнє науково-методичне обґрунтування законодавчого та нормативного забезпечення екологічної політики місцевого розвитку в нашій державі [3, с. 123].

Після проголошення Україною незалежності розпочинається новий етап розвитку державного управління та його правового забезпечення, зокрема й в екологічній сфері. Необхідність розроблення та закріплення основ державного екологічного управління була передбачена в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., у якій закріплювалося положення про те, що Україна самостійно встановлює порядок

організації охорони природи на своїй території та дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління.

Інститут управління у сфері використання природних ресурсів, як наголошує М. А. Дейнега, є одним із фундаментальних інститутів природоресурсного права. За багато десятиріч його зміст суттєво змінився. Це залежало від завдань, що формувалися кожним історичним періодом перед довкіллям і диктувалися прагненням максимально повно узгодити його інтереси з інтересами економічного розвитку, забезпечення потреб виробництва, населення та світового господарства. Перетворення в управлінні природокористуванням багато в чому були пов'язані з еволюційними процесами всієї системи управління світовим господарством, процесами його глобалізації [4, с. 37].

. Україна сьогодні не може перебувати осторонь світових процесів формування політики у сфері природокористування. Для нашої держави пріоритетною є потреба зміни орієнтирів у механізмі управління, спрямованих на сталий розвиток у використанні і відтворенні природних ресурсів як для теперішнього, так і для наступних поколінь.

Сучасними науковцями пропонуються різні визначення поняття управління у сфері використання та відтворення природних ресурсів. Так, В. І. Андрейцев управління в галузі екології характеризує як урегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, що спрямована на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища, екологічної безпеки юридичними та фізичними особами, дотримання екологічного законодавства попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян [5, с. 135].

А. П. Гетьман управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища визначає як механізм організації та систему діяльності органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері публічних екологічних відносин [6, с. 4].

І. І. Каракаш управління у галузі природокористування розглядає як діяльність уповноважених суб'єктів (державних органів, органів місцевого самоврядування й

об'єднань громадян), спрямовану на забезпечення суспільних інтересів щодо використання і охорони природних ресурсів, а також дотримання та виконання державними органами, юридичними і фізичними особами вимог природноресурсового законодавства» [7, с. 121]. М. І. Єрофеев управління як вид «діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в галузі використання та охорони навколишнього природного середовища визначає щодо реалізації внутрішньої і зовнішньої екологічної політики держави, а також, її внутрішньої і зовнішньої екологічних функцій» [6, с. 163]. В. А. Зуєв екологічним управлінням називає діяльність уповноважених суб'єктів, що ґрунтується на нормах права та спрямована на збереження довкілля в цілому та його окремих компонентів, зменшення техногенного навантаження на нього, забезпечення попередження негативного впливу на навколишнє природне середовище [9, с. 42].

Отже, управління у сфері використання природних ресурсів слід визначити як діяльність уповноважених суб'єктів (органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань), скеровану на практичну реалізацію природноресурсного законодавства України та досягнення цілей, визначених природноресурсним правом, зокрема щодо забезпечення раціонального та ефективного використання природних ресурсів.

Погоджуємося з М. А. Дейнегою, що правовий інститут управління у сфері використання природних ресурсів має міжгалузевий характер, оскільки являє собою сукупність правових норм, зокрема природноресурсного й адміністративного права. При цьому визначені відносини є частиною предмета правового регулювання природноресурсного права, оскільки об'єктом управлінського впливу є забезпечення сталого використання і відтворення природних ресурсів, а вирішальне значення має саме кінцева мета такого впливу [4, с. 235].

Інститут управління у сфері використання і відтворення природних ресурсів, на думку дослідниці, характеризується певними рисами. Це насамперед діяльність органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування й уповноважених організацій; діяльність у сфері природноресурсних відносин, що виникають у зв'язку з використанням і відтворенням природних ресурсів; діяльність, що має чітко визначену управлінську (адміністративно-правову) спрямованість; управлінська діяльність

має здійснюватися з урахуванням об'єктивно існуючих законів природи, специфіки природних процесів, взаємозв'язку та взаємодії природних ресурсів (має носити комплексний характер);

Зміст інституту у сфері використання і відтворення природних ресурсів визначається такими принципами, як законності у здійсненні управління; пріоритету сталого використання і відтворення природних ресурсів; гармонійного поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів у процесі природокористування; комплексного підходу до вирішення питань використання й відтворення природних ресурсів; дотримання просторово-територіального розташування природних ресурсів; поєднання адміністративно-територіального і басейнового принципів організації управління природокористуванням; принцип гласності і залучення громадськості та іншими [4, с. 236].

Аналіз чинного законодавства України дає підстави виокремити такі види органів управління у сфері використання природних ресурсів, як органи державного, самоврядного та громадського управління..

Ю. О. Легеза характеризує систему органів управління у сфері використання та відтворення природних ресурсів як організаційно визначену функціональну єдність органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства (громадських об'єднань, спілок), юридичних осіб з визначеною роллю та спільною метою діяльності, встановлених чинним законодавством заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, їх відновлюваності, збереження» [10, с. 5]. Дослідницею визначено, що «система управління у сфері використання природних ресурсів характеризується диференційованим підходом до її організації. При цьому забезпечення стратегії сталого розвитку та комплексного раціонального використання природних ресурсів стає можливим лише за умови налагодженої взаємодії та взаємозв'язку складної розгалуженої системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування» [10, с. 10].

Разом з тим, науковцями проводилися дослідження правового статусу окремих видів органів управління у сфері використання й відтворення природних ресурсів – органів державної влади» [11], органів місцевого самоврядування [12], а також громадськості [13].

Органи державного управління поділяють на дві групи – органи загального та спеціального державного управління. Органи загального державного управління – це уповноважені законом органи державної виконавчої влади, що здійснюють разом із загальними повноваженнями функції забезпечення ефективного використання і відтворення природних ресурсів (Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, державні адміністрації). Компетенція цих органів передбачена Конституцією України, Законом України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. та рядом інших законодавчих актів, зокрема природоресурсного законодавства України. До органів спеціального державного управління належать спеціально уповноважені органи центральної виконавчої влади та їх територіальні органи, що реалізують функції управління у сфері забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державна служба геології та надр України та інші. Їх повноваження у сфері управління визначені відповідними Положеннями про ці органи, а також поресурсними нормативно-правовими актами. Органи самоврядного управління – місцевого самоврядування та їх виконавчі органи – наділені низкою функцій управління у сфері органи використання природних ресурсів, що передбачені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актах. Органи громадського управління реалізують свої повноваження через громадських інспекторів, що функціонують згідно зі ст. 36 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та діють на підставі відповідних положень.

Зміст та сутність функціонування щодо «здійснення управління у сфері права власності на природні ресурси» розкривається через функції, кожна з яких є окремим видом діяльності, має конкретну мету, порядок здійснення і певне коло суб'єктів. Вони відображають основні напрями впливу суб'єктів управління на відносини щодо використання й охорони природних ресурсів і дають змогу дати загальну характеристику їх діяльності.

Під функціями управління у сфері природокористування та охорони довкілля А. П. Гетьман розуміє основні напрями (або

основні види) діяльності органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань щодо забезпечення організації раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення та захисту, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки [14, с. 58].

Н. Р. Кобецька функції управління у галузі охорони довкілля визначає як особливі види діяльності за напрямками і змістом суб'єктів управління, які необхідні для організації охорони довкілля (або основні напрями діяльності відповідних суб'єктів щодо організації охорони довкілля)» [115, с. 86].

Як зазначають Є. Ф. Глухачов та О. Д. Настечко, державному управлінню притаманні всі ознаки виконавчої влади. З урахуванням цього державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є видом діяльності органів виконавчої влади по реалізації внутрішньої і зовнішньої екологічної політики держави, її внутрішньої і зовнішньої екологічних функцій. Це управління здійснюється на засадах, передбачених Конституцією України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», природоресурсними та іншими актами екологічного законодавства, а також законодавства, яким регулюється діяльність органів державного управління в цілому. Метою державного управління у цій галузі відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 16) є реалізація екологічного законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища [112, с. 125].

Підтримуємо думку авторського колективу навчального посібника «Організація та управління в природоохоронній діяльності», що системою державного екологічного управління є складова національної системи екологічного управління, що функціонує згідно з чинним законодавством України та має за мету здійснення державної екологічної політики і гармонізацію суспільно–природних відносин на державному рівні. У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» ціль державного управління деталізується. Передбачається реалізація

екологічного законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища [113, с. 57].

Висновки. Конституційні приписи щодо здійснення права власності на землю, води, ліси, надра та інші природні ресурси деталізуються в Земельному, Водному, Лісовому кодексах України, Кодексі України про надра та інших природоресурсних законах, що є основними законодавчими актами в системі екологічного та природоресурсного законодавства держави. Законодавство України визнає більшість розташованих на території країни природних ресурсів об'єктом права власності, проте встановлює для них різний статус. Більшість природних ресурсів, які перебувають у природному стані, об'єктами права власності держави, які не підлягають приватизації. До природних ресурсів, які не підлягають приватизації і можуть перебувати тільки в державній власності, належать води, корисні копалини тощо. Водночас держава підтримує та стимулює ті форми реалізації, які найбільш системно відображають інтереси суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 28 Закону України «Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів» (справа про охорону трудових прав депутатів місцевих рад від 26.03.2002. № 6-рп/2002. Справа № 1-9/2002. *Вісник Конституційного суду України*. 2002. № 2. С. 17–19.
2. Комарницький В. М. Розмежування управлінських повноважень у сфері природокористування та охорони довкілля. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1 (85). С. 201–210.
3. Бомчак Я. О. Реалізація органами місцевого самоврядування державної політики в сфері охорони навколишнього природного середовища як об'єкт наукового дослідження. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 121–123.

4. Дейнега М. А. Предмет і система природоресурсного права : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 415 с.
5. Андрейцев В. І. Екологічне право: Курс лекцій: навчальний посібник Київ: Вентурі, 1996. 208 с.
6. Гетьман А. П. Верховенство права в інституті управління природокористуванням та охороною довкілля. *Екологічне право України*. 2017. № 1–2. С. 2–8.
7. Каракаш І. І. Правове забезпечення управління та контролю у галузі природокористування. Природноресурсове право України: навчальний посібник / за ред. І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2005. С. 121–141.
8. Єрофеев М. І. Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво Юридична думка», 2008. С. 163–200.
9. Зуєв В. А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 215 с.
10. Легеца Ю. О. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 32 с.
11. Кичилок Т. С. Державний контроль за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 20 с.
12. Данилко Н. І. Реалізація повноважень органів місцевого самоврядування в галузі земельних відносин: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 248 с.
13. Мороз Г. В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень в галузі охорони довкілля: дис... канд. юрид. наук. Київ 2006. 205 с.
14. Гетьман А. П. Правові основи управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища (екологічне управління). Екологічне право: підручник / за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 37–71.
15. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 352 с.
16. Глухачов Є. Ф., Настечко О. Д. Підвищення ефективності механізмів захисту довкілля в умовах економічної кризи. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1 (37). С. 123–129.

17.Самойленко Н. М., Райко Д. В., Аверченко В. І. Організація та управління в природоохоронній діяльності : навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», Видавництво «Лідер», 2018. 174 с.

Ю.В. Скрипник,

студентка

(м. Вінниця)

Науковий керівник:

Н.П. Костюк,

кандидат юридичних наук

(м. Вінниця)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Захист прав людини і громадянина є конституційно-правовим і міжнародно-правовим обов'язком сучасних держав, який реалізується за допомогою системи принципів, інститутів, механізмів і процедурно-правових правил, що прямо або опосередковано передбачені для цих цілей. У процесі глобалізації держави, відстоюючи власні інтереси, водночас вдаються до самообмеження окремих суверенних прав і передачі їх реалізації наднаціональним структурам, які допомагають їм у здійсненні традиційних функцій держави, а саме функції захисту прав людини. Як наслідок проблема захисту прав людини виходить за межі відповідальності окремої держави, перетворюючись також на справу світового співтовариства та регіональних інтеграційних об'єднань, які нормативно визначають універсальні правові стандарти, нижче яких держава не вправі опуститися.

До питань, що стосуються інституту захисту прав людини в Європейському Союзі та Раді Європи звертаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: А. Арнулл, І. Батлер, М. Буроменський, В. Буткевич, В. Денисов, Т. Комарова, Ф. Манчіні, К. Маргарітіс, О. Мережко, М. Микієвич, В. Мицик, В. Муравйов, П. Рабінович, Х. Расмуссен, А. Росас, О. Святун, К. Смирнова, В. Стеглік, Е. Стейн, Дж. Уейлер, А. Федорова, Л. Фалалєєва, О. Хамуляк, Н. Шишкова.

Метою даного дослідження є обґрунтування основних аспектів захисту прав людини в ЄС.

Закріплення основних прав людини і громадянина є правовим обов'язком сучасних європейських держав, який реалізується за допомогою системи принципів, інститутів та механізмів, що прямо або опосередковано передбачені для даних цілей. У процесі глобалізації держави, відстоюючи власні інтереси, водночас вдаються до самообмеження окремих суверенних прав і передачі їх реалізації наднаціональним структурам, які допомагають їм у здійсненні традиційних функцій держави, а саме функції захисту прав людини. Як наслідок проблема закріплення та проголошення, а також захисту прав людини виходить за межі відповідальності окремої держави, перетворюючись на справу світового співтовариства з одного боку, а з іншого – регіональних інтеграційних об'єднань, які нормативно визначають універсальні правові стандарти, нижче яких держава не вправі опуститися. Передусім, мова йде про поширення тероризму, внутрішніх і міждержавних конфліктів національного і релігійного характеру, торгівлю людьми тощо.

Наочний приклад ефективної взаємодії держави і наднаціональної організації у сфері закріплення прав людини вдало демонструє Європейський Союз.

В Європейському Союзі не існує цілісного механізму захисту прав людини. Національну систему захисту прав людини, яка закріплюється в законодавстві держав члів ЄС, доповнює система захисту на рівні Євросоюзу. Окрім цього, захист прав і свобод людини здійснюється в межах Ради Європи, учасниками якої є всі держави-члени Євросоюзу [1].

Поступово в Європі формувалися дві самостійні системи захисту прав людини - в межах Ради Європи і Європейських Співтовариств. При цьому система захисту, яка створювалась у Співтовариствах, була фрагментарною. Подальший розвиток європейської інтеграції, поширення її на політичну сферу, а також сферу юстиції та внутрішніх справ супроводжувався появою рішень судів держав-членів, у яких вони відмовлялись визнавати примат права стосовно внутрішнього конституційного законодавства про права і свободи людини. Це спонукало держави-члени і органи Співтовариств звернути увагу на захист прав людини. З'явилася ціла низка документів, у яких була зроблена спроба визначити основні права і свободи людини в межах Європейських Співтовариств. Важливе значення для визнання прав людини, складовою

права Європейських Співтовариств стало ухвалення Єдиного європейського акта 1986 р. У його преамбулі було закріплено посилання на Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 р. (ЄКПЛ) як на основу для підтримки демократії [2].

Позасудові органи, до провадження яких належить захист прав особи, можна категоризувати таким чином:

1. Залежно від мети утворення:

- спеціалізовані інститути із захисту прав особи: Агентство основних прав Європейського Союзу, Омбудсмен Європейського Союзу;

- органи загальної компетенції: комісія ЄС, Рада ЄС.

2. За суб'єктом, який може звернутися до інституту для захисту права:

- омбудсмен Європейського Союзу (звернення окремих осіб);
- Агентство основних прав Європейського Союзу (звернення лише органів Європейського Союзу);
- Рада ЄС (звернення лише країн-учасниць Європейського Союзу) [3].

В свою чергу, з моменту набуття чинності Лісабонським договором, установчі договори ЄС містять такі положення стосовно захисту прав людини:

I. Договір про Євросоюз містить кілька положень стосовно забезпечення прав людини. У статті 2 зазначено, що Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для усіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками.

II. Договір про функціонування ЄС містить становлення інституту громадянства Євросоюзу. Окрім цього, в цій частині договору, закріплені такі права і свободи громадян, як право на вільне пересування та постійне проживання на території держав-членів, право брати участь у голосуванні, право на дипломатичний та консульський захист, право на звернення до інститутів чи органів Євросоюзу.

Особливий статус у праві ЄС має Хартія ЄС основних прав 2007 р. [1]. Вона містить розгорнутий каталог основних прав і

свобод, які визнаються за кожною особою, що знаходиться на території Євросоюзу, й охоплює громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Завдяки Хартії усі вони отримали однаковий юридичний режим, що означало остаточний відхід від концепції «ринкової людини».

До основних обов'язків Хартія відносить обов'язок поважати і захищати людську гідність; враховувати думку дитини; отримувати обов'язкову безкоштовну освіту; захищати і підвищувати захист навколишнього середовища.

Таким чином, аналіз участі Європейського Союзу в процесі реалізації функції охорони і захисту прав людини і громадянина держав-членів свідчить, що на сьогодні в основних рисах здійснено уніфікацію правових систем європейських країн у галузі захисту прав людини. Після прийняття Хартії Європейського Союзу про основні права та запровадження громадянства ЄС Європейський Союз на конструктивній основі починає не стільки конкурувати, скільки доповнювати діяльність Ради Європи у сфері захисту прав людини, що створює нові можливості для більш повноцінного здійснення функції захисту прав людини і громадянина.

Список використаних джерел та літератури:

1. Коваленко Я. ЄС на захисті прав людини. Юридична газета. 03.09.2018. URL: <http://yur-gazeta.com> (дата звернення 29.11.2022)
2. Муравйов В.І. Захист прав людини в Європейському Союзі. URL: <http://pidruchniki.ws> (дата звернення 29.11.2022)
3. Табушка С. Розвиток захисту прав людини в межах правової системи Європейського Союзу. URL: dspace.nbuv.gov.ua (дата звернення 29.11.2022)

І.А. Полончук,
здобувачка фахової передвищої освіти
(м. Хмельницький)

О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ТА ВИДІВ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Воно має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [1, с. 265]. Саме тому особливості призначення покарання є актуальною темою для наукового дослідження.

Варто погодитись із твердженням О. Олійник, що «відповідно до положень теорії кримінального права України, система покарань – це встановлений у кримінальному законі вичерпний, загальнообов’язковий перелік визначених за змістом видів покарань, що характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю» [2, с. 192]. Тобто, система конкретно визначених за змістом покарань дає суду можливість, застосовуючи покарання, здійснити його індивідуалізацію, врахувавши ступінь тяжкості скоєного злочину, особу винного та обставини, що пом’якшують чи обтяжують відповідальність. Ознаками системи покарань за кримінальним правом України можна назвати те, що вона: складається з переліку конкретних видів покарань; цей перелік визначений кримінальним законом; види покарань розташовані у цьому переліку в певному порядку; зазначений перелік є вичерпним (ст. 51 КК України) [3]. З точки зору теорії кримінального права система покарань виглядає логічно вибудованою та має завершений характер.

Водночас ряд учених вже сьогодні називає систему покарань за кримінальним правом України неефективною. Так, І.І. Мітрофанов вважає, що «штраф за своєю природою та розмірами, які на теперішній час встановлені чинним КК, вже не може вважатися

м'яким покаранням і знаходитись на вказаному місці в системі покарань» [4, с. 196]. Окрім цього науковець у своїх публікаціях наголошує, що ряд покарань, серед яких згадується «позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу» (ст. 54 КК України), рідко призначаються суддями, є доволі невизначеними і тому підлягають виключенню із системи покарань або заміні на більш ефективні.

Справді, можливо досягти мети, яка встановлюється законом про кримінальну відповідальність, шляхом урізноманітнення кримінальних покарань, що, насамперед, дає змогу суду в кожному конкретному випадку, призначаючи особі, винній у скоєнні кримінального правопорушення, покарання, застосувати принцип індивідуалізації і справедливості відповідальності. Окрім того, у рішенні суду обов'язково повинно бути визначено розмір і вид покарання, обґрунтовано застосування більш тяжкого покарання в разі, якщо санкція статті, за якою засуджено особу, містить два альтернативних основних покарання.

Деякі з видів покарань, як наприклад, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України), через опис останнього в законі втрачає можливість ефективно використовуватись на практиці. Відсутність згаданого покарання в жодній із санкцій Особливої частини КК говорить про виключний характер такого покарання та певну його специфічність. Це, перш за все, пов'язано з тим, що самої вказівки на можливість застосування такого покарання через скоєння винною особою тяжкого чи особливо тяжкого злочину, замало. Необхідно врахувати також, що зазвичай людина, яка має певні заслуги перед державою чи суспільством, витрачає майже все своє життя на такі досягнення, і все це вона може втратити через скоєння злочину вказаної в законі про кримінальну відповідальність тяжкості, в тому числі через суддівський суб'єктивізм, і саме суд повинен зважити, наскільки доцільно застосувати таке покарання.

До осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі види покарань, як:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;

3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

4) громадські роботи;

5) виправні роботи;

6) службові обмеження для військовослужбовців;

7) конфіскація майна;

8) арешт;

9) обмеження волі;

10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;

11) позбавлення волі на певний строк;

12) довічне позбавлення волі.

Слід урахувати, що будуючи цей перелік покарань, закон робить це незалежно від того, призначаються окремі види покарань як основні (наприклад, виправні роботи) чи як додаткові (наприклад, конфіскація майна); можуть бути застосовані до будь-якого суб'єкта злочину (наприклад, штраф) чи лише до певного (більш вузького) кола осіб (наприклад, тримання в дисциплінарному батальйоні); визначаються у вирокі в певних термінових вимірах (наприклад, обмеження волі) чи є безстроковими (наприклад, довічне позбавлення волі).

Звідси випливає, що порівняльна суворість (строгість) покарання є саме тим єдиним критерієм, який покладений в основу побудови законодавчого переліку покарань. Оцінюючи характер та обсяг тих правообмежень, які складають зміст кожного виду покарання, на підставі загальновизнаної ієрархії цінностей, законодавець встановлює певну їх субординацію за ступенем суворості, з урахуванням якої всі види покарань розташовані в системі за принципом «сходів», де кожному окремому виду покарання відведений певний щабель, який відповідає ступеню його суворості. Тому на верхньому щаблі цих сходів знаходиться найменш суворий (найбільш м'який) вид покарання (штраф), а на нижньому – найбільш суворий (довічне позбавлення волі) [5, с. 318].

Виходячи із наведеного, пропонуємо виділити наступні ознаки системи покарань: 1) система покарань визначається виключно законом про кримінальну відповідальність; 2) цілісність системи, тобто, всі види покарання повинні міститися в одній нормі, в одній статті; 3) взаємозалежність елементів; 4) вичерпність, обмежує суб'єктивний розсуд суду при призначенні виду покарання,

обмежуючи суд певними його видами, розмірами та строками; 5) взаємозамінність покарань, вказана ознака надає можливість при застосуванні покарання здійснення переходу в межах замкнутої системи від більш суворих до менш суворих покарань за наявності відповідних підстав; 6) порядок розташування у системі, який проявляється у тому, що в законі покарання розташовані у чіткому порядку один за одним за ступенем суворості від менш до більш суворого. Таким чином, ступень суворості видів покарань виступає не тільки однією з ознак системи покарань, а й одним із критеріїв їх систематизації. На нашу думку, запропоновані до уваги ознаки системи покарань більш чітко та повно окреслюють це правове явище і відповідають законам об'єктивної дійсності. Їх впровадження здатне покращити собою зміст дефініції системи покарань і коректніше описати його.

Діюча система покарань містить найбільшу кількість покарань у порівнянні з іншими розвиненими країнами світу. І на нашу думку, вона вже сьогодні вимагає певних коректив. Це доводить той факт, що на практиці застосовуються далеко не всі види кримінальних покарань, а тільки їх частина, яка, на жаль, не завжди досягає своїх цілей, зазначених в ч. 2 ст. 50 КК України. Тому вже сьогодні повинні починатися акцентовані розробки та дослідження системи покарань, яка відповідала б сутності кримінального покарання епохи глобалізації. Звичайно, система кримінальних покарань повинна бути «стабільною», щоб стати частиною правової культури суспільства та мати превентивний постійний вплив на його членів, але вона повинна бути і динамічною. Покарання, які можуть застосовуватися до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення повинні бути «однолітками» чи «сучасниками» з самим кримінальним правопорушенням, тобто, відповідати культурному, економічному, соціальному, правовому розвитку суспільства, в якому вчинюється кримінальне правопорушення, а не бути історичним пережитком минулих етапів розвитку.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що деякі покарання, такі як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, неефективні через відсутність конкретизації (визначення) в самому законі. Розмір штрафів за скоєння кримінальних правопорушень та адміністративних правопорушень через розбалансованість та свою репресивність підлягає перегляду

відповідно до побудови вітчизняної системи права та сучасних реалій. З іншого боку, шлях демократизації і гуманізації кримінального закону повинен полягати у наданні, на нашу думку, суду можливості та права вибирати такі індивідуальні покарання, які б найбільш ефективно могли впливати на особу, вину якої доведено в судовому порядку, та, у свою чергу, допомагали досягти мети покарання, визначеної законом про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А.А. Васильєв, Є.О. Гладкова, О.О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10088/Kriminalne%20pravo%20Ukrainy_Zahalna%20chastyna_pidruchnyk_KhNU_VS_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Олійник О. Проблемні питання сучасної системи покарань: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право. Кримінологія*. Вип. 2 2018. С. 191-196 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/36.pdf>
3. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Митрофанов І.І. Система покарань у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 194-198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_45
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 6-те вид., перероб. та допов. Київ: ВД «Дакар», 2018. 1360 с.

І.М. Стаднік,
здобувачка фахової передвищої освіти
(м. Хмельницький)
О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Згідно з чинним національним кримінальним законодавством, кримінальне правопорушення може бути вчинене лише його суб'єктом. Так, згідно з ч.1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність [1].

Передусім суб'єктом кримінального правопорушення може бути тільки фізична особа, тобто людина. Цей висновок фактично закріплений у статтях 6, 7 і 8 КК України, де говориться, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці й особи без громадянства. Тому не можуть бути визнані суб'єктом кримінального правопорушення юридичні особи (підприємства, установи, громадські організації і т. ін.). Якщо на якомусь підприємстві внаслідок порушення певних правил виробництва, правил охорони праці загинули люди, кримінальній відповідальності підлягає не підприємство, а конкретно винні в цьому службові особи.

В свою чергу, КК України включає окремий розділ, в якому регламентовані питання щодо особи, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкта кримінального правопорушення). В процесі здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя постає питання про статус особи, винної у скоєнні кримінально протиправного діяння. Відповідно до КК України суб'єктами кримінальних правопорушень можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які не користуються дипломатичним імунітетом (ст.ст. 6, 7, 8, 9 і 10 КК України).

Згідно з ч.1 ст.6 КК України, особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за КК України.

Згідно з ч.1 ст. 7 КК України, громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Згідно з ч.1 ст. 8 КК України, іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені КК України тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Зі станом осудності пов'язана реалізація цілей кримінального покарання, яке є не тільки карою за вчинене кримінальне правопорушення, але й спрямоване на виправлення засуджених, а також попередження вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженим, так і іншим особами. Тільки осудні особи здатні правильно усвідомлювати сутність вчиненого кримінального правопорушення. Сукупність таких ознак, як вік і осудність, є підставою для визнання суб'єкта кримінального правопорушення елементом складу кримінального правопорушення [2, с. 90]. Згідно з ч.1 ст. 19 КК України встановлюється, що осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Тобто, чинне кримінальне законодавство виходить з того, що лише осудна особа може вчинити кримінальне правопорушення і, отже, може підлягати кримінальній відповідальності. Кримінальне правопорушення завжди є актом поведінки свідомо діючої особи. Стан осудності – це норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку. Як правило, стан осудності презюмується, бо він характерний для переважної більшості людей. Тому на практиці питання про встановлення осудності виникає тільки при наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння. Із станом осудності пов'язане і досягнення (реалізація) мети покарання. Так, відповідно до ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими

особами. Тільки осудна особа здатна правильно усвідомлювати сутність скоєного кримінального правопорушення, а тому розуміти обґрунтованість і справедливність призначеного покарання. Лише за таких умов призначене покарання багато в чому визначає подальшу поведінку засудженого, спонукає його не вчинювати нових кримінальних правопорушень.

У теорії кримінального права виділяють два види суб'єктів кримінальних правопорушень: по-перше, загальний, тобто фізичну осудну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність; по-друге, спеціальний – фізичну осудну особу, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [3, с. 283].

Значення поділу кримінальних правопорушень на кримінальні правопорушення із загальним суб'єктом та кримінальні правопорушення зі спеціальним суб'єктом полягає в таких положеннях. Ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення можуть виступати однією з підстав криміналізації у разі якщо: а) кримінальне правопорушення може вчинити тільки спеціальний суб'єкт (простий склад кримінального правопорушення); б) вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом збільшує ступінь його суспільної небезпечності (кваліфікований склад кримінального правопорушення); в) вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом зменшує ступінь його суспільної небезпечності (привілейований склад кримінального правопорушення) [4, с. 7].

У разі одночасного вчинення триваючих або продовжуваних одиничних кримінальних правопорушень, один із яких має загального, а інший – спеціального суб'єкта, не виключається їх реальна сукупність, адже такі діяння з огляду на специфічні моменти їх початку і закінчення вчиняються, так би мовити, паралельно і не перетинаються один з одним за ознаками їх суб'єктів [4, с. 18]. Виключно спеціальним суб'єктом може бути особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації на виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 2 ст. 43 КК України). Водночас вчинення

кримінального правопорушення за таких обставин враховується як обставина, що пом'якшує покарання (п.9 ст. 66 КК України). Однією з обставин, що обтяжує покарання, є вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках (п.6-1 ч.1 ст. 67 КК України). Тобто така обставина повинна враховуватися, тільки якщо кримінальне правопорушення вчинене спеціальним суб'єктом.

Окрім цього законодавець встановив два віки кримінальної відповідальності :

- загальний вік, що починається з 16 років;
- знижений вік з 14 років.

Варто також зазначити, що в основу зниження віку кримінальної відповідальності покладені наступні критерії: 1) рівень розумового розвитку, свідомість особи, що свідчить, що з 14 років особа усвідомлює, як суспільну небезпеку, так і протиправність злочинів, перерахованих у ч. 2. ст.22 КК України; 2) значна поширеність цих злочинів серед підлітків; 3) тяжкість шкоди в результаті вчинення злочинів [5, с. 382]. Окрім цього, особа вважається такою, що досягла віку з якого настає кримінальна відповідальність, з початку наступної доби після дня народження. Вік формалізовано в законі відносно вказаних показників. Якщо за обставинами справи, є сумніви відносно розумового та психічного розвитку особи, суд призначає експертизу.

У кримінально-правовій доктрині висловлено підхід, згідно з яким вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, необхідно знизити. Так, О.Ю. Плашовецький вважає, що загальний вік повинен становити п'ятнадцять років, а знижений – тринадцять років. Це необхідно для того, щоб запобігти вчиненню нових злочинів малолітніми та неповнолітніми особами, які впевнені, що не підлягають кримінальній відповідальності за скоєння злочину, що вони «недоторканні» перед кримінальним законом [6, с. 162]. На думку В.М. Бурдіна, зниження загального віку кримінальної відповідальності обґрунтовується тим, що немає фактичних підстав для виділення окремого переліку злочинів, відповідальність за які може наставати саме з чотирнадцятирічного віку. Адже віковий період з чотирнадцяти до шістнадцяти років психологи відносять до старшого підліткового віку, який характеризується типовістю свого

перебігу [7, с. 7]. Тобто, особи і в чотирнадцять, і в шістнадцять років за своїм розвитком суттєво не відрізняються.

Отже, класифікація кримінальних правопорушень залежно від віку суб'єкта кримінального правопорушення має кримінально-правове значення в таких випадках: а) для криміналізації кримінальних правопорушень, тобто для законодавчого визнання відповідного діяння кримінальним правопорушенням. У цьому разі необхідно визначити, з якого віку особа може підлягати кримінальній відповідальності за вчинення конкретного кримінального правопорушення; б) для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Вік – одна з основних ознак суб'єкта кримінального правопорушення, і його точне встановлення є необхідною передумовою для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом; в) для кваліфікації кримінального правопорушення. Для правильної кваліфікації кримінального правопорушення за суб'єктом складу кримінального правопорушення необхідно довести, що особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, досягла встановленого кримінальним законом віку [8, с. 73].

Необхідно також зазначити, що законодавець, враховуючи соціально-психологічну характеристику неповнолітніх осіб, передбачив окремий Розділ XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» і встановив: а) звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України). Передумовою такого звільнення є вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення вперше, нетяжкого злочину або необережного кримінального правопорушення; б) основні види покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, такі: штраф; громадські роботи; виправні роботи; арешт; позбавлення волі на певний строк (ч.1 ст. 98 КК України). До неповнолітніх можуть бути застосовані й додаткові покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч.2 ст. 98 КК України). Слід звернути увагу, що деякі види покарань можуть бути застосовані не до всіх неповнолітніх, а лише віком із шістнадцяти до вісімнадцяти років. Приміром, відповідно до ч. 1, 2 ст. 100 КК України громадські та виправні роботи можуть бути

призначені неповнолітньому лише у віці з шістнадцяти до вісімнадцяти років. Разом із тим щодо найбільш суворого покарання – позбавлення волі – в КК України встановлено можливість його застосування для всіх неповнолітніх, тобто осіб від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Так, згідно з ч.1 ст. 102 КК України передбачається, що покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення кримінального правопорушення вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років [9, с. 183].

Отже, наведене дозволяє зробити висновок, що правове значення загальних і спеціальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення неоднаково. Відсутність хоча б однієї із загальних ознак суб'єкта означає разом з тим і відсутність складу кримінального правопорушення. Така ознака як характеристика фізичної особи надає можливість для конструкції кримінальних правопорушень із спеціальним суб'єктом. Осудність як обов'язкова ознака суб'єкта кримінального правопорушення є критерієм насамперед для відмежування кримінально протиправного діяння від інших видів правопорушень. Залежно від наявності або відсутності у суб'єкта кримінального правопорушення додаткових ознак кримінального правопорушення поділяються на: 1) кримінальні правопорушення із загальним суб'єктом; 2) кримінальні правопорушення із спеціальним суб'єктом. Встановлення усіх ознак суб'єкта кримінального правопорушення має важливе значення при кваліфікації кримінальних правопорушень, оскільки ознаки, зазначені в конкретному кримінальному правопорушенні, набувають обов'язкового значення при кваліфікації діяння за статтею КК України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Мирошніченко Н.А. Особливості у визначенні ознак суб'єктів кримінальних правопорушень. *Правове життя сучасної України*: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 89-92.
3. Вознюк А.А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них

як посягання на громадську безпеку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

4. Осадча А.С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 23 с.

5. Савченко А.В., Грудзур О.М. Класифікація злочинів. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 1064 с.

6. Плашовецький О.Ю. Кримінально-правова диференціація віку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 200 с.

7. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : автореф. дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 15 с.

8. Ус О.В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків : Право, 2018. 368 с.

9. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікацій злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 182-187. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/34.pdf>

А.А. Телендій,
аспірант
(м.Київ)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Стратегічне планування розвитку регіонів є одним із найважливіших інструментів для досягнення сталого та інклюзивного розвитку в сучасному світі. В умовах швидкого технологічного прогресу, глобалізації та зростаючої конкуренції, регіони стають ключовими акторами у формуванні глобальних економічних та соціокультурних процесів. Інноваційні технології та практики стратегічного планування стають запорукою успіху для регіонів, допомагаючи їм знаходити ефективні рішення для

вирішення складних викликів та досягнення своїх стратегічних цілей.

Метою є аналіз інноваційних технологій та практик стратегічного планування в регіональному розвитку на світовому рівні з метою забезпечення ефективного впровадження стратегічних ініціатив та досягнення сталого зростання та конкурентоспроможності регіонів.

Інноваційні технології та практики стратегічного планування стали важливим фактором для досягнення сталого розвитку регіонів у сучасному світі. Завдяки швидкому технологічному прогресу та зростаючому значенню глобальної конкуренції, регіони вимушені знаходити нові та ефективні підходи до розвитку своєї економіки та суспільства [2].

Необхідно підкреслити, що один з ключових аспектів успішного стратегічного планування в регіональному розвитку - це інноваційність. Впровадження новаторських технологій та практик дозволяє регіонам знаходити конкурентні переваги, розширювати свої можливості та привертати інвестиції [4]. Інновації можуть стати мотиватором для залучення талановитих фахівців, створення нових ринків та розвитку високотехнологічних галузей.

Важливим елементом інноваційного стратегічного планування є залучення глобального досвіду та світових найкращих практик. Відкритість до міжнародного співробітництва дозволяє регіонам вивчати досвід інших країн, адаптувати його до своїх потреб та умов, та впроваджувати передові ідеї. Світовий досвід може надати інноваційні рішення для розв'язання специфічних проблем, з якими стикається кожний регіон [1]. Нижче представлена таблиця 1 з найкращими світовими практиками інноваційного розвитку в регіональному контексті.

Таблиця 1

Найкращі світові практики інноваційного розвитку в регіональному контексті

<i>Країна</i>	<i>Інноваційні практики</i>	<i>Сфера застосування</i>
Сінгапур	Smart Nation Initiative	Електронне урядування
Норвегія	Green Shift Strategy	Енергетика, екологія
Швеція	Innovation Pioneers	Інноваційні стартапи
США	Silicon Valley Ecosystem	Технологічний розвиток

Швейцарія	Cluster Initiative Program	Промисловий розвиток
Японія	Society 5.0	Концепція “людина та суспільство”
Нідерланди	Dutch Sustainable Growth Coalition	Сталість та екологічна ініціатива
Данія	Copenhagen Smart City	Смарт-міста та стале життя
Фінляндія	Education System Transformation	Освітні інновації
Ізраїль	Startup Nation Initiative	Технологічний підприємництво

Авторська розробка.

Доцільно звернути увагу на те, що стратегічне планування також передбачає увагу до контексту та особливостей кожного регіону. Кожен регіон має свої унікальні ресурси, культуру, інфраструктуру та інституціональну структуру. При розробці стратегій регіонального розвитку необхідно враховувати ці особливості та забезпечити їх взаємодію для досягнення оптимальних результатів. Успішне стратегічне планування також передбачає залучення громадської участі. Широке включення громадян та зацікавлених сторін у процес розробки та впровадження стратегій дозволяє забезпечити більшу підтримку та довіру до рішень, а також забезпечити адаптацію стратегій до реальних потреб та викликів регіону [1].

В цілому, успішне впровадження інноваційних технологій та практик стратегічного планування може стати ключовим фактором для сталого та збалансованого розвитку регіонів, допомогти їм зміцнити свою конкурентоспроможність та досягти сталого процвітання в глобальному контексті.

У підсумку, можна сказати, що інноваційні технології та практики стратегічного планування є критичними елементами успішного розвитку регіонів. Впровадження сучасних інструментів, таких як штучний інтелект, аналіз даних та електронне урядування, допомагає досягати сталого зростання та підвищує конкурентоспроможність. Глибоке розуміння контекстуальних особливостей регіонів та співпраця зі зацікавленими сторонами є

ключовими факторами успіху. Подальше дослідження та впровадження передових практик сприятимуть сталому розвитку регіональних економік і підвищенню їхньої конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Ключові слова: інноваційні технології, практики стратегічного планування, регіональний розвиток, конкурентоспроможність.

Список використаних джерел та літератури:

1. Європейська інтеграція: пріоритети стратегічного розвитку національного господарства України: колективна монографія за заг. ред. Почтовюк А.Б. Кременчук: Видавець СВД Олексієнко В. В., 2020. 358 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1NJtoQmzcz-XStWfliLoJNdMnRN4Mmo20/view>
2. Рогатіна Л. П. Стратегічне управління економічним розвитком, його особливості та роль у формуванні конкурентних переваг регіону. *Економіка та держава*. № 2. 2018. С. 92–96. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2018/22.pdf
3. Сментина Н. В., Фіалковська А. А. Стратегічне планування місцевого розвитку: навч. посіб. К.: ФОП Гуляєва В.М., 2019. 244 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10516/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83.pdf>
4. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: Підручник І.Л. Якименко, Л.П. Петрашко, Т.М. Димань, О.М. Салавор, Є.Б. Шаповалов, М.А. Галабурда, О.В. Ничик, О.В. Мартинюк. К.: НУХТ, 2022. 337 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7990/1/strategiia_staloho.pdf

А.М. Чабанов,
аспірант
(м.Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі розвитку транспортний комплекс поєднуючи всі регіони держави та є необхідною умовою щодо її територіальної цілісності, становить частину світової економіки, яка розвивається із врахуванням глобальних світових тенденцій.

Транспортна безпека вважається беззаперечним фактором динамічного та стабільного зростання національної економіки, підвищення рівня життя громадян, а також засадничою передумовою щодо підвищення ефективності економіки країни та вдалої інтеграції у світовий економічний простір. В першу чергу транспортна безпека покликана слугувати організації економічного простору, а також гарантувати подальшу реалізацію просторового розподілу праці, тим самим розширюючи межі експлуатації природних ресурсів і надаючи важливий імпульс для притоку населення на ці території.

Важливість й актуальність розвитку транспортної галузі обумовлюється також його особливим значенням щодо гарантування безпеки України, особливо в сучасних умовах. Отже, транспорт має опосередкований вплив на усі складові частини національної безпеки: зовнішньоекономічну, інформаційну, внутрішньополітичну, екологічну, економічну, продовольчу, науково-технічну, антитерористичну та інші. Якщо ж розуміти національну безпеку в більш широкому тлумачення, то в сучасному світі набуває вона досить глобального значення, адже щорічно на планеті неприродною смертю закінчується життя мільйонів людей, одночасно транспортному фактору в означених втратах відводиться далеко не останнє місце. Адже дорожньо-транспортні пригоди зумовлюють великі збитки здоров'ю і життю людей, майну [1, с.6].

Варто зазначити, що національна безпека вважається засадничим, загальним та родовим поняттям щодо різновидів безпеки – транспортної, державної і суспільної, політичної, інформаційної, військової, економічної, екологічної тощо.

У доктрині національної безпеки як фундаментальної основи класифікації різновидів безпеки пропонуються зазвичай сфери

суспільних відносин й об'єкти безпеки. Зокрема, до об'єктів національної безпеки відносять особистість, суспільство, державу, а відповідно до транспортної безпеки входить транспортний комплекс. До загроз національній безпеці віднесено сукупність умов (факторів), які створюють пряму або ж непряму можливість щодо заподіяння шкоди національним інтересам Української держави; транспортної безпеки відносять умови, причини, обставини, здатні спричинити пониження рівня транспортної безпеки, певних збитків національної безпеки, пригноблення (утиск) національних інтересів Української держави у сфері транспортної діяльності, заподіяння шкоди здоров'ю (життю) людей, порушення стійкості транспортної діяльності, а також шкоди навколишньому середовищі й майну, економічних національних збитків при транспортній діяльності.

З огляду на зазначене, національну безпеку потрібно розглядати з позиції складно організованої системи, яка включає всі різновиди безпеки, враховуючи також й транспортну.

Проте держава не тільки є абстрактна стосовно соціально-економічної системи суспільства, але одночасно є історично конкретна. В останньому підтексті вона, втілюючи певну соціально-політичну систему, вважається ареною і предметом політичної внутрішньої боротьби різних груп (класів, верств), що становлять відповідне суспільство. Отже, соціальні групи, що втілюють політичну владу, здійснюють (охороняють) безпеку держави від різноманітних посягань інших груп у першу чергу як інструмент своєї влади. В цьому аспекті держава забезпечує свою власну безпеку, виходячи із власних інтересів [2, с.447].

З огляду на те, що транспортна безпека будучи важливою й значущою складовою національної безпеки, посідає визначальне місце в системі безпечного і стійкого функціонування транспортного комплексу надзвичайно виняткову критичну роль означений напрямок посідає за умов виникненні потенційних внутрішніх/зовнішніх загроз, передусім, під час й після їхнього здійснення.

Як зазначалося стан транспортного комплексу, рівень щодо його захищеності прямо та опосередковано має вплив на інші складники національної безпеки (науково-технічну, екологічну, інформаційну тощо). У умовах сьогодення транспортні комунікації об'єднують й пов'язують держави; завдяки транспортній діяльності створюються мільйони робочих місць, а також формує попит на

продукцію десятків різних галузей; розвиток транспортного комплексу, а також досягнення транспортної безпеки до рівня міжнародних вимог вважається передумовою щодо отримання нашою державою відповідних вимог і переваг в сфері експорту транспортних послуг й підсилює політичний її вплив в світі; транспортна система вважається найважливішою детермінантною національної безпеки.

Важливість структурного розвитку й трансформаційних процесів вітчизняного транспортного комплексу виявляється високим транзитним потенціалом Української держави, необхідною потребою й вимогою надавати гідну відсіч збройній агресії росії, інтенсифікацією євроінтеграційних процесів України після надання статусу кандидата на вступ до ЄС. В надскладних умовах воєнного стану прослідковується зростання ролі транспортного комплексу України для забезпечення національної безпеки нашої країни й відповідних потреб оборони [3].

Вирішення означеної проблеми залежить від здійснення послідовних заходів на трьох рівнях: а) національному; б) регіональному; в) міжнародному.

Зокрема, забезпечення транспортної безпеки переслідує ряд цілей, здійснення яких залежить не тільки від держави, але й окремих суб'єктів, які її здійснюють, зокрема громадяни. Відповідно, до них відносяться: по-перше, безперервне й безпечне функціонування транспортного комплексу; по-друге, захист інтересів особи, суспільства й держави в сфері транспортного комплексу від загроз, небезпек.

Втілення вищезначених цілей матиме вплив на підвищення рівня безпеки руху, судноплавства, польотів й надасть можливість гарантувати ефективну роботу аварійно-рятувальних служб, а також правоохоронних органів. Отже, вдасться досягнути безпечного рівня щодо функціонування інфраструктурних об'єктів й транспортної системи в цілому. Досить важливою стороною окресленої діяльності вважається створення відповідних умов відносно належного рівня суспільної безпеки, а також певного рівня зниження ризиків.

Таким чином, не дивлячись на той факт, що транспортна безпека вважається складовим елементом національної безпеки держави, вона теж має деякі спільні риси та не може існувати одна від одної незалежно. Завданням держави, що буде направлена на забезпечення транспортної безпеки, передусім виступає розроблення

і виконання відповідних нормативно-правових й організаційних заходів, що спрямовані на підвищення її рівня.

Список використаних джерел та літератури:

1. Крихтіна Ю. О. Державна політика розвитку транспортної галузі України: теорія, методологія, практика : монографія. Харків: «Діса плюс», 2022. 336 с.
2. Рудик М. М. Безпека дорожнього руху як складова національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. № 2. 2023. С.446-449. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/105.pdf
3. Смерічевський С., Райчева Л., Михальченко О. Проблеми і перспективи модернізації транспортного комплексу національної економіки. Економіка та суспільство. Вип.38. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1504/1449>
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-76>

С.В. Чуб,
здобувач
(м.Київ)

К.Д. Ніколаєв,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
(м.Київ)

НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Під національною стійкістю можемо розуміти концепцію, що відображає здатність держави або нації в цілому витримувати та протистояти різноманітним внутрішнім і зовнішнім загрозам, тискам і викликам без зазначення серйозних збоїв або відступів від своїх стратегічних і національних цілей. При цьому не варто ототожнювати національну стійкість та національну безпеку. Національна безпека є дещо вужчим поняттям, яке передбачає збереження цілісності держави у військовому плані та у якості захисту від загроз розвалу цілісності держави, тоді як національна стійкість передбачає протидію загрозам на всіх фронтах: економіка, політика, військово-політична, гуманітарна, інформаційна, екологічна тощо. Та передбачає не стільки реагування на загрози, що виникли, але радше формування серед громадян та державних

інституцій здатності випереджати їх появи та створення свого роду «іммунітету», щодо несприйняття як мінімум гібридних загроз [1].

Відповідно до стратегії, запропонованою НІСД, національна стійкість має три орієнтири: забезпечення статусу Quo, стійкість на межі, стійкість для оновлення [2]. Реалії сучасної України поєднують два останні компоненти, адже паралельно з протидією загрозам варто готувати і оновлення, особливо для деокупованих територій.

В такому випадку, у ході розгляду інструментів європейської системи безпеки щодо побудови національної стійкості ми маємо звернути увагу на те, як саме і які засоби безпекової системи, притаманні ЄС дозволять протидіяти в межах України зовнішнім загрозам (в першу чергу з боку російського агресора) та побудові серед громадськості свідомого ставлення до спроб гібридних атак з боку ворога, адже тематика гібридності військових дій на сьогодні є одним з найактуальніших для світової сфери безпеки.

Власне на наш погляд, національна стійкість буде забезпечена найбільшою мірою за умови певних гарантій національної безпеки. Старі системи гарантій, які б підтримувалися виключно словом низки світових держав у гібридних умовах сучасності вже не діють та відбувається повернення практик початку ХХ ст. у плані блоковості. В такому випадку, доєднання України до певних блоків, члени-учасники яких би гарантували безпеку один одному була б більш дієвішою. Звісно, ми не можемо вказувати, що приєднання до відповідної структури є панацеєю та убезпечить від майбутніх військових протистоянь, але учасники блоку як мінімум надають військову та фінансову підтримку один одному, що допомагає в синтезі з готовністю власне певної держави, а в нашому випадку України, до ведення війни проти ворога.

Власне, в самому ЄС визнають, що наразі у світі, що швидко змінюється, проблеми безпеки стають складнішими, багатовимірними та змінними. Жодна держава-член ЄС не може протистояти цим загрозам сама. Коли йдеться про безпеку, інтереси всіх держав-членів нерозривно пов'язані. Відповідна колективна безпека є системою допомоги та важелів утримання: військових, фінансових. В рамках європейської системи безпеки існує два варіанти подібної безпекової стратегії: НАТО та власне європейська система безпеки, як окремого військово-політичного угруповання [3]. Співпраця ЄС і НАТО є невід'ємною опорою роботи ЄС, спрямованої на зміцнення європейської безпеки та оборони, як

частину реалізації Глобальної стратегії ЄС. В рамках співпраці з НАТО було підписано декілька спільних декларацій та схвалено спільні пакети пропозицій Радами ЄС і НАТО.

Співпраця між ЄС і НАТО тепер є усталеною нормою та повсякденною практикою та продовжує відбуватися на основі ключових керівних принципів: відкритості, прозорості, інклюзивності та взаємності, з повною повагою до автономії прийняття рішень і процедур обох організацій без завдає шкоди особливому характеру політики безпеки та оборони будь-якої держави-члена.

Для України наразі членство в НАТО є одним із пріоритетів, але варто врахувати позицію європейських держав та поєднати ймовірне приєднання до НАТО з власною безпековою стратегією, адже перед НАТО стоять в пріоритеті більш колективна безпека і немає гарантій повноцінної військової допомоги (під чим ми розуміємо власне надання миротворчих сил), а можливим є обмеження військовою технічною підтримкою (озброєння, стратегії тощо). В свою чергу, доєднання до європейської безпекової стратегії створює систему важелів та противаг в межах самих держав-учасників, практично забезпечуючи одна від одної та враховуючи територіальну спорідненість регіонів та більшу залежність держав між собою, відповідний інструмент сприятиме усім членам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Національна стійкість України: стратегія забезпечення. *Український географічний журнал*. 2022. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2022_2_003.pdf
2. Резнікова О. Розбудова національної стійкості: концептуальні підходи, передові світові практики. Київ : НІСД, 2019. 20 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/roa_presentation_niss_v01.pdf.
3. A stronger EU on security and defence. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/stronger-eu-security-and-defence_en

А.С. Шкільняк,
здобувачка вищої освіти
(м. Хмельницький)

О.В. Охман,
кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький)

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що значна кількість кримінальних правопорушень, як в Україні, так і у світі, відбувається у стані сильного душевного хвилювання. Сильне душевне потрясіння та його кримінально-правове значення вивчалися наукою кримінального права протягом багатьох десятиліть, і цей час було сформульовано певне визначення. Його введено до статей, які передбачають кримінальну відповідальність за вбивство, умисне заподіяння тяжкої чи середньої тяжкості шкоди здоров'ю потерпілого у так званому «стані афекту».

Поняття сильного душевного потрясіння у кримінальному праві встановлюється за допомогою фізіологічних та психологічних досліджень. Якщо у наслідку такого стану настає кримінальна відповідальність, вона може бути обмеженою. Сильне душевне потрясіння називають станом афекту, але це поняття не введено до Кримінального Кодексу України. В свою чергу І.М. Савка зазначає, що стан афекту – це зовнішня емоційна реакція, виражуюча внутрішній (психічний) стан людини [1, с. 178]. На відміну від звичайної емоції (гнів, страх, помста тощо), афект характеризується екзальтованістю, всеохопністю та переважною дією на психіку людини, що спотворює відбивні та контрольні функції. Стан афекту характеризується значним порушенням вольового регулювання дій людини. Поведінка суб'єкта при афекті регулюється не навмисною метою, а почуттям, яке повністю захоплює особистість та викликає імпульсивні дії. Крім того, в запалі пристрасті порушується найважливіший механізм діяльності – вибірковість у виборі поведінкового акту, різко змінюється звична поведінка людини, деформуються її установки, життєві позиції, порушується здатність встановлювати відносини між явищами, у свідомості починає домінувати єдине, часто спотворене уявлення.

У кожному випадку розслідування кримінального правопорушення при визначенні осудності людини необхідно враховувати її емоційний стан, а емоції є однією із суттєвих функцій нервово-психічної діяльності. Емоції відбивають позитивне і негативне ставлення людини до будь-якого явища, тому певні емоційні стани тою чи іншою мірою визначають скоєння правопорушення.

З кримінально-правової точки зору сильне душевне потрясіння також має низку специфічних ознак, які дозволяють говорити про нього як про психічну аномалію:

1) невідповідність фактичного змісту та суспільної небезпеки афективних дій аналогічним характеристикам неправомірної поведінки потерпілого;

2) у нормах кримінального закону йдеться про те, що кримінальне правопорушення завжди має більш тяжкий характер, ніж дії потерпілого. Це опосередковано свідчить про спотворення в оцінці та реакції особи на ситуацію;

3) говорячи про кримінальне правопорушення, скоєне у стані раптово виниклого сильного душевного хвилювання, і називаючи цей стан афектом, неможливо робити висновок про наявність чи відсутність «раптово сильного душевного хвилювання» за одними лише об'єктивними даними, вказуючи категорично, що тут необхідні спеціальні знання [2, с. 94].

Існують певні види афекту у кримінальному праві, незалежно від виду розладу, людина все одно може частково реалізувати свої дії, тобто впадає у певний стан часткової розсудливості. Кожен вид впливу визначає ступінь розсудливості в останній момент скоєння протиправного діяння і, пропорційно йому, суддя призначає покарання.

До кримінально-правової відповідальності можуть належати такі види афекту:

- патологічний афект – це короточасне переживання, яке досягло такого ступеня, при якому настає повне затьмарення свідомості та паралізація волі;

- аномальний афект займає проміжне положення між патологічним і фізіологічним афектом, якщо афект настає в стані легкого алкогольного сп'яніння, то в даному випадку аномальний афект близький фізіологічному афекту;

- фізіологічний афект – такий емоційний стан особи, при якому вона є осудною, проте її свідомість суттєво обмежена;

- кумулятивний – це афект, викликаний тривалою психотравмуючою ситуацією, пов'язаною з поведінкою потерпілого;

- перерваний нервовий стан – у тому, що він переривається лише за рахунок зовнішнього впливу, а не мимовільної стабілізації психіки [3, с. 176]. Тобто, винуватець може проколювати ножом свою жертву протягом тривалого часу, поки хтось із свідків його не зупинить і не приведе до тями.

Фізіологічний афект – короткочасний хворобливий розлад психічної діяльності неспихотичного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів, виявляється недиференційованою емоцією, звуженням свідомості, руховим збудженням і діями, спрямованими на сильний емоційний подразнювач. Кардинальною відмінністю станів при патологічному (є підставою визнання особою неосудною) та фізіологічному афектах є відсутність затьмарення свідомості, котре «визначає межу між фізіологічним і патологічним афектом».

Простий афект є короткочасним розладом психічної діяльності неспихотичного рівня, що виникає під впливом зовнішніх факторів, виявляється емоціями гніву, страху, звуження свідомості, руховими збудженнями і діями, спрямованими проти подразника. Характеризується простий афект відсутністю третьої фази афективного стану, тобто відсутністю вираженого психофізичного виснаження.

Кумулятивним називається загальнопсихологічний афект, який виникає на тлі більш або менш тривалого стресу, що супроводжується внутрішнім конфліктом і станами фрустрації внаслідок невдалих стратегій поведінки в умовах тривалої психотравмувальної ситуації.

Ознаки сильного душевного хвилювання в кримінальному праві дозволяють дізнатися про патологічний стан людини в момент скоєння кримінального правопорушення і зменшити покарання за скоєну дію. Довести наявність цієї патології можна за такими ознаками:

1) специфічні зміни свідомості на кшталт звуження на подразниках, які викликали афект;

2) порушення моторної сфери, характерне для афекту, носить характер безладних рухів, підвищеної рухової активності, тремору та ін.

3) специфічні зміни зовнішнього вигляду людини (різка блідість або почервоніння обличчя, зміна тембру голосу, тремтячі губи, уривчастість голосу та дихання тощо);

4) постафективний стан характеризується втомою, розслабленістю, суб'єктивним почуттям полегшення;

5) постафективні порушення пам'яті, що не досягають ступеня амнезії і проявляються в забуванні окремих елементів ситуації.

Для того, щоб стан особи кваліфікувався як сильне душевне хвилювання, необхідно встановити таку ознаку, як причину її виникнення. З кримінально-правової точки зору значущим є лише той вплив, який виник у результаті протиправних та аморальних дій (бездіяльності) потерпілого. Кримінальне право як приклад наводить виникнення причин насильства, знущань, грубих образ з боку потерпілого. Крім того, кримінальним законом «легалізовано» так званий «краплинний» ефект, тобто афект, пов'язаний із тривалою психотравматичною ситуацією, що виникла у зв'язку із систематичною протиправною чи аморальною поведінкою потерпілого [4, с. 83]. Варто також зазначити, що провокація з боку потерпілого, яка викликає стан сильного душевного хвилювання у винного, є:

1) насильство;

2) знущання;

3) образа;

4) тяжка образа;

5) інші протиправні дії (бездіяльність) потерпілого;

6) протиправна чи аморальна поведінка потерпілого.

Тобто, насильство – це одна із причин передбачуваного вбивства. Під ним розуміється фізичний та психічний вплив на людину. Знущання – зле глузування, образа словом чи дією, знущання з людини. Образа як причина виникнення афективної реакції, що супроводжує вбивство, має бути серйозною. Це включає грубе приниження честі та гідності правопорушника, яке може бути заподіяне усно, письмово або внаслідок дій. Під іншими протиправними діями (бездіяльністю) потерпілого слід розуміти такі поведінкові дії, які, хоч і є насильством, знущанням і образою, але

водночас характеризуються грубим порушенням прав і законних інтересів виконавця чи інших.

Провокуючі дії, здатні викликати бурхливу афективну реакцію суб'єкта, можуть бути адресовані як безпосередньому виконавцю, так і його родичам. Дуже часто злочинці імітують стан афекту, щоб уникнути покарання взагалі або скоротити свій термін, але сьогодні психіатри та фахівці здатні точно визначити, чи був психічний розлад, просто поставивши кілька основних питань. Слід пам'ятати, що реакція на психотравмуючу ситуацію є індивідуальною у кожної людини.

Погоджуємось з думкою І.В. Сингаївської, яка пропонує термін «стан сильного душевного хвилювання» у КК України [5], та термін «особливий психічний стан» доцільно замінити словосполученням «емоційний стан, спричинений психотравмувальним впливом», що за своїм значенням і фактичним змістом є психологічним, кримінально-правовим та судово-експертним. Визначення індивідуально-психологічних властивостей особи, її емоційного стану під впливом психотравмувальної ситуації, спричиненої протизаконною поведінкою з боку потерпілого, а також пологами, дає змогу встановити взаємозв'язок між психотравмувальною ситуацією та діями винної особи, що супроводжується зниженням здатності самоконтролю особи, внаслідок чого істотно звужується здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними [6, с. 97].

Отже, підводячи підсумки дослідження, можемо дійти висновків, що емоційний стан може стати причиною кримінального правопорушення, а стан сильного душевного хвилювання досліджується здебільшого криміналістами та психологами. Відомо, якщо кримінальне правопорушення скоєно у стані афекту, як ще називають сильне душевне хвилювання, то покарання може бути зменшене. Багато злочинців намагаються цим маніпулювати, але досвідчені спеціалісти вміють визначити справжній стан афекту і відрізнити його від брехні. Реакція на життєві обставини може викликати неконтрольований стан психіки. Реакція на психотравмуючу ситуацію є індивідуальною у кожної людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Савка І. М. Феномен психологічного афекту у психологічних теоріях та юриспруденції. *Науковий вісник Львівського державного*

університету внутрішніх справ: зб. наук. праць. Львів: ЛьвДУВС, 2010. Вип. 1. С. 176-219.

2. Шеховцова Л.І. Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2007. 250 с.

3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

4. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2008. 222 с.

5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

6. Сингаївська І.В. Визначення та вплив емоційного стану особи на кримінальну відповідальність під час учинення вбивства та завдання тяжких тілесних ушкоджень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 32 (71). № 6. 2021. С. 94-98. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/17.pdf

Є.А. Ющенко,

*здобувачка вищої освіти
(м. Хмельницький)*

О.В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінальна відповідальність неповнолітніх та практика призначення їм покарання реалізується завдяки застосуванню основних положень кримінально-правової політики України в цій сфері, яка формується на основі особливого підходу до реалізації кримінальної відповідальності зазначеної категорії правопорушників. Аналіз сучасного стану національної і світової кримінальної

політики засвідчує, що її визначальною рисою є гуманізація кримінально-правової репресії.

Пріоритетами цієї діяльності є докорінна зміна існуючих кримінальних правовідносин та їх врегулювання відповідно до вимог міжнародно-правових актів і Конституції України. Кримінальний кодекс України доцільно акумулює норми, присвячені відповідальності неповнолітніх, в спеціальному розділі XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Виокремлення даного розділу дозволяє врахувати при вирішенні питань притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх особливості їх психіки, виховання, причини та умови, що сприяють скоєнню злочинів, призначити законне та справедливе покарання, направлене на досягнення його цілей.

Проблема злочинності неповнолітніх залишається актуальною для всього світового співтовариства, стурбованого пошуком шляхів та вироблення гуманно-ефективних заходів профілактичного впливу та протидії такому небезпечному явищу. Тому злочинність неповнолітніх постійно привертає до себе особливу увагу вчених та практиків. Це зумовлено не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що в даний час неповнолітні – одна з найбільш уражених верств населення.

Перелік покарань, що застосовуються до неповнолітнього, по відношенню до осіб, які досягли повноліття, суттєво обмежений. Так, відповідно до ст. 98 Кримінального кодексу України до неповнолітніх як основні покарання можуть бути застосовані лише штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові – штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [1].

При цьому, як зазначив Пленум Верховного Суду України в постанові від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх», інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли повноліття [2]. Слід передусім відмітити, що зміст та умови застосування передбачених у ч. 1 ст. 98 КК України видів покарань до неповнолітніх мають певні особливості порівняно з такими ж покараннями при застосовуванні їх до повнолітніх.

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КК України штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний доход, власні кошти

або майно, на яке може бути звернене стягнення. Частина 2 цієї статті передбачає, що розмір штрафу, в тому числі за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3, с. 67]. Істотно пом'якшені і такі види покарань, як громадські роботи та виправні роботи.

Згідно зі ст. 100 КК України ці види покарання можуть бути призначені тільки неповнолітнім у віці від 16 до 18 років. Значно меншими є строки цих покарань: громадські роботи можуть бути призначені на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні робіт у вільний від навчання чи основної роботи час, тривалість їх не може перевищувати двох годин у день; строк виправних робіт встановлений від двох місяців до одного року, і вони виконуються за місцем роботи, при цьому відрахування в доход держави визначаються судом у розмірі від п'яти до десяти відсотків. На підставі ст. 101 КК України арешт полягає у триманні неповнолітнього в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах і може бути призначений тільки неповнолітнім, які досягли на момент постановлення вироку шістнадцяти років, на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб. Позбавлення волі згідно з ч. 2 ст. 102 КК України взагалі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості.

Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадків, передбачених пунктом 5 частини третьої цієї статті. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах. Обмежує закон і максимальні строки позбавлення волі для неповнолітніх. Залежно від тяжкості злочину (ст. 12 КК України), за який засуджується неповнолітній, позбавлення волі може бути призначено:

- 1) три роки - у разі вчинення кримінального проступку;
- 2) п'ять років - у разі вчинення нетяжкого злочину;
- 3) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх обумовлені:

- додатковими видами звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання (із застосуванням примусових заходів виховного характеру);

- особливими умовами деяких видів звільнення від кримінальної відповідальності;

- обмеженим колом видів покарань;

- більш м'якими розмірами покарань;

- врахуванням при призначенні покарання додаткових обставин (умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього);

- особливими умовами погашення та зняття судимості (більш м'які умови погашення та зняття судимості) [4, с. 201].

Останні роки простежується негативна тенденція, відповідно до якої позбавлення волі на певний строк – найтяжчий вид покарання, серед тих, які можуть бути застосовані до неповнолітніх злочинців, призначається судами в декілька раз більше, ніж інші види покарань [5, с. 58]. І це є закономірним явищем, оскільки законодавець не передбачив найсприятливіший вихід із ситуації, якщо санкцією статті передбачається покарання у вигляді позбавлення волі.

Неефективність застосування такого виду покарання, як позбавлення волі для неповнолітнього, обґрунтовується також тим, що перебування неповнолітніх у злочинному середовищі, у закритому просторі, де діє тюремна субкультура, дуже негативно відображається на розвитку їхньої особистості, виправленні й ресоціалізації. Широке застосування цього виду покарання дає не стільки позитивні, скільки негативні результати, адже майже кожен із колишніх засуджених, повертаючись до життя у суспільстві, вносить до нього частину тюремних «законів», тюремну культуру, спосіб життя, культивуючи злочинську мораль. Тому у науковій літературі пропонується застосовувати позбавлення волі для неповнолітнього лише у виняткових випадках, коли на підставі висновку судово-психологічної експертизи щодо неповнолітнього інші засоби кримінально-правового впливу не матимуть належного ефекту, і лише щодо осіб, які досягли 16 років.

На наше переконання, найсуттєвішим є питання про вдосконалення державної політики у цій сфері, тобто законодавець

має передбачити у КК України, на випадок, якщо санкція статті передбачає вибір між позбавленням волі та покаранням, яке для неповнолітніх, згідно із ст. 98 КК України не застосовується, альтернативне покарання, з тим, щоб виключити безвихідність ситуації, коли суд не має вибору й застосовує позбавлення волі, навіть в тому випадку, якщо виправлення особи є можливим без такого позбавлення.

Тобто основною метою має бути не ізоляція неповнолітнього, а застосування необхідних та достатніх заходів, для його виправлення, усвідомлення протиправності свого діяння, щоб в нього не виникало думок про повторне вчинення злочину. При цьому, щоб призначити неповнолітньому справедливе покарання, суд має всебічно дослідити всю інформацію про особу неповнолітнього, особливості його соціального статусу та психобіологічні характеристики.

Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в межах правової системи України розуміється як комплексний міжгалузевий субінститут – системне поєднання норм кримінального, кримінально-процесуального й кримінального виконавчого права, котрі регулюють умови, підстави, особливості й порядок застосування конкретних виявів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування [6, с. 103]. Варто зазначити, що в українському законодавстві поняття звільнення неповнолітнього від покарання та його відбування є аналогічним поняттю, яке стосується осіб, що досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Сьогодні виникає правова колізія в концепції відповідальності неповнолітніх: з одного боку – державна правова політика ґрунтується на принципах гуманізму у ставленні до неповнолітніх, як особливої категорії суб'єктів права, а з іншого – гіперболізація гуманного ставлення сприяє відсутності ефективності правового регулювання, спричиняє правовий колапс, підвищення рівня злочинності неповнолітніх. Основна дуальність у відповідальності неповнолітніх полягає у співвідношенні гуманності і невідворотності покарання [7, с. 241].

Таким чином, вивчення проблеми кримінальної відповідальності дозволяє констатувати дуалістичний підхід до неповнолітніх, які скоїли злочин: з одного боку законодавець у законі про кримінальну відповідальність встановлює мінімальний вік, досягнення якого необхідне для притягнення до кримінальної

відповідальності, а з іншого – в концепцію кримінальної відповідальності неповнолітніх втілений гуманістичний підхід, який полягає у встановленні більш м'яких правил притягнення їх до кримінальної відповідальності, у порівнянні з дорослими злочинцями.

Аналіз норм кримінального законодавства свідчить, що застосування до осіб, які на час постановлення вироку не досягли шістнадцятирічного віку, таких покарань, як громадські та виправні роботи, а також арешту законом не передбачено. Враховуючи те, що відповідно до положень чинного цивільно-процесуального законодавства України неповнолітніх, які б мали самостійний доход, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення практично немає, тому що на роботу за трудовим договором приймають як виняток осіб, яким виповнилося 16 років, за згодою одного з батьків, застосування такого виду покарання, як штраф видається дуже проблематичним.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 29.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Верховного суду України від 16.04.2004 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text>
3. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман ; за ред. І.М. Даньшина. Харків: Право, 2010. 232 с.
4. Вознюк А.А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
5. Казначеева Д.В. Особливості застосування певних видів покарань щодо неповнолітніх за кримінальним законодавством України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 5. С. 54-60.
6. Шевченко Д.А. Принцип індивідуалізації покарання в кримінальному праві України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 222 с.

7. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 524 с.

А. А. Якименко,
*голова циклової комісії з права
(м. Хмельницький)*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Вступ. Постановка проблеми. Україна на сучасному етапі державного розвитку прагне стати повноцінним членом європейського співтовариства, а тому усі сфери державного управління повинні чітко відповідати стандартам європейського суспільства. Питання розвитку електронного урядування набуває значної ваги в умовах використання цифрових технологій у різних сферах суспільних відносинах, запровадження різноманітних електронних платежів, електронних баз даних тощо. І саме тому, дана сфера розвитку публічного управління є тим сегментом, що вкрай потребує сучасних публічних підходів і шляхів розвитку. Ця проблема є досить актуальною особливо у сучасних реаліях, тому вимагає великої уваги, координації зусиль усіх органів державного управління.

Актуальність дослідження. Актуальність теми зумовлена також тим, що комплексних досліджень, присвячених проблематиці розвитку електронного урядування в умовах складних економічних та публічних трансформацій в науці недостатньо. Поза увагою більшості дослідників залишається системний підхід до особливостей змісту електронного урядування в контексті державного управління та його нормативно-правове регулювання; необхідністю використання досягнень широкого кола наукових концепцій, які б дали можливість сформулювати всебічне уявлення про це складне явище. Більшість наукових розробок, що досліджують проблематику розвитку електронного урядування в контексті державного управління спираються на сталі інституційні механізми,

які на сучасному етапі розвитку держави та суспільства не відповідають потребам.

Зв'язок роботи з важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні пріоритетними стають дослідження реалізації норм, що регулюють розвиток електронного урядування, адже люди мають отримувати необхідну інформаційну підтримку в процесі життєдіяльності, набуття освіти, організації діяльності та суспільному житті. Це являється актуальним юридичним, педагогічним та науково-практичним завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Електронне урядування та шляхи його розвитку в діяльності органів державної влади є предметом дослідження фахівців як у сфері публічного управління, так і в різних галузях національного права. Проблеми забезпечення розвитку електронного урядування в контексті публічного управління досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, науковці, практики, як: М. І. Арич, О. А. Баранов, А. А. Барікова, О. Д. Базенко, О. В. Вакун, Л. Гапєєв, Н. В. Грицяк, Г. І. Жекало, М. Я. Заяць, Т. Забейворота, Є. Калішенко, Т. Камінська, Ю. А. Кірпічніков, І. В. Костенко, О. Б. Кукарін, О. Мазур, В. Я. Малиновський, Н. М. Мариняк, В. В. Марченко, Н. С. Ручинська, А. І. Семенченко, Ю. Соломко, Д. Спасібов, С. А. Чукут та інші.

Окрім того, в Україні ще не прийняті підзаконні, відомчі, локальні нормативно-правові акти, які б у повній мірі регулювали здійснення комплексної реалізації норм, що регулюють розвиток електронного урядування.

Саме тому метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження електронного урядування в діяльність органів державної влади з використанням передового зарубіжного досвіду.

Результати дослідження. Без розвитку електронного урядування не можливо уявити прогрес громадянського суспільства і належну динаміку сучасного розвитку управлінських процесів. Розвиток електронного управління має важливе значення в забезпеченні діяльності органів державного управління. Роль електронного урядування зростатиме і надалі разом із збільшенням ролі комунікаційних технологій.

В умовах сучасного розвитку електронного урядування, на початку XXI ст., у світі виникло поняття «електронне урядування», E-government. Українська держава отримала у спадок архаїчний

механізм управління, проте не залишилась осторонь такої світової тенденції.

Починаючи з 2001 року Організація Об'єднаних Націй публікує звіт, який стосується розвитку електронного урядування у різних країнах світу. Останнім таким звітом є звіт «United Nations e-Government Survey 2020».

Зазначимо, що світовий досвід побудови електронного урядування в різних країнах розглядається в контексті трьох основних моделей, що отримали практичне втілення в Америці, Європі та Азії: англо-американської (США, Канада, Велика Британія); континентально-європейської (більшість країн Європи), та азійської (Сінгапур, Південна Корея, Японія).

Проаналізуємо вказані моделі розвитку електронного урядування у зарубіжному досвіді.

Розглянемо передових представників англо-американської моделі. Так, у США головний акцент зроблено на розвиток інформаційних технологій, які дають можливість забезпечити комплексне обслуговування та забезпечити інформацією громадян відносно питань державного управління. Чітко прослідковується тенденція переходу від бюрократичної моделі взаємовідносин влади та громадян до «сервісної влади», в якій система електронного урядування слугує громадянам, надає публічні послуги та підзвітна їм. У цілому діяльність американської адміністрації провадиться під лозунгом більшої відкритості, прозорості та відповідальності перед громадянами. Хоча після терористичних атак на США 11 вересня 2001 р. політика уряду щодо відкритості зазнала значних змін.

Органи державної влади та управління США при створенні системи електронного урядування, зробили акцент на створенні інформаційної інфраструктури. Такий підхід дає змогу здійснити перехід від бюрократичної моделі управління до моделі управління, що спрямована на забезпечення різних суб'єктів необхідною інформацією та надання їм необхідних послуг. Аналогічна тенденція прослідковується і в Україні [1, с. 507].

Сполучені Штати Америки «мають значний досвід активної інформаційної політики в державному секторі. У 1966 р. набрав чинності Акт про свободу інформації. У 1996 р. він був доповнений Актом електронної свободи інформації, який гарантує доступ громадськості до федеральної урядової інформації електронними засобами.

Були створені послуги Служби визначення місцезнаходження урядової інформації, щоб забезпечити доступ до федеральної інформації шляхом визначення відповідного джерела для користувачів, описуючи наявну інформацію та допомагаючи в забезпеченні доступу (<http://www.gils.net/>).

У цьому неминуче проявляється діалектичне протиріччя, коли держава має поєднувати функцію публічного керівника розвитку усього суспільства з функцією однієї із сторін соціального контракту на засадах партнерського рівноправ'я з іншими акторами, такими як бізнес та громадянське суспільство. Зрозуміло, що ця партнерська рівність є як раз одним з тих чинників, що дає підстави для оцінювання легітимності врядування, відповідності інтересам розвитку суспільства та ефективності діяльності державного сектору» [2, с. 155].

Стосовно діяльності електронного урядування у Великій Британії, то вона зафіксована в програмі під назвою «Електронні громадяни, електронний бізнес, електронний уряд. Стратегічна концепція обслуговування суспільства в інформаційну добу».

Отже, для державних органів управління Великої Британії головною метою є зменшення обов'язків державних службовців стосовно виконання процедур при інтерактивній взаємодії з громадським суспільством.

Аналізуючи індекс розвитку електронного урядування в Австралії, вкажемо, що ця країна поступається за рейтингом через недостатню обізнаність громадян, а також недостатнє користування громадянами електронними послугами. Більшість позицій індексу розвитку електронного урядування Австралія втратила через низьку кількість ліній доступу до мережі Інтернет.

Фактично ж «за попередньою оцінкою спеціалістів Організації Об'єднаних Націй, у 2020 р. Австралія посідає друге місце в світі за індексом участі в електронному урядуванні, лідером якого є Південна Корея.

Австралія, як і Канада, почала розвивати елементи електронного урядування та системи, спрямовані на його підтримку, з 80-х років XX століття. Спроби об'єднати різні дані (реєстраційні, оціночні, кадастрові та ін.) призвели до створення земельної інформаційної системи (Land Information System), які були першими електронними системами в Австралії та підштовхнули урядові й неурядові організації континенту до роботи в напрямі розвитку

У 1997 р. прем'єр-міністр Австралії Джон Говард оголосив про нову політику розвитку австралійської економіки, в якій метою державних установ Австралії відзначив розвиток он-лайн послуг, що мають надаватися цими державними органами вже до 2001 р» [2, с. 9].

розвивається, наповнюється державними послугами та посиленнями на різноманітні супутні послуги (наведено на рис. 1). Зазначений сайт з часом має стати основою для пошуку будь-якої державної електронної послуги.

Заслугує на увагу досвід нормативного врегулювання розвитку електронного урядування в Австралії.

Послуги електронного урядування в Австралії надаються на трьох рівнях: федеральному (загальнодержавному), рівні штату та місцевому. Але більшість послуг пронизують усі ці рівні, від найнижчого до найвищого, дозволяючи громадянину отримати необхідну послугу незалежно від того, з якого рівня він зробив запит [2, с. 22].

Азійська модель електронного урядування «враховує особливості специфічного стилю управління, тип корпоративної культури та багаторівневу систему публічного управління, що базується на суворій ієрархії. В цій моделі основні зусилля спрямовані на впровадження сучасних технологій у сферу освіти та культури, а також широким доступом населення до інформаційних ресурсів» [3, с. 32].

Після того, як у вересні 1993 р. вперше в світі в офіційних документах у США з'явився термін «електронне урядування» (сторінка 112 доповіді для уряду щодо реформи адміністрації Клінтона – «створення уряду, який працює краще без бюрократії на результати»), у відповідь в Кореї під патронатом міністерства інформації і комунікації став розроблятися план створення основи для інформаційної супермагістралі.

Республіка Корея являється однією з країн, що найбільш динамічно розвивається, а також є важливим економічним центром Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Останнє десятиліття в історії Кореї стало періодом досить значних структурних перетворень і модернізації економіки, пов'язаних з переходом до постіндустріальної інноваційної парадигми.

Знання та інновації як такі виступали несучою конструкцією і базовою умовою промислового розвитку Кореї. Вони стали основою для генерування в національній економіці здатності до використання зарубіжних технологій на початковій стадії індустріалізації (1950-ті роки), подальшого переходу на більш технологічно складні ланки, ланцюжка доданої вартості (1960-ті рр.), експансії в капіталомісткій галузі (1970-ті рр.), експорту високоякісної електроніки і

електротехніки (1980-ті рр.). Це супроводжувалося зміцненням позицій на зовнішніх ринках збуту, а також освоєнням виробництва власних засобів виробництва у відповідних сферах.

Для того щоб реформувати уряд, зробити його якомога ефективнішим, більш продуктивним і демократичним, було прийнято рішення використовувати інноваційні проекти із залученням інформаційно-комунікативних технологій, що стало базою для створення «П'ятирічної стратегії інформатизації державного управління».

Рішення про створення «Національної магістралі комп'ютерної мережі» і такі нормативно-правові акти, як Закон «Про захист комп'ютерних програм», Закон «Про створення і використання комп'ютерної мережі» (1986 рік) – забезпечили можливість створення необхідної інфраструктури для реалізації моделі електронного урядування. Ці зусилля дали змогу реалізовувати проєкт створення комп'ютерних мереж для державного сектору.

Відповідно до плану «Національної магістралі комп'ютерної мережі» почали створюватись п'ять комп'ютерних мереж: управління фінансами, освіти і науки, безпеки та оборони.

«Кібер-Корея XXI століття», базуючись на попередній, і забезпечила практичне втілення концепції становлення Південної Кореї як економіки, заснованої на знаннях. На базі «Кібер-Корея XXI століття» здійснювалася координація процесів розробки, поширення та використання інформаційних технологій на загальнонаціональному рівні.

На цей час у Кореї для зручного та швидкого пошуку необхідної інформації чи отримання певної електронної послуги створено веб-портал Korea E-government, який інтегрував у собі всю необхідну для громадянина інформацію про різні органи державної влади, які до цього були розміщені на різних сайтах відповідних установ. Крім того, на порталі створений так званий єдиний «сервісний стіл», у межах якого можна отримати необхідну електронну державну послугу. Цей портал є інтерактивним і має три основних розділи які включають послуги «Для громадян», «Для бізнесу», «Для державних службовців» (рис. 2).

Рис 2. Єдиний сайт електронних послуг Республіки Корея.

Національна програма інформатизації під назвою «Стрибок тигра» була запропонована в 1996 році Тоомасом Гендріком Ілвесом.

Заслугує уваги досвід розвитку електронного урядування і в Сінгапурі. Так, уся урядова інформація і всі урядові послуги сьогодні об'єднані під одним Сінгапурським урядовим порталом, який був створений у 1995 році (<http://www.gov.sg>) (рис. 3). Цей портал перебуває в адмініструванні Національного маркетингового відділу Міністерства інформації, комунікації та мистецтв.

Gov.sg портал є платформою електронного повідомлення уряду Сінгапуру. Цей портал разом з трьома іншими порталами - Громадянам і Резидентам, Бізнесу і Нерезидентам – утворюють уряд Сінгапуру Online (SGOL).

Портал служить зручним шлюзом громадянам для того, щоб мати можливість знайти інформацію про Сінгапурський уряду, а саме: новини і статті, інформаційні ресурси, електронні послуги, події і контактну інформацію. Головна сторінка подає стільки важливої інформації, скільки можливо без перевантаження відвідувачів.

Рис 3. Єдиний сайт електронних послуг уряду Сінгапуру.

Сінгапур був першою у світі, яка мала загальнонаціональну широкосмугову мережу Інтернет. Ця мережа охоплює 99% в країні і легкодоступна в школах, офісах, житлових будинках і громадських бібліотеках. У 2009 р. були проведені дослідження Університетом Васеда електронного уряду Сінгапуру, які показали, що він випереджає 33 країни, включаючи Сполучені Штати Америки і Швецію.

Континентально-європейська модель характеризується:

- наявністю наддержавних структур (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд), рекомендації яких є обов'язковими для всіх країн ЄС;
- високим ступенем інтеграції європейських країн та народів;
- чітким законодавством, що регламентує інформаційні відносини в європейському інформаційному просторі.

Управління та діяльність органів влади та наднаціональних структур в цій моделі спрямовані, насамперед, на потреби громадян – користувачів інформаційних систем та мереж (доступ до публічної інформації, оперативне отримання якісних публічних послуг, участь

у формуванні державної політики). Цей тип управління дає можливість споживачеві (фізичній чи юридичній особі) отримувати урядову інформацію в режимі реального часу та успішно здійснювати свою діяльність, використовуючи систему електронного голосування чи сервісні послуги уряду [3, с. 21].

Великої уваги заслуговує досвід Естонії. Адже у 1991 році ми мали майже однакові стартові можливості.

«E-Estonia» – це термін, який часто вживають для опису Естонії, як однієї з найбільш передових держав світу, які використовують електронне урядування. Це відбулось завдяки міжурядовому партнерству цієї країни – активним сектором у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, і застосуванням передового технологічного досвіду [4].

Швидкий розвиток цифрового суспільства в Естонії відбувався завдяки застосуванню захищених систем обміну даними і розвитку електронної ідентифікації – eID, що зумовило функціонування наступних електронних послуг: «e-Banking» (1996), «e-Tax Board» (2000), «e-Cabinet» (2000), «m-Parking» (2000), «e-Geoportal» (2001), «e-School» (2003), «e-Ticket» (2004), «e-Police» (2005), «e-Notary» (2006), «e-Business» (2007), «e-Health» (2008), «e-Prescription» (2010), «e-Residency» (2014) [5].

Як Естонії вдалося запровадити ці електронні послуги? По-перше, це відбулося завдяки системі «X-Road», що забезпечує обмін даними між громадянами, особами, що проживають в Естонії, державними відомствами та приватними компаніями. Всі сторони надають інформацію, яка потрібна для надання особам сервісів якими вони можуть користуватися за допомогою електронного паспорта (продати автомобіль, переглянути історію захворювань, заповнити податкову декларацію). По-друге, в Естонії цифрові підписи і аутентифікація юридично еквівалентні рукописному підпису. eID забезпечує надання всіх електронних послуг, гарантує високий рівень безпеки і цілісності даних. У даний час eID активно використовує понад 60 % естонців без жодного інциденту з порушенням безпеки з моменту його впровадження у 2002 р.

У 2014 р. уряд Естонії впровадив «E-residency» (електронне резидентство). Це транснаціональна цифрова ідентичність, яка може бути надана громадянам інших держав, які зацікавлені в управлінні бізнесом в Інтернеті незалежно від місця знаходження. Дана цифрова ідентичність надає будь-якій особі доступ до онлайн-сервісів, які

функціонують в Естонії, а також можливість у приватному секторі швидко та зручно укласти угоди з використанням цифрових підписів. Уряд Естонії як надавач електронних адміністративних послуг забезпечує ідентифікацію, аутентифікацію і перевірку електронного резидента і його підпису на документах. Основна концепція електронного резидентства – надати будь-якій людині у світі можливість подати заявку на отримання надійного цифрового резидентства в Естонії, практично не проживаючи на її території.

Що стосується імміграційного законодавства, то «E-residency» не змінює фактичне проживання, громадянство або право в'їзду в Естонію чи у країни Європейського Союзу. Це не віза або дозвіл на проживання. Однак, на початку 2017 р., для полегшення програми електронного резидентства було внесено певні зміни в імміграційне законодавство Естонії. Мета поправок полягає в полегшенні і спрощенні тимчасового перебування, проживання в Естонії. Ці поправки змінюють імміграційні правила для підприємців-початківців, стартаперів та інвесторів, які приїжджають до Естонії [6].

У 2017 р. Естонія передала Державному агентству з питань електронного урядування України права на впровадження «X-Road» у систему електронного урядування в Україні. Використання цієї системи в Україні, сприятиме у проведенні глобального реінденірингу всіх адміністративних процесів країни і де-факто держави. Система стане головним інструментом реформ у багатьох сферах життя, адже сьогодні в державі тисячі адміністративних процесів неефективні, зарегульовані, відбуваються в основному на папері, вимагають багато ресурсів, створюють чимало незручностей для громадян. Система «X-Road» дозволить змінити старі неефективні процеси новими, якісними процесами, які будуть базуватися на ІТ [5].

Розвиток електронної демократії в нашій країні може сприяти знищенню або максимального зниженню корупції. Люди зможуть куди більш просто, швидко і дешево отримувати державні послуги, оминаючи бюрократичну систему.

Отже, говорячи про електронну демократію, не можна не згадати перші в Європі електронні вибори, що пройшли у лютому-березні 2007 р. в Естонії. Це були парламентські вибори, і 30 275 громадян проголосували через Інтернет, не виходячи з домівок [7, с. 39].

Дослідження практики розвитку електронного урядування залишається актуальними у світі. Також існують і різні підходи, «а саме:

впровадження е-урядування у державних і комерційних структурах через теоретичну (висвітлення позитивного поступу реформ е-урядування в різних інститутах суспільства) та практичну площини (інновації, заохочування громадськості, економія бюджетних коштів у виконавчих органах, державно-приватне партнерство, прозорість адміністративних процесів і процедур);

надання послуг громадянам як основна діяльність органів публічного управління з використанням оптоволоконних каналів зв'язку, соціальних мереж і мобільних технологій. Головний показник успіху – це задоволені громадяни» [8, с. 153].

Не лише в Україні, а й у різних інших державах залишається низка перешкод, і для подолання їх потрібно розробляти сучасні адекватні підходи та відповідну політику розвитку електронного урядування.

Урахування успішних світових практик постає вимогою сьогодення до публічної служби України для упровадження та використання інструментів електронного урядування в органах публічного управління. На сьогоднішній день пріоритетами у сфері впровадження інформаційних технологій в органах публічного управління стали електронні послуги; відкриті дані; взаємодія реєстрів; системи електронної взаємодії та електронного документообігу, інтегрована система електронної ідентифікації; єдина система електронних петицій.

Висновки. Узагальнюючи аналіз сучасного міжнародного досвіду, визначимо наступні заходи розвитку електронного урядування, які є актуальними у світі й корисними для нашої держави:

- 1) розвиток технологій хмарних обчислень;
- 2) існування урядового порталу адміністративних послуг;
- 3) постійна діюча система державних засідань;
- 4) відкриті держані дані та мобільні додатки;
- 5) ідентифікація особи через розвиток онлайн-режимів;
- 6) блокчейн в інформаційних мережах електронного урядування;

7) навчання з питань тематики та безпеки серед державних службовців шляхом включення у навчальний план курсів з кіберграмотності;

8) розроблення системи «цифрове робоче місце»;

9) залучення громадянського суспільства до взаємодії з державою через соціальні мережі.

Таким чином, Україні повинна здійснити прорив у галузі розвитку електронного врядування в державному управлінні, використавши найкращі передові світові досягнення у побудові своєї національної моделі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шляхи підвищення оперативності електронного документообігу на основі стандартів організації обміну інформацією між штабами НАТО / [Кіріпчіков Ю. А., Кондратенко Ю. В., Руденська Г. В., Васюхно С. І.]. URL : <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/123253>.
2. Крамаренко А. О. Моделі е-урядування в країнах ЄС : можливості та доцільність імплементації в Україні. Інновації в управлінні публічним сектором економіки. Науковий інтернет-портал. URL : <https://conferencekneu.wordpress.com/2017/04/20>.
3. Електронне урядування : підручник / А. І. Семенченко, Н. В. Грицяк, О. Б. Кукарін та ін. ; за заг. ред. проф. Н.В. Грицяк, А.І. Семенченка. Київ : НАДУ. 2016. 128 с.
4. A Digital Agenda for Europe (COM(2010)0245): adopted by European Commission 26.08.2010. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CEL_EX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CEL_EX:52010DC0245R(01)&from=EN).
5. Лахижа М. І. Диджиталізація в Україні : поняття, проблеми, перспективи та завдання публічного управління // *Науковий вісник: Державне управління*, 2020. № 2(4). 398 с.
6. Додаток «Дія» активно використовують 7 млн. українців, - Федоров. URL : <https://zaxid.media/news/8287177>.
7. Базенко О. Д., Ручинська Н. С. Впровадження електронного урядування в Україні / О. Д. Базенко, Н. С. Ручинська // *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*, 2019. №17.
8. Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади : монографія / В. В. Марченко. Харків : Панов. 2016. 444 с.
- 9.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авсієвич Алла Валеріївна – доктор філософії в галузі права, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП; аспірант Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Адамчук Катерина Олександрівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Андрєєва Тетяна Сергіївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (м. Вінниця).

Андрушко Алла Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент; доцент кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Барановська Віра Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент; директор Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна – кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Гончар Денис Вікторович – студент 4 курсу ПР-41д Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (м. Вінниця).

Дзюба Катерина Сергіївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Диптан Анна Юріївна – здобувачка освітнього ступеня «Бакалавр», психолого-педагогічного факультету кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків).

Дмитренко Катерина Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків).

Дікарев Олександр Іванович – кандидат політичних наук, доктор в галузі права International Personnel Academy, доцент кафедри міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв (м. Київ).

Жданкіна Лариса Костянтинівна – кандидат юридичних наук, адвокат, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький); головний консультант Відділу юридичного супроводження розгляду конституційних скарг Правового департаменту Секретаріату Конституційного Суду України (м. Київ).

Зелінський Андрій Миколайович – головний спеціаліст відділу державного контролю у сфері обігу лікарських засобів, медичної продукції та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками у Хмельницькій області (м. Хмельницький).

Керекеша Аліна Віталіївна – студентка 3-го курсу Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Ковальська Поліна Григорівна – викладач центру спеціальної підготовки ТВВ «Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби», старший лейтенант внутрішньої служби (м. Хмельницький).

Когут Ольга Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Кокарча Юлія Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (м. Вінниця).

Кордонська Дарія Юріївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (м. Вінниця).

Костюк Наталія Петрівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (м. Вінниця).

Кравчук Степан Йосипович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Логінова Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Логінова Світлана Миколаївна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права факультету міжнародних відносин і права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Маліновська Оксана Володимирівна – старший викладач центру спеціальної підготовки ТВВ «Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби», майор внутрішньої служби (м. Хмельницький).

Малюта Анна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Мороз Жанна Миколаївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Хмельницького інституту МАУП; голова наукового товариства студентів та молодих вчених Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Морозова Ольга Вадимівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (м. Вінниця).

Мушенок Віктор Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного торговельно-економічного університету (м. Київ).

Найчук Антон Віталійович – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Ніколаєв Кирило Дмитрович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, здобувач кафедри публічного адміністрування ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління управління персоналом» (м.Київ).

Охман Денис Євгенович – учень 9-А класу Кам'янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою Хмельницької області (м. Кам'янець-Подільський).

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, директор Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП», доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Петлюк Юрій Степанович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Полончук Інна Артемівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Скрипник Юлія Володимирівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (м. Вінниця).

Свінцицька Дар'я Володимирівна – курсант Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький).

Стаднік Іванна Миколаївна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Тимошук Олександр Іванович – викладач центру спеціальної підготовки ТВВ «Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби», майор внутрішньої служби (м. Хмельницький).

Телендій Андрій Андрійович – аспірант ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Чабанов А.М. – аспірант ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління управління персоналом» (м.Київ).

Чуб Сергій Вікторович – здобувач кафедри публічного адміністрування ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління управління персоналом» (м.Київ).

Шаповалова Олена Валентинівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Шкільняк Анастасія Сергіївна – здобувачка вищої освіти Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Ющенко Єлизавета Анатоліївна – здобувачка вищої освіти Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Якименко Андрій Анатолійович – старший викладач, голова циклової комісії з права Хмельницького фахового коледжу Університету «Україна» (м. Хмельницький).

Ярмоленко Вадим Миколайович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

ЗМІСТ

А.В. Авсієвич

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ: ЦИФРОВІ
ТЕХНОЛОГІЇ НА СТОРОЖІ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЇ 4

К.О. Адамчук, О.В. Охман,..... 6

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ 6

Н.Л. Бондаренко-Зелінська 12

ІНСТРУМЕНТИ ОБ'ЄКТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ В
ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ..... 12

Д.В. Гончар, Ю.А. Кокарча

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ
ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 16

Л.К. Жданкіна 23

ЖИТТЯ, ЛЮДИНА, МИР: ЧИ ПРАЦЮЄ ПРАВОВЛАДДЯ В
УМОВАХ ВІЙНИ 23

А.М. Зелінський 32

ЕЛЕКТРОННА РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ ЛІКАРСЬКИМИ
ЗАСОБАМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 32

А.Ю. Диптан, К.А. Дмитренко

ХАРАКТЕРИСТИКА ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ... 38

О.І. Дікарев, В.М. Барановська

НАРАТИВНІ ВИТОКИ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВА..... 43

К.С. Дзюба, Ю.С. Петлюк

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ
ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ 55

А.В. Керекеша, О.В. Когут	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	63
П.Г. Ковальська	69
ПОПЕРЕДЖЕННЯ РЕЦИДИВІВ, ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ.....	69
О.В. Когут	72
ДО ПИТАННЯ ПРО ДОДЕРЖАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ НАКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ.....	72
Ю.А. Кокарча, Д.В. Кордонська	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС	76
Ю.А. Кокарча, Т.С. Андрєєва, О.В. Морозова	
РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ.....	83
Ю.А. Кокарча, Ю.В. Скрипник	
ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ	87
С.Й. Кравчук	91
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ДЕРЖАВА» В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	91
Н.М. Логінова, Д.В. Свінціцька	
ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЮЗУ НА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД.....	97
С.М. Логінова	102
ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	102

О.В. Малінковська, О.І. Тимошук	
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЗА УМОВ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ	107
А.В. Малюта, Ю.С. Петлюк	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ	118
Ф.М. Медвідь, В.М. Ярмоленко, О.В. Шаповалова	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ.....	125
Ж.М. Мороз	
СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	131
В.В. Мушенко	138
ПОДАТКОВІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	138
Д.Є. Охман, А.В. Найчук	
РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	147
О.В. Охман	153
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ ТА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРІФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ	153
Ю.С. Петлюк	159
ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ.....	159

Ю.В. Скрипник, Н.П. Костюк

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 170

І.А. Полончук, О.В. Охман

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ТА ВИДІВ ПОКАРАНЬ ЗА
КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ174

І.М. Стаднік, О.В. Охман

ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ179

А.А. Телендій185

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ
СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ
РОЗВИТКУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД185

А.М. Чабанов

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....189

С.В. Чуб, К.Д. Ніколаєв

НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.....192

А.С. Шкільняк, О.В. Охман

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....195

Є.А. Ющенко, О.В. Охман

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....200

А. А. Якименко

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО
УРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ
ВЛАДИ.....2066

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	2199
ЗМІСТ	224

Наукове видання
Актуальні питання державотворення
та захисту прав людини в Україні
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 12

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2023. Вип. 12. 230 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори.*

Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Технічні редактори
Алла Авсієвич
Художнє оформлення
Валентина Парандій

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: +380382- 63-03-05, 78-94-36 (вн.121)
Ел. адреса: himaup@ukr.net, maupsrs2020@gmail.com;
www.maup.km.ua

Здано в набір 10 лютого 2023 р. Підписано до друку 103 лютого 2023 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 9,9.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 50 прим.

